מדינת ישראל
משרד החינוך

סוג הבחינה: בגרות לבתי ספר על־יסודיים
מועד הבחינה: קיץ תשע"ו, 2016
מספר השאלון: 005111
נספח: חוברת דפים ממסכת קידושין

גמרא א

מסכת קידושין

תורה ומצוות בחברה ובמשפחה

הוראות לנבחן

א. משך הבחינה: שעה וחצי.

ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שלושה פרקים.

פרק ראשון — (13×6) — 78 נקודות
פרק שני (בקיאות) או פרק שלישי (עיון) — (8×1)+(7×2) — 22 נקודות
סה"כ — 100 נקודות

ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.

ד. הוראות מיוחדות: אין.

כתוב במחברת הבחינה בלבד, בעמודים נפרדים, כל מה שברצונך לכתוב כטיוטה (ראשי פרקים, חישובים וכדומה).
רשוֹם "טיוטה" בראש כל עמוד טיוטה. רישום טיוטות כלשהן על דפים שמחוץ למחברת הבחינה עלול לגרום לפסילת הבחינה!

ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

בהצלחה!

/המשך מעבר לדף/

השאלות

פרק ראשון (78 נקודות)

ענה על שש מן השאלות 7-1 (לכל שאלה — 13 נקודות).

1. הוא ללמוד ובנו ללמוד

"ת"ר הוא ללמוד ובנו ללמוד... בנו קודמו".

א. כתוב מהו המקרה שבברייתא, ומדוע האב והבן אינם לומדים באותו הזמן. (4 נקודות)

ב. **(1)** כתוב את דעתו של תנא קמא, ונמק אותה על פי סוגיית "הוא לפדות ובנו לפדות".

(2) הסבר את דעתו של רבי יהודה.

(6 נקודות)

ג. בגמרא מובא מעשה ברב אחא ובנו רב יעקב: "**כי הא דרב יעקב... דאיזיל אנא**".

על פי מי מן התַּנָּאִים נהג רב אחא? נמק את תשובתך. (3 נקודות)

2. כבוד ומורא

"איש אמו ואביו תיראו" (ויקרא, י"ט, ג').

א. **(1)** הסבר את הקושי שבפסוק, ואת תשובת הברייתא על קושי זה.

(2) "נתגרשה שניהם שווים".

מי הם "שניהם", במה הם "שווים", ומדוע הם שווים?

(9 נקודות)

ב. על פי הברייתא שבגמרא, הכתוב הִשווה אב ואֵם לקב"ה בנוגע לשלושה דברים,

"אבל בהכאה ודאי אי־אפשר".

באר את דברי הברייתא המצוטטים, והסבר מדוע "ודאי אי־אפשר". (4 נקודות)

/המשך בעמוד 3/

3. **מכבדו בחייו ומכבדו במותו**

"מכבדו בחייו... כיצד הנשמע בדבר אביו למקום...".

א. **(1)** הסבר את הביטוי המודגש בקו.

(2) כתוב מה יאמר בן "**הנשמע בדבר אביו למקום**", ומה יאמר בן "**אם אינו נשמע למקום בדבר אביו**", ונמק את ההבדל בין שתי האמירות. היעזר ברש"י.

(7 נקודות)

ב. "**היה אומר דבר שמועה מפיו**".

(1) כיצד יזכיר בן את אביו בתוך שנים עשר חודש מיום שנפטר האב,
וכיצד יזכיר בן את אביו לאחר שנים עשר חודש מיום שנפטר האב?

(2) הסבר את ההבדל בין שני נוסחי ההזכרה.

(6 נקודות)

4. **הנשרפים בנסקלים — תיקון דברי האב**

א. **(1)** "**מתני לה רב יחזקאל לרמי בריה הנשרפים בנסקלים רבי שמעון אומר יידונו בסקילה** שהשרֵפה חמורה".

"**הנשרפים בנסקלים**" — כתוב מהו המקרה, והסבר מהו הדין במקרה זה ומהו הנימוק לדין, לפי רבי שמעון.

(2) מה הִקשה רב יהודה על דברי אביו?

(8 נקודות)

ב. **(1)** מהי המחלוקת בין רבי שמעון ובין חכמים בנוגע לשרֵפה וסקילה?

(2) העתק מדברי רב יהודה שבגמרא את המילים שבאמירתן הוא פגע בכבוד אביו,
ולפי מסקנת הגמרא כְּתוֹב את הנוסח שבו ראוי לתקן את אביו.

(5 נקודות)

/המשך בעמוד 4/

5. קימה והידור

א. ״מפני שיבה תקום והדרת פני זקן״ (ויקרא י״ט, ל״ב).

בברייתא שבגמרא יש שלוש דעות הנוגעות לאנשים שצריך לכבדם.

(1) מיהו האיש שצריכים לכבדו לפי רבי יוסי הגלילי, ולא צריכים לכבדו לפי תנא קמא.

(2) כתוב את מי צריך לכבד, רק לפי איסי בן יהודה.

(5 נקודות)

ב. **(1)** מדוע לא צריך לעמוד לפני תלמיד חכם בבית המרחץ, ומדוע בבית החיצוני של בית המרחץ צריך לעמוד לפניו?

(2) כתוב בלשונך מעשה שהובא בגמרא על תלמיד שלא עמד לפני רבו, והסבר מדוע התלמיד לא עמד.

(8 נקודות)

6. ייחוד

א. **״לא יתייחד אדם עם שתי נשים, אבל אישה אחת מתייחדת עם שני אנשים״.**

נמק את שני הדינים שבמשנה. (4 נקודות)

ב. **(1)** **״אבל אישה אחת [מתייחדת עם שני אנשים]: אמר רב יהודה אמר רב לא שנו אלא בכשרים... נימא מסייע ליה...״.**

הסבר את הסיוע שהובא בגמרא לדברי רב יהודה בשם רב.

(2) הסבר את דחיית הסיוע.

(5 נקודות)

ג. בהמשך הגמרא מובא עוד מאמר של רב יהודה בשם רב: **״ל״ש אלא בעיר אבל בדרך עד שיהיו שלושה״.**

הסבר את דברי רב יהודה בשם רב, וכתוב את הנימוק לדבריו. (4 נקודות)

7. כוונה לעבור עֲבֵרה

א. בגמרא מסופר על רבי חייא בר אשי שנכנס לתנור וישב בתוכו.

״אמרה ליה [אשתו] מאי האי אמר לה הכי והכי הוה מעשה אמרה ליה אנא הוואי לא אשגח בה עד דיהבה ליה סימני אמר לה אנא מיהא לאיסורא איכווני״.

הסבר בלשונך את הדו־שיח שבין רבי חייא בר אשי לאשתו. (5 נקודות)

ב. בברייתא שבגמרא צוטטו שני פסוקים שקשורים לחטא:

— ״אישהּ הֲפֵרָם וה׳ יסלח לה״ (במדבר, ל׳, י״ג)

— ״ולא ידע ואשֵׁם ונשא עֲוֹנוֹ״ (ויקרא, ה׳, י״ז)

(1) על פי הברייתא, כתוב את המקרה שבו עוסק כל אחד מן הפסוקים.

(2) מהו העיקרון הנלמד מכל אחד מן הפסוקים?

(8 נקודות)

/המשך בעמוד 5/

יש לענות על פרק שני או על פרק שלישי, לפי התכנים שלמדת.

פרק שני — בקיאות (ללומדים 8 דפי גמרא ורש"י)

(22 נקודות)

ענה על שלוש שאלות: על שאלה 8 (שאלת חובה — 8 נקודות),
ועל שתיים מן השאלות 11-9 (לכל שאלה — 7 נקודות).

שאלת חובה

8. **מצוות עשה שהזמן גרמן, ומצוות עשה שלא הזמן גרמן**

א. מדוע מצוות תפילין היא מצוות עשה שהזמן גרמא? כתוב הסבר אחד. (2 נקודות)

ב. "והרי תלמוד תורה פרייה ורבייה ופדיון הבן דלאו מצוות עשה שהזמן גרמא הוא ונשים פטורות".

בנוגע לכל אחת מן המצוות המודגשות בקו, הסבר את הלימוד שעל פיו נשים פטורות מקיום המצווה. (6 נקודות)

ענה על שתיים מן השאלות 11-9.

9. **גדול תלמוד**

"תניא רבי יוסי אומר גדול תלמוד שקדם לחלה ארבעים שנה לתרומות ולמעשרות חמישים וארבע...".

א. מהי מצוות חלה, ומתי הייתה הפעם הראשונה שעם ישראל היה חייב לקיים מצווה זו? (4 נקודות)

ב. לדברי רבי יוסי, תלמוד קדם לתרומות ומעשרות בחמישים וארבע שנים.

הסבר את חשבון הַשָּׁנִים. (3 נקודות)

/המשך בעמוד 6/

10. חשש מעֵברה

א. (1) **"לא ילמד אדם רווק סופרים"** — הסבר דין זה בלשונך, ונמק אותו על פי מסקנת הגמרא.

(2) **"רבי אלעזר אומר אף מי שאין לו אישה לא ילמד סופרים".**

על פי מסקנת הגמרא, מה רבי אלעזר מוסיף על דברי תנא קמא?

(5 נקודות)

ב. **"רבי יהודה אומר לא ירעה רווק בהמה ולא יישנו שני רווקין בטלית אחת וחכמים מתירים".**

מהו טעם המחלוקת בין רבי יהודה לחכמים? (2 נקודות)

11. שאלות קצרות

ענה על שניים מן הסעיפים א-ג (לכל סעיף — 3.5 נקודות).

א. **"א"ל רבא לר' נתן בר אמי אדידך על צוארי דבריך משיתסר ועד עשרים ותרתי".**

מהי העצה של רבא לר' נתן בר אמי? ענה על פי שני הפירושים של רש"י.

ב. "אמֹר לחכמה אחֹתי אָתְּ ומֹדע לבינה תקרא" (משלי, ז', ד').

מפסוק זה לומדים "שיהו דברי תורה מחודדים בפיך". הסבר את הלימוד, על פי שני הפירושים של רש"י.

ג. **"האב ובנו... פודין זה לזה מעשר שני".**

הסבר דין זה.

/המשך בעמוד 7/

יש לענות על פרק שני או על פרק שלישי, לפי התכנים שלמדת.

פרק שלישי — עיון (ללומדים 6.5 דפים בתוספת עיון במקורות)

(22 נקודות)

ענה על שלוש שאלות: על שאלה 12 (שאלת חובה — 8 נקודות),

ועל שתיים מן השאלות 15-13 (לכל שאלה — 7 נקודות).

שאלת חובה

12. מצוות עשה שהזמן גרמן, ומצוות עשה שלא הזמן גרמן

א. על פי דברי ר"י שבתוספות, מדוע מצוות ציצית היא מצוות עשה שהזמן גרמא?

(2 נקודות)

ב. **"והרי תלמוד תורה פרייה ורבייה ופדיון הבן דלאו מצוות עשה שהזמן גרמא הוא ונשים פטורות".**

בנוגע לכל אחת מן המצוות המודגשות בקו, הסבר את הלימוד שעל פיו נשים פטורות מקיום המצווה. (6 נקודות)

/המשך בעמוד 8/

ענה על שתיים מן השאלות 15-13.

13. מורא אב ואם ופעולה למרות רצונם

עיין בדברי הרב יעקב אריאל שלפניך, וענה על השאלות שאחריהם.

חייל מצטיין מעוניין להתנדב לקצונה, אולם ההורים חוששים בגלל הסיכון שבתפקיד זה, ומתנגדים לכך. האם חייב החייל לשמוע בקול הוריו או לא?

... כל מצוות מורא פירושה להימנע מלפגוע בכבוד האב, על ידי מעשה הסותר זאת כגון הסותר את דבריו וכדומה. ולכן, רק כאשר הוא מתכוון לזלזל בכבוד אביו, רק אז הוא עובר על מורא. אולם כאשר כוונתו לשם שמים, אין הוא עושה זאת מתוך זלזול באביו, אלא מתוך רצון לעשות את רצון אביו שבשמים, שגם אביו חייב בכבודו, לכן אין בכך משום ביטול מצוות מורא.

... כאשר אב ואם דורשים מבנם להימנע מלקיים דבר הנחשב בעיניו להידור מצווה – כגון בנידון דידן התנדבות לקצונה – עלינו לבדוק את שני מרכיבי המצווה. מצד מורא אין כאן, שהרי אין כוונתו לזלזל בכבודם, אלא שהרצון לשרת את העם וללחום את מלחמות ה' הוא הגורם לכך שהוא נאלץ לא לציית להם. ומצד כיבוד גם אין כאן, שהרי מצוות כיבוד היא התועלת שיש להורים, ואילו כאן ההורים חוששים לשלומו של הבן, והתועלת הוא עבורו ולא עבורם, ואין כאן מצוות כיבוד. הדין יהיה שונה כמובן, אם ההורים עושים זאת לתועלת עצמם – דהיינו, שהם זקוקים לו מאוד, שישרתם ויסעדם, ולכן רוצים שישרת שירות קצר יותר וקרוב לבית. אם אכן זוהי מטרתם, יש כאן מצוות כיבוד.

... העולה מדברינו הוא שגם עבור מצווה כמו תלמוד תורה, הנדחית מפני כל המצוות, מותר לדחות מצוות מורא אב ואם, והוא הדין לכל מידת חסידות ומנהג טוב. ולכן מסתבר שגם התנדבות לקצונה דוחה מורא אב ואם. אך אם ההורים זקוקים מאוד לעזרתו של בנם בגלל היותם זקנים וחולים, ולכן הם רוצים שישרת שירות קצר יותר וקרוב לבית, הדבר צריך שיקול הדעת אם מותר לו להתנדב לקצונה, וכמו שהסתפקנו לעיל לעניין בן שרוצה ללמוד תורה בעיר אחרת, ואביו ואמו צריכים אותו כאן.

(הרב יעקב אריאל, "התנדבות לקצונה בניגוד לרצון ההורים", **שו"ת באוהלה של תורה**, חלק א', סימן י')

א. הרב יעקב אריאל ציטט דוגמה אחת מן הגמרא לקיום מצוות מורא אב ואֵם.
צטט שתֵי דוגמאות נוספות מן הגמרא לקיום מצוות מורא אב ואֵם,
וציין באיזה תנאי בן עובר על מצוות מורא אב ואֵם לדעת הרב יעקב אריאל. (4 נקודות)

ב. הרב יעקב אריאל דן בשאלה אם מותר לחייל להתנדב לקצונה על אף התנגדות הוריו.
כתוב את המקרה שבו לא הכריע הרב יעקב אריאל, והסבר את התלבטותו. (3 נקודות)

/המשך בעמוד 9/

14 . לימוד תורה ולימוד אומנות

א. "האב חייב בבנו... וללמדו אומנות... רבי יהודה אומר כל שאינו מלמד את בנו אומנות... כאילו מלמדו ליסטות".

הסבר את הנפקא מינה (ההבדל ההלכתי) בין הדעה של תנא קמא לדעה של רבי יהודה.

(2 נקודות)

ב. עיין בדברי הרב יהושע פלק ("פני יהושע") שלפניך, וענה על השאלות שאחריהם.

ר' נהוראי אומר: מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה וכו'. לכאורה נראה דר' נהוראי לית ליה הא דאמרינן לעיל בפרק קמא [דף כ"ט, ע"א] דחייב אדם ללמד בנו אומנות, ואמרינן נמי בפרקי אבות [פרק ב', משנה ב'] 'כל תורה שאין עִמה מלאכה ודרך ארץ סופה בטֵלה'. אלא דלמאי דפרישית בסמוך אתי שפיר, דלא פליג. דוודאי מידת כל אדם ללמוד תורה ודרך ארץ דאין כל אדם זוכה לכך שיהא מלאכתו נעשית על ידי אחרים, ואם כן חס ושלום אפשר שיבוא לידי לסטיות או לידי ביזיון התורה. אמנם ר' נהוראי כלפי עצמו אמר כן, לפי שראה שבנו זריז וממולח ותלמודו מתקיים בידו בעניין שיהא תלמיד חכם גמור וצדיק גמור שמלאכתו יהא נעשית על ידי אחרים, ומשום הכי אמר דמניח כל אומניות שבעולם ואינו מלמדו אלא תורה ואין לו לחוש לפרנסתו בתורה עם דרך ארץ כיוון שמלאכתו יהא נעשית על ידי אחרים, ד'גם במעלליו יתנכר נער' (משלי, כ', י"א) 'גם כי יזקין לא יסור ממנה' (משלי, כ"ב, ו').

(הרב יהושע פלק, **פני יהושע**, קידושין פב, ע"א)

(1) מדוע נראה שרבי נהוראי סובר שאדם לא חייב ללמד את בנו אומנות?

(2) לפי "פני יהושע", רבי נהוראי סבור אף הוא שאדם חייב ללמד את בנו אומנות.
מהו ההסבר של "פני יהושע" לדברי רבי נהוראי?

(5 נקודות)

/המשך בעמוד 10/

15. שאלות קצרות

ענה על שניים מן הסעיפים א-ג (לכל סעיף — 3.5 נקודות).

א. **"א"ל רבא לר' נתן בר אמי אדידך על צוארי דבריך משיתסר ועד עשרים ותרתי".**

מהי העצה של רבא לר' נתן בר אמי? ענה על פי שני הפירושים של רש"י.

ב. "אמֹר לחכמה אחֹתי אָתְּ ומֹדע לבינה תקרא" (משלי, ז', ד').

מפסוק זה לומדים **"שיהו דברי תורה מחודדים בפיך"**. הסבר את הלימוד, על פי שני הפירושים של רש"י.

ג. **"האב ובנו... פודין זה לזה מעשר שני".**

הסבר דין זה.

בהצלחה!

זכות היוצרים שמורה למדינת ישראל
אין להעתיק או לפרסם אלא ברשות משרד החינוך

נספח — חוברת דפים ממסכת קידושין

הנחיות לנבחן

בחוברת שלפניך דפי גמרא מתוך תכנית הלימודים.

בדפים אלה מובאות הסוגיות שבהן עוסקות השאלות במבחן.

מפתח הדפים בחוברת:

עמודים 13-3 — דף כט, ע"א — דף לד, ע"א
עמוד 14 — דף מ, ע"ב
עמודים 19-16 — דף פ, ע"ב — דף פב, ע"א

עד שימשוך ויחזיק א)[א]משכו במנה ולא הספיק לפדותו עד שעמד במאתים נותן מאתים מאי טעמא ב) ונתן הכסף [1]וקם לו משכו במאתים ולא הספיק לפדותו עד שעמד במנה נותן מאתים מאי טעמא ג)לא יהא כח הדיוט חמור מהקדש פדאו במאתים ולא הספיק למושכו עד שעמד במנה נותן מאתים מאי טעמא ונתן הכסף וקם לו פדאו במנה ולא הספיק למושכו עד שעמד במאתים מה שפדה פדוי ואין נותן אלא מנה אמאי ה"נ נימא לא יהא כח הדיוט חמור מהקדש אטו הדיוט לאו במי שפרע קאי ד): **מתני'** כל מצות הבן על האב אנשים חייבין ונשים פטורות וכל מצות האב על הבן אחד אנשים ואחד נשים חייבין ה)[ב]וכל מצות עשה שהזמן גרמא אנשים חייבין ונשים פטורות וכל מצות עשה שלא הזמן גרמא אחד האנשים ואחד הנשים חייבין [ג]וכל מצות לא תעשה בין שהזמן גרמא בין שלא הזמן גרמא אחד האנשים ואחד הנשים חייבין [ד]חוץ מבל תקיף ו) ובל תשחית ז) ובל תטמא למתים ח): **גמ'** מאי כל מצות הבן על האב אילימא כל מצות דמיחייב ברא למיעבד לאבא נשים פטורות והתניא ט)[2]איש אין לי אלא איש אשה מנין כשהוא אומר איש אמו ואביו תיראו [ה]הרי כאן שנים אמר רב יהודה ה"ק כל מצות הבן המוטלות על האב לעשות לבנו אנשים חייבין ונשים פטורות תנינא להא דת"ר י)[ו]האב חייב בבנו למולו [ז]ולפדותו [ח]וללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדו אומנות כ) וי"א אף להשיטו ל)במים רבי יהודה אומר כל שאינו מלמד את בנו אומנות מלמדו ליסטות ליסטות ס"ד אלא כאילו מלמדו ליסטות: למולו מנלן דכתיב [3]וימל אברהם את יצחק בנו [ט]והיכא דלא מהליה אבוה מיחייבי בי דינא למימהליה דכתיב [4]המול לכם כל זכר [י]והיכא דלא מ)מהליה בי דינא מיחייב איהו למימהל נפשיה דכתיב [5]וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה איהי מנלן דלא מיחייבא דכתיב [3]כאשר צוה אותו אלהים [כ]אותו ולא אותה אשכחן מיד לדורות מנלן תנא דבי ר' ישמעאל כל מקום שנאמר צו אינו אלא זירוז מיד ולדורות זירוז דכתיב [6]וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו מיד ולדורות דכתיב [7]מן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם: לפדותו: מנלן דכתיב [8]כל בכור בניך תפדה [ל]והיכא דלא פרקיה אבוה מיחייב איהו נ)למפרקיה דכתיב [9]פדה ס) תפדה ואיהי מנלן דלא מיפקדה דכתיב תיפדה תפדה כל שמצווה לפדות את עצמו מצווה לפדות את אחרים וכל שאינו מצווה לפדות את עצמו [מ]אינו מצווה לפדות אחרים ואיהי מנלן דלא מיחייבא למיפרק נפשה דכתיב תפדה תיפדה כל שאחרים מצווים לפדותו מצווה לפדות את עצמו וכל שאין אחרים מצווים לפדותו אין מצווה לפדות את עצמו ומנין שאין אחרים מצווין לפדותה דאמר קרא כל בכור בניך תפדה [נ]בניך ולא בנותיך ע)תנו רבנן [ס]הוא לפדות ובנו לפדות הוא קודם לבנו רבי יהודה אומר בנו קודמו שזה מצותו על אביו וזה מצות בנו עליו אמר רבי ירמיה הכל מודין

כל

עד שימשוך. בשור: **ויחזיק.** בבית: **משכו.** הדיוט פ)חפץ של הקדש מיד הגזבר במנה: **ולא הספיק לפדותו.** כלומר לתת דמיו לגזבר: **נותן מאתים.** דכי אייקר ברשות הקדש אייקר הואיל ולא נתן המעות: **לא יהא כח הדיוט כו'.** שאם משכו מיד הדיוט ישלם כל מעותיו דקנאו במשיכה וברשותו הוא זול: **פדאו.** נתן את המעות: **מתני' כל מצות האב כו'.** בגמ' מפרש לכולה מתני': **שהזמן גרמא.** שהזמן גורם צ)לה שתבא: **חוץ מבל תקיף.** פאת הראש: **ובל תשחית.** פאת זקן: **ובל תטמא.** דכהנים: **גמ' אי נימא דמיחייב ברא למיעבד לאבא.** והכי משמע כל מצות שהבן מצווה על אביו נשים פטורות בתמיה: **איש אמו ואביו תיראו הרי כאן שנים.** לשנים הוא אומר: **המוטלות (עליו) על האב.** כגון הנך דמפרש בברייתא ללמדו תורה ולמולו ולפדותו בה' סלעים אם בכור הוא ולהשיאו אשה ק)וכולה יליף ואזיל מקראי: **אף להשיטו בנהר.** שמא יפרוש בספינה ותטבע ויסתכן אם אין יודע לשוט: **ליסטות ס"ד.** והלא ישב ולא למדו כלום: **כאילו מלמדו ליסטות.** דכיון דאין לו אומנות ויחסר לחמו ילך בפרשת דרכים וילסטם את הבריות: ר)**כאשר צוה אותו.** ולא את שרה: **מיחייב איהו.** כשיגדל: **אשכחן מיד.** לאברהם נאמר כן: **אינו אלא לשון זירוז.** שיהא מהיר חריז בדבר ונוהג מיד ונוהג לדורות: **תיפדה תפדה כו'.** כלומר קרי ביה (א) תפדה: **ואיהי מנלן דלא מיפקדא.** איהי אמו מנין שאינה מצווה לפדות את בנה דכיון דמצות עשה שלא הזמן גרמא הוא בעי קרא למעוטה: **לפדות את עצמו.** כשהוא בכור ולא פדאו אביו: **ואיהי מנלן דלא מיחייבה.** נהי דאביה אינו מצווה לפדותה דכתיב בכור בניך אימא איהי תפדה נפשה לכשתגדל דהא קרינן ביה תפדה אלמא מצוה אברא נמי רמיא והך מצות עשה שאין הזמן גרמא היא: **כל שאחרים כו'.** האב: **הוא לפדות.** שלא פדאו אביו:

משכו במאתים ולא הספיק וכו' נותן מאתים מ"ט לא יהא כח הדיוט חמור מהקדש. וא"ת תיפוק ליה מטעם דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט וכיון דמשכו במאתים אינו יכול לחזור[א] בו וי"ל כיון דבטעות היה כמו הכא שלא היה סבור שישתנה השער לא הוי כמסירה להדיוט וקשה דאמר בפרק יש נוחלין (ב"ב דף קלג.) גבי בנו של יוסף בן יועזר דאשכח מרגניתא אמרה ליה דיתהו זיל מוכרה לגזבר דהקדש ולא תשיימא את דאמירה לגבוה כמסירה להדיוט ואמאי הא שומא בטעות הוא אם יאמר לתתה פחותה משויה וי"ל בדבר שאין שומתו ידועה כגון מרגניתא ש) גומר בדעתו אפי' תשוה יותר שהרי כמו כן מסופק שמא שוה פחות א"נ י"ל דהתם כשהם אותה בפחות משויה מתכוין לוותר להקדש א"כ שייך לומר אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט אבל הכא לא נתכוין לוותר כלל כשמשכו במאתים שכך היה שוה באותה שעה ולא שייך אמירתו לגבוה כמסירה להדיוט ב): **אטו** הדיוט לאו במי שפרע קאי. וכיון דהדיוט אינו יכול לחזור בו בלא מי שפרע היכא דיהיב לו דמי כמו כן הקדש לא יחזור בו וקשה דאמר פרק הניזקין (גיטין ד' נב.א) דיתמי הרי הן כהקדש ולא מיקנו אלא בכספים (ב) דקא יהיב דמי ליתמי אפירי וזל א]אין לוקח יכול לחזור בו אייקור יתמי יכלו לחזור בהם שלא יהא כח הדיוט חמור מכח הקדש ואמאי והא בהדיוט נמי איכא במי שפרע וי"ל דלא דמי דהתם גבי יתמי מדאורייתא דינם כהדיוט וא"כ אינם ב)קונים בלא משיכה אלא שייפו חכמים כחם ג)לעשות כהקדש שיהו קונים בכסף הילכך במקום הפסדם של יתומים אוקימנא ד)אדינא אע"ג דהדיוט קאי במי שפרע כדי שלא יהיה כח הדיוט מרובה משלהן ולא יבואו לידי הפסד ע"י תקנת חכמים כי לולי התקנה היו חוזרים בהם אפי' קבלו המעות[ד] כיון שלא משך אבל הקדש דמדאורייתא הוא דמקני בכספא אבל רבנן תקנו משיכה להדיוט שלא יהא כח הדיוט חמור מכח הקדש וכיון דהדיוט אינו יכול לחזור בו אלא א"כ מקבל עליו מי שפרע נוקמיה אדיניה בכסף ולא יוכל הקדש לחזור בו כלל כיון שקיבל הכסף: **אותו** ולא אותה. וא"ת למ"ל קרא תיפוק ליה דמצות עשה שהזמן גרמא הוא שנימול בשמיני ללידתו ונשים פטורות וי"ל כיון דמיום השמיני והלאה אין לה הפסק לאו זמן גרמא הוא[ה] וא"ת אכתי מ"ע שהזמן גרמא הוא דאין מלין אלא ביום כדאיתא בפרק הערל (יבמות דף עב.) וי"ל דאתיא כמ"ד התם דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום בין בלילה: **ואיהי** מנא לן דלא מיחייבה למיפרק נפשה דכתיב תפדה תיפדה. ואם תאמר תיפוק ליה משום דכתיב כל בכור בניך תפדה דמשמע בניך ולא בנותיך ויש לומר דס"ד בכור בניך אב חייב לפדות ולא נקבה אבל הנקבה תפדה עצמה להכי איצטריך להאי קרא:

ואזיל

מסורת הש"ס

א) מעשר שני פ"ד מ"ו תוספתא דערכין פ"ד ה"ב, ב) [עי' תוס' שבת קכח. ד"ה ונמן], ג) גיטין נב., ד) [ב"מ מד ע"א], ה) תוספתא דסוטה פ"ב ה"ח [ברכות כ: שבת סב. עירובין מ. חגיגה ד. ר"ה ל. מנחות מג, וע"ע תוספתא דקדושין פ"א ה"ח], ו) [ויקרא יט, כז], ז) [שם], ח) [שם כא, א], ט) [לקמן ל:], י) תוספתא דקדושין פ"א ה"ח מכילתא סוף פ' בא [לקמן ל:], כ) [לקמן פב ע"א עי"ש], ל) [בכת"י: בנהר. וכדלקמן ל ע"ב], מ) [נדפו"ר: מהלום], נ) [בכת"י: למיפרק נפשיה], ס) ["פדה" ליתא בכת"י, ובדפו"ר תיפדה. וכ"ה ברש"י ובעין בר"ף ורא"ש. ועיין רש"ל, רש"ש, וברש"ש מדעסויא], ע) בכורות מט: (תוספתא דברכות פ"ב) [עי' תוס' בכורות פ"ו ה"ג], פ) [ברש"י שברי"ף: לחפץ], צ) [ברש"י שברי"ף: למצוה], ק) [נ"ל וכולהו, ורש"ל], ר) [נ"ל אמר ד"ה מחייב], ש) [עי' תוס' לעיל ט ע"א ד"ה והלכתא], ת) [ועי"ע תוס' ב"ב קלג: ד"ה ולא], א) [שם ד"ה יהיב], ב) [יש להוסיף מהס. (ר"ש מדעסוי)], ג) [בתוס' הרא"ש: לנעשות], ד) [בדפו"ר: אליגם].

◆

תורה אור השלם

1. וְאִם גָּאֹל יִגְאַל אֶת הַשָּׂדֶה הַמַּקְדִּישׁ אֹתוֹ וְיָסַף חֲמִשִׁית כֶּסֶף עֶרְכְּךָ עָלָיו וְקָם לוֹ: ויקרא כז יט
2. אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: ויקרא יט ג
3. וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן שְׁמֹנַת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים: בראשית כא ד
4. זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ הִמּוֹל לָכֶם כָּל זָכָר: בראשית יז י
5. וְעָרֵל זָכָר אֲשֶׁר לֹא יִמּוֹל אֶת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת בְּרִיתִי הֵפַר: בראשית יז יד
6. וְצַו אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ כִּי הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה: דברים ג כח
7. אֵת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֲלֵיכֶם בְּיַד מֹשֶׁה מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ וָהָלְאָה לְדֹרֹתֵיכֶם: במדבר טו כג
8. וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ כֹּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם: שמות לד כ
9. כָּל פֶּטֶר רֶחֶם לְכָל בָּשָׂר אֲשֶׁר יַקְרִיבוּ לַייָ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה יִהְיֶה לָּךְ אַךְ פָּדֹה תִפְדֶּה אֵת בְּכוֹר הָאָדָם וְאֵת בְּכוֹר הַבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה תִּפְדֶּה: במדבר יח טו

◆

מוסף רש"י

מאי טעמא ונתן הכסף וקם לו. אין הקדש נקנה במשיכה דכתיב ביה ויסף חמישית כסף ערכך עליו וקם לו ואין שטר וחזקה קונין קרקעותיו ולא משיכה את המטלטלין (לקמן נז.). **שהזמן גרמא.** דליכא שעתא דלא מחייב בה (לקמן לד.). **וכל מצות לא תעשה וכו' ואחד הנשים חייבים.** השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה (ברכות כ.). **דמחייב ברא למיעבד לאבא.** כגון כבוד ומורא (לקמן ל:). **שזה מצותו על אביו וזה מצות בנו עליו.** מצות פדייתו של אב זה היתה על אביו שמת ומצות בנו עליו (בכורות מט.).

עין משפט נר מצוה

רש א מיי' פ"ז מהל' ערכין הל"ב:
שה ב ג ד מיי' פי"ג מהל' ע"ז הלכה ג:
שו ה מיי' פ"ו מהל' ממרים הל"ז סמג עשין קטו טוש"ע יו"ד סי' רמ סעי' יז:
שז ו מיי' פ"א ופ"ג מהל' מילה הל"א סמג עשין כח טוש"ע יו"ד סי' רס:
שח ז מיי' פי"א מהל' בכורים הל"א סמג עשין קמד טוש"ע יו"ד סי' שה סעי' א:
שט ח מיי' פ"א מהל' ת"ת הל"א סמג עשין יב טוש"ע יו"ד סי' רמה סעי' א:
שי ט י מיי' פ"א מהל' מילה הל"א ב סמג עשין כח טוש"ע יו"ד סי' רסא:
שיא כ טוש"ע שם בהג"ה:
שיב ל מיי' פי"א מהל' בכורים הל"ב סמג עשין קמד טוש"ע יו"ד סי' שה סעי' טו:
שיג מ מיי' שם טוש"ע שם סעי' ב:
שיד נ מיי' שם הל"א טוש"ע שם ס"א:
שטו ס מיי' שם הל"ג טוש"ע שם סעי' טו:

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה תיפדה וכו' קרי ביה תִּפָּדֶה: **(ב)** תוס' ד"ה אטו וכו' בכספים דהיכא דקא יהיב:

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה אטו כו' דקא יהיב דמי ליתמי אפירי וזל אין כו'. נלענ"ד למחוק מלת אין ע"פ הסוגיא דגיטין יעוש"ה ודו"ק:

◆

מוסף תוספות

א. אפילו לא משכו נמי כיון שאמר לפדותו במאתים. תוס' ב"ב קלג: ב. כי לא אמר לקנות רק שוה בשוה. שם. ג. בתוס' גיטין דף נב. מקשה בג"א. גבי הקדש כה"ג אינו יכול לחזור כיון דאיכא מי שפרע בהדיוט. ד. ולא קיימי אפי' במי שפרע. שם. ה. כמו פדיון הבן דאין זמנו אלא [מ]שלשים, וקרי ליה לקמן בפירקין (לד.) מ"ע שלא הזמן גרמא. תוס' הרא"ש.

◆

תוס' ר"י הזקן

עד שימשוך. המטלטלין ויחזיק בקרקע. משכו. חפץ של הקדש שהגזבר מכרה. לפדותו. ליתן המעות. ונתן הכסף. גבי הקדש כתיב שאין אדם קונה מן ההקדש אלא בכסף. משכו במאתים. איכא מאן דמפרש שלא דבר כלום אלא ששאל לגזבר בכמה כסף תתן לי זה החפץ ואמר לו הגזבר במאתים ועמד ומשכו. אבל אם אמר לו מאתים אתן לך אינו יכול לחזור בו אע"פ שלא משך, דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט. והעיקר דלא אמרינן אמירתו לגבוה וכו' אלא במה שהוא נותן לגבוה כגון שור זה עולה כדאמרינן כיצד אמירתו לגבוה וכו', אבל מה שהוא אומר ליתן לא שייך ביה אמירתו לגבוה שהרי לא אמר שהוא נותן אלא יתן. ואיכא מ"ד אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט אמרינן במה שהוא תחת ידו שהוא יכול למוסרו, אבל מה שאינו תחת ידו לא הוי כלום אפילו הקדישו אינו קדוש ומשום הכי אצטריך משכו, דהא אפילו אין המעות בידו נתחייב בהן. משום הכי נקט פדאו במאתים לסברא דילן להודיע שנתן המעות ולסברא אחרינא להודיע שהמעות ברשותו ונתנם, וה"ה אפילו לא נתנם אם הם תחת ידו דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט. ולפירושא קמא משום סיפא נקט ליה כשהוקר דדוקא כשנתן מעות אין הגזבר חוזר אבל לא נתן מעות חוזר. הכא נמי נימא. דהא לעיל אע"ג דאין קנין הקדש במשיכה אמרינן לתועלת הקדש דקנה, הכא נמי אע"ג דקנין הקדש בכסף. [illegible]

דפי הגמרא הם ממהדורת וגשל, באדיבות הוצאת וגשל. כל הזכויות שמורות.

כל היכא דליכא אלא חמש סלעים [א]הוא קודם לבנו מאי טעמא מצוה דגופיה עדיפא כי פליגי היכא דאיכא חמש משועבדים וחמש בני חורין [א]ר' יהודה סבר [ב]מלוה דכתיב בתורה ככתובה בשטר דמיא בהני חמש פריק לבריה ואזיל כהן [ג]וטריף ליה לחמש משועבדים לדידיה ורבנן סברי מלוה דכתיב באורייתא לאו ככתובה בשטר דמיא והילכך מצוה דגופיה עדיף [ד]ת"ר לפדות את בנו ולעלות לרגל [ה]פודה את בנו ואחר כך עולה לרגל ר' יהודה אומר עולה לרגל ואח"כ פודה את בנו [ו]שזו מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת בשלמא לר' יהודה כדקאמר טעמא אלא רבנן מאי טעמייהו דאמר קרא [1]כל בכור בניך תפדה והדר לא יראו פני ריקם [ו]ת"ר מנין שאם היו לו חמשה בנים מחמש נשים [ג]שחייב לפדות כולן ת"ל כל בכור בניך תפדה פשיטא בפטר רחם תלא רחמנא) מהו דתימא נילף בכור בכור) מנחלה מה להלן ראשית אונו) אף כאן ראשית אונו קמ"ל: ללמדו תורה: מנלן דכתיב [2]ולמדתם אותם את בניכם והיכא דלא אגמריה אבוה [י]מיחייב איהו למיגמר נפשיה דכתיב) ולמדתם איהי מנלן דלא מיחייבא דכתיב ולימדתם ולמדתם [ה]כל שמצווה ללמוד מצווה ללמד וכל שאינו מצווה ללמוד אינו מצווה ללמד ואיהי מנלן [י]דלא מיחייבה למילף נפשה דכתיב ולימדתם ולמדתם כל שאחרים מצווין ללמדו מצווה ללמד את עצמו וכל שאין אחרים מצווין ללמדו אין מצווה ללמד את עצמו ומנין [י]שאין אחרים מצווין ללמדה דאמר קרא ולמדתם אותם את [ס]בניכם ולא בנותיכם ת"ר [ל]הוא ללמוד ובנו ללמוד [ה]הוא קודם לבנו ר' יהודה אומר [ט]אם בנו זריז [מ]וממולח ותלמודו מתקיים בידו בנו קודמו כי הא דרב יעקב בריה דרב אחא בר יעקב שדריה אבוה לקמיה דאביי כי אתא חזייה דלא הוה מיחדדין שמעתיה א"ל אנא עדיפא מינך תוב את דאיזיל אנא שמע אביי דקא הוה אתי הוה ההוא מזיק בי רבנן דאביי דכי הוו עיילי בתרין אפי' ביממא הוו מיתזקי אמר להו לא ליתיב ליה אינש אושפיזא אפשר דמתרחיש ניסא [נ]על בת בההוא בי רבנן אידמי ליה כתנינא דשבעה רישוותיה כל כריעה דכרע נתר חד רישיה אמר להו למחר אי [ס]לא איתרחיש ניסא סכינתין [ע]ת"ר [י]ללמוד תורה ולישא אשה ילמוד תורה ואח"כ ישא אשה ואם א"א לו בלא אשה ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה [פ]אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה נושא אשה ואח"כ ילמוד תורה ר' יוחנן אמר ריחיים בצוארו ויעסוק בתורה [ל]ולא פליגי הא לן והא להו: משתבח ליה רב חסדא לרב הונא בדרב המנונא דאדם גדול הוא א"ל כשיבא לידך הביאהו לידי כי אתא חזייה דלא פרים סודרא א"ל מאי טעמא לא פריסת סודרא א"ל דלא נסיבנא אהדרינהו לאפיה מיניה א"ל חזי דלא חזית להו לאפי עד דנסבת רב הונא לטעמיה דאמר [צ]בן עשרים שנה ולא נשא אשה כל ימיו בעבירה בעבירה סלקא דעתך אלא אימא כל ימיו בהרהור עבירה אמר רבא וכן תנא דבי ר' ישמעאל עד כ' שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה כיון [ק]שהגיע כ' ולא נשא אומר תיפח עצמותיו אמר רב חסדא האי דעדיפנא מחבראי דנסיבנא בשיתסר ואי הוה נסיבנא בארביסר הוה

כל היכא. דלית ליה נכסי אלא ה' סלעים: **ככתובה בשטר דמיא.** ובפדיון עצמו היה מחוייב קודם ששיעבד קרקעותיו ויטרוף את הלקוחות הילכך בחמש בני חרי דאיכא פריק לבריה דאין זה אונאה(א) שהרי מלות בנו עליו יותר ממלותו: **ואזיל כהן וטריף.** לקוחות על פדיון עצמו: **לאו ככתובה בשטר דמי.** ואינו גובה ממשועבדים: **דכתיב ולמדתם.** קרא אחרינא הוא ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם (דברים ה): **דלא מיחייבה.** ללמד את בנה דכתיב ולמדתם את בניכם קרי ביה ולמדתם לאקושינהו דלא מיפקדא ר) ללמוד (ב): **אחרים.** הכא: **אם היה בנו זריז.** והאב רואה שיצליח ש)ממנו ואין לו סיפוק נכסים שילמדו שניהם ילמוד בנו והוא יטריח אחר מזונות ויספיקנו: **בי רבנן.** בהמ"ד רחוק מן היישוב הוה: **לא ליתיב ליה איניש אושפיזא.** לרב אחא ועל כרחו ילין בבית המדרש ומתוך חסידותו יעשה לו נס ויהרוג את המזיק: **כמ. לן: אידמי ליה.** מזיק: **כתנינא דשבע רישי.** שהיו לו שבע גולגולות: **כל כריעה דכרע.** רב אחא ומתפלל על אותו מזיק נתר חד רישא: **סכינתין.** סכנתם אותי: **הא לן הא להו.** בני בבל היו הולכין וגורסין משניות התנאים בא"י ומתוך שלומדים חוץ למקומם אין צרכי הבית מוטלים עליו נושא אשה דהוה בלא הרהור ואח"כ הולך ולומד תורה: **להו.** לבני א"י הלומדים במקומם אם נושא אשה יהו צרכי הבית מוטלין עליו ויבטלוהו: **חזייה.** רב הונא לרב המנונא: **דלא פרים סודר.** כדרך הנשואין שהיו רגילין לכסות ראשן:

הוה

ואזיל בהן וטריף להו משעבדי. כלומר בבני חרי פריק ליה לבריה שאם היה פודה עצמו בבני חרי לא היה פודה בנו ממשעבדי דמיירי שנשתעבדו קודם שנולד הבן ולכך מקדים פדיון בנו ואין כאן אונאה ללקוחות דמלות בנו עליו יותר ממלות (ה)גופו כפ"ה וק' דאדרבה יש אונאה ללקוחות דמלות גופו עדיף ויאמרו (ג) פדה את עצמך בתחלה ואם יאמר אפדה את עצמי ממשעבדי יאמרו אין נפרעין מנכסים משועבדים במקום בני חרי(א) ואפי' פדה בנו בכור מבני חרי יאמרו לכהן הנחנו לך מקום לגבות ממנו אותם חמש בני חורין ולכך פירש ר"י דמיירי כגון דאיכא חמש משועבדי' מיוחד שעשאן אפותיקי לכהן בעבור יעקב בנו ואח"כ מכרה ושוב גדל יעקב והיה לו בן ועמד הוא ובנו לפדות ואין להם אלא ה' סלעים מבני חרי (ב)ור' יהודה סבר מלוה הכתובה בתורה ככתובה בשטר דמי והיו לו אפותקאות בשטר לכהן קודם ולכך גובה מהן אע"פ שיש בני חרי ליעקב לפי שמלותו על נכסי אביו יותר מעל נכסי עצמו דחוב האב על נכסי האב ולא על נכסי הבן ואינם יכולים לומר הנחנו לך מקום בנכסי יעקב שאין עליו לשלם חוב של אביו ומנכסיו אין לו כלום וכן משמע הלשון דקתני שזה מלותו על אביו(א): **הא** לן והא להו. פי' בקונטרס בני בבל היו הולכין וגורסין משניות התנאים בא"י ומתוך שלומדים חוץ למקומם אין צרכי הבית מוטל עליהם נושא אשה דהוה ליה בלא הרהור ואח"כ לומד תורה הא להו לבני א"י הלומדים במקומם אם נושא אשה יהו כל צרכי הבית מוטלין עליו ויבטלוהו וקשה לר"ת דמשמע דקאמר שמואל דנושא אשה תחלה כדי להיות בלא הרהור ומוקי לה למילתיה בבני בבל א"כ אכתי איכא הרהור כיון שהולכים ללמוד חוץ למקומן ועוד קשה אחר שנשא אשה היאך יצא חוץ למקומו ללמוד והלא הוא צריך לחזור אחר מזונות אשתו ובניו ובפ"ק דגיטין (דף ו:) אשכחן דשלח רבי אביתר בני אדם הבאים משם לכאן הם מקיימין בעצמן ויתנו את הילד בזונה ואת הילדה מכרו ביין(ג) פירוש שצריכין בניו ובנותיו להתמשכן בעבור מזונותיהן משמע שאין עושים יפה שהולכים ללמוד חוץ למקומן על כן נראה לר"ת איפכא דר' יוחנן דאמר ריחים בצוארו ויעסוק בתורה לבני בבל דיבר שאינו יכול להניח אשתו וילך וילמוד תורה(ב) ועוד שהם (ד)עניים(ג) ושמואל דאמר נושא אשה תחלה לבני א"י אמר שיכולים ללמוד במקומם וגם הם עשירים(ד) וטוב לו שישא אשה וילמוד תורה בטהרה ומיהו פעמים שגם בני א"י היו יוצאים חוץ למקומם לבבל ללמוד תורה אלא רובם היו לומדים במקומם ואין תימה אם שמואל שהיה מבני בבל דמורה לבני א"י שהיו לפניו תלמידים מבני א"י שהיה מדבר להם ור' יוחנן אע"פ שהיה מא"י היה מדבר לתלמידים שלפניו מבבל וכן מצינו בפ"ק דשבת (דף ט:) גבי מאימתי התחלת אכילה רב אמר משיטול

עין משפט נר מצוה

שטז א מיי' פ"א מהלכות בכורים הלכה ג סמג עשין קמד טוש"ע יו"ד סימן שה סעיף טו:

שיז ב מיי' שם הל"ד:

שיח ג מיי' שם הל' כא טוש"ע שם סעי' יז:

שיט ד מיי' פ"א מהל' ת"ת הל"ג סמג עשין יב טוש"ע יו"ד סי' רמה סעי' א:

שכ ה ו ז מיי' שם הל' א סמג שם טוש"ע יו"ד סי' רמו סעי' ו בהג"ה:

שכא ח ט מיי' שם הל"ד טוש"ע יו"ד סי' רמה סעי' ב:

שכב י מיי' שם הל"ה סמג שם טוש"ע יו"ד סי' רמו סעי' ב:

שכג כ מיי' פט"ו מהל' אישות הל"ב סמג עשין מט טוש"ע אה"ע סי' א סעי' ג:

מוסף רש"י

מלוה הכתוב בתורה. כגון פדיון הבן ה' סלעים דזכי ליה רחמנא לכהן (בכורות מח.). **בהני חמש פריק לבריה.** דאי יהיב בני חורין משום פדיון דידיה תו לא מיפריק בנו דשמא שיעבוד הלקוחות קדם ללידת בנו (בכורות מח:). **ואזיל כהן וטריף לחמש משועבדים לדידיה.** חמש סלעים דידיה אזיל כהן וטריף ממשעבדי שהרי שיעבודו של כהן קדם והיינו דקאמר שמלותו על אביו כלומר שמאביו נשתעבדו אותן נכסים לכהן (שם). **לאו ככתובה בשטר דמיא.** ואי יהיב בני חורי בשביל פדיון בנו תו לא מיפריק איהו דכהן לא מצי טריף לקוחות (שם). **פטר רחם.** שפתח את הרחם תחילה כמו פוטר מים ראשית מדון וכן יפטירו בשפה יפתחו שפתים (שמות יג ב). **אפילו ביממא הוו מיתזקי.** מצוין בו מזיקין (לקמן לט:).

תוס' ר"י הזקן

כל שאחרים. שהאב מצווה לפדותו. **חמש משועבדים.** ששעבד יעקב *אחר שנולד ראובן ויש ביד ראובן סלעים בני חורין לפדות חנוך. **לפדות [וכו'] ולעלות.** כלומר ואין בידו כדאי לזה ולזה ששתי מצות אלו צריכים הוצאה, לפדות צריך חמש סלעים לכהן ולעלות צריך מעות להוצאת הדרך. **עולה לרגל.** במצות שבידו וכשתמצא ידו יפדה בנו מפני שהיא מצוה שאינה עוברת. והלכה כרבנן והביא זה הר"ם במתנות שבגבולין פי"א [מהל' בכורים ה"ד]. אבל בשאר מצות מודו ליה לר' יהודה דטעמא קאמר. ושמעינן מיהא דבשאר מילי עביד מצוה עוברת ברישא לדברי דכל. וביארנו זה במועד קטן פ"ק בתכלית דביאורה). **ואם אי אפשר.** שיצרו מתגבר עליו. **הא לן.** פי' בני בבל שהולכים חוץ לעירם ללמוד תורה אין צרכי הבית מוטלין עליהם הילכך ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה, אבל בני ארץ ישראל שלומדים תורה במקומם אם ישאו אשה תחלה צרכי הבית מוטלים עליהם ונתבטל. ומסתברא דהכי פירושא, הא לן שיצרנו מתגבר עלינו, הא להו שמתוך שהם חפצים בתורה אין יצרם מתגבר עליהם. והשתא לא פליגי שמואל ור' יוחנן עם הברייתא. וכן נראה מפי' הר"ם פ"א [מהל' ת"ת ה"ה].

מסורת הש"ס

א) ל"ע בבכורות מח. דס"ל לר"י התם איפכא [ע"ש בתוס' ד"ה ודכ"ע וכו' תמצא ישוב נכון על קושיא זאת], ב) [לעיל יג: וש"נ], ג) [עי' תוס' שבועות ד: ד"ה בכלן], ד) תוספתא דבכורות פ"ו ה"ג [ע"ש], ה) ברכות כז., ו) מכילתא סוף פ' בא, ז) [שמות יג, ב], ח) [דברים כא, טו], ט) [שם שם יז], י) [עי' ב"ב כא ע"א], כ) [לקמן ל.], ל) תוספתא דבכורות פ"ו ה"ג, מ) ס"א וממולא וגי' ע"י ומולאת, נ) [בכת"י נוסף: לא אשכח איניש דיהיב ליה אושפיזא], ס) [בכת"י: אי לאו דלאיתרחיש לי ניסא], ע) תוספתא שם ע"ש, פ) מנחות קי., צ) ב"ב קמז. ברכות ה: מד. שבת ע: כלה ה. יד: תענית ד: סוכה נו. מח. יומא כא: ב"מ קז., ק) [בדפו"ר: שהגיעו], ר) [צ"ל ללמד. (רש"ש. ודלא כהב"ח)], ש) [ברש"י שברי"ף נוסף: יותר], ת) [בדפו"ר נוסף: שמלותו על אביו דמלות [צ"ל ומלות, רש"ל] בנו עליו], א) [גיטין מח ע"ב], ב) [עי' תוס' שבועות ד: ד"ה בכלן], ג) [יומא ד], ד) [לקמן מט ע"ב], ה) [דף ח ע"ג].

תורה אור השלם

1. וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ כֹּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם: שמות לד כ
2. וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: דברים יא יט

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ככתובה וכו' דאין זה אונאה ללקוחות שהרי: **(ב)** ד"ה דלא מיחייבה וכו' ולמדתם את בניכם קרי ביה ולמדתם וכו' ללמוד אחרים הס"ד ואח"כ מ"ה הוא האב: **(ג)** תוס' ד"ה ואזיל וכו' ויאמרו לו פדה וכו' יאמרו לו אין:

מוסף תוספות

א. בתוס' הרא"ש איתא ובהא ניחא נמי דקאמר ר' יהודה בנו קודמו שמצותו על אביו והא אמרינן דלכו"ע מצוה דגופיה עדיפא אלא ודאי ה"פ שמצותו על אביו ויכול הכהן לגבות פדיון עצמו מנכסים ששיעבד אביו. ועי' מהרש"א על רש"י ד"ה ככתובין. ב. מההיא דרבי אביתר. ריטב"א. ג. ומכיון שנשא אשה אינם יכולים ללמוד בעירם מפני שצריכין לטרוח אחר פרנסתן. שם. (עי' מהרש"א.) ד. ויש להם ספק ללמוד אחר שנשאו ולא היו צריכין לטרוח בתר מזונם. שם.

---

* אולי צ"ל ששעבד יעקב קודם שנולד ראובן ויש ביד יעקב ה' סלעים לפדות ראובן בנו. ועי' בתוס' ד"ה ואזיל מש"כ בש"כ בדם ר"י.

האשה נקנית פרק ראשון קידושין ל.

הוה אמינא א)לשטן גירא בעיניך א"ל רבא לר' נתן בר אמי אדידך על צוארי דבריך משיתסר ועד עשרים ותרתי ואמרי לה מתמני סרי עד עשרים וארבעה כתנאי 1חנוך לנער על פי דרכו ר' יהודה ורבי נחמיה חד אמר משיתסר ועד עשרים ותרתין וחד אמר מתמני סרי ועד עשרים וארבעה: עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה אמר רב יהודה אמר שמואל כגון זבולון בן דן שלימדו אבי אביו מקרא ומשנה ותלמוד הלכות ואגדות מיתיבי למדו מקרא אין מלמדו משנה ואמר רבא מקרא זו תורה כזבולון בן דן ולא כזבולון בן דן כזבולון בן דן שלמדו אבי אביו ולא כזבולון בן דן דאילו התם אמקרא משנה ותלמוד הלכות ואגדות ואילו הכא מקרא לבד ואבי אביו מי מיחייב והתניא 2ולמדתם אותם את בניכם ולא בני בניכם ומה אני מקיים 3והודעתם לבניך ולבני בניך לומר לך שכל המלמד את בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו למדו לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות הוא דאמר כי האי תנא דתניא ולמדתם אותם את בניכם אין לי אלא בניכם בני בניכם מנין בת"ל והודעתם לבניך ולבני בניך א"כ מה ת"ל בניכם בניכם ט)ולא בנותיכם ג)אמר ריב"ל כל המלמד את בן בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב רבי חייא בר אבא אשכחיה לריב"ל דשדי דיסנא ארישיה וקא ממטי ליה לינוקא לבי ד)כנישתא א"ל מאי כולי האי א"ל מי זוטר מאי דכתיב והודעתם לבניך וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב מכאן ואילך רבי חייא בר אבא לא טעים אומצא עד דמקרי לינוקא ומוספיה רבה בר רב הונא לא טעים אומצא עד דמייתי לינוקא לבית מדרשא אמר רב ספרא משום ר' יהושע בן חנניא מאי דכתיב 4ושננתם לבניך אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם ג)לעולם ה)ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד מי יודע כמה חיי ז)לא צריכא ליומי לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה שהיו אומרים וא"ו 5דגחון חציין של אותיות של ס"ת 6דרש דרש חציין של תיבות 7והתגלח ו)של פסוקים 8יכרסמנה חזיר מיער עי"ן דיער חציין של תהלים 9והוא רחום יכפר עון חציו דפסוקים בעי רב יוסף וא"ו דגחון מהאי גיסא או מהאי גיסא א"ל ז)ניתי ס"ת ואימנינהו מי לא אמר רבה בר בר חנה ח)לא זזו משם עד שהביאו ספר תורה ומנאום א"ל אינהו בקיאי בחסירות ויתרות אנן לא בקיאינן בעי רב יוסף והתגלח מהאי גיסא או מהאי גיסא א"ל אביי פסוקי מיהא ליתו לימנוי' בפסוקי נמי לא בקיאינן ט)דכי אתא רב אחא בר אדא אמר במערבא פסקי ליה להאי קרא לתלתא פסוקי 10ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן תנו רבנן י)חמשת כ) אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה פסוקים הוו פסוקי ס"ת יתר עליו תהלים שמונה חסר [א] ממנו דברי הימים שמונה ל)תנו רבנן ושננתם שיהו דברי תורה מחודדים בפיך שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו אלא אמור לו מיד מ)שנאמר אמור

הוה אמינא ליה לשטן גירא בעיניך. כלומר הייתי מתגרה בו ושטן הוא יצר הרע ולא אירא שיפילני: **אדידך על צוארי דבריך.** בעוד ידך תקיפה על בנך קודם שיגדיל ולא יקבל תוכחתך השיאו אשה: **משיתסר.** שנין הגיע זמן לכנוס ויותר מעשרין ותרתין אל תאחרהו. לשון אחר אדידך על צוארי דבריך בשעה שעוד ידך תקיפה עליו הוי זהיר ללמדו תוכחות ואיזהו זמנו משיתסר ועד עשרים ותרתין בציר משיתסר אין בו דעת לקבל תוכחות כל כך ואל תכביד יסורין ותוכחות ויותר מעשרים ותרתין יש לחוש י)שלא יבעט וזה עיקר: **על פי דרכו.** דרך שכל ימיו יהא מתנהג בו חנוך לו בנערותו ואיזוהי נערותו רבי יהודה ורבי נחמיה כו': **זבולון בן דן.** תלמיד שהיה בימיהם: **אינו מלמדו משנה.** ס)אין חובת בנו עליו אלא במקרא מכאן ואילך ילמד הוא לעצמו: **תורה.** ולא נביאים וכתובים ט): **כזבולון בן דן שלמדו אבי אביו.** ועד היכן נמי דקאמרי' הכי קאמרי' עד היכן אדם חייב פ)ללמוד תורה בדורותיו אמר רב יהודה לבנו ולבן בנו: **דשדי דיסנא ארישיה.** סדין שאינו ראוי לעטיפת הראש אלא כיסוי בעלמא שם על ראשו שלא יילך בגילוי ראשו צ) ולא הספיק להתעטף בסודרו: **מאי כולי האי.** שמיהרת לצאת בלא עטיפה ההוגנת לך: **לא טעים אומצא.** בשר מעט בגחלים היו רגילין לטעום בבקר: **עד דמקרי לינוקא ומוספיה.** מהדר לו מה שקרא אתמול ומלמדו עוד פסוק יותר: **אלא ושלשתם.** מדלא כתיב ק)ושניתם שילשתם: **ליומי.** ימי השבוע: (א) **לפיכך נקראו כו'.** מילתא באפי נפשה היא: **גמ' ר).** סברות וטעמי סתימתיהן של משניות ולתרצם במה שסותרות זו את זו: **נקראו ראשונים סופרים.** כדכתיב (ד"ה א ב) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ: **וי"ו דגחון.** כל הולך על גחון: **לא זזו משם.** לא איתפרש היכא: **חסר ממנו.** ממנין ס"ת: **יהו מחודדין בפיך.** חזור עליהם ובדוק בעומקם שאם ישאלך אדם לא תצטרך לגמגם אלא שתוכל לומר מיד: אמור

מסיטול ידיו ורבי חנינא אמר משיתיר חגורו ומפרש התם הא לן והא להו וע"כ רבי חנינא אע"ג שהיה מארץ ישראל היה מדבר לתלמידים שלפניו מבבל כדאמרי' התם הני חברין בבלאי כיון דשרו המנייהו לא מטרחי להו משמע דבני בבל היו רגילין בהתרת חגורה ומיהו קשה מהא דאמר בפרק כילד מברכין (ברכות דף מד. ט) דקאמר רב חסדא על הארץ ועל פירותיה ורבי יוחנן אמר על הארץ ועל הפירות א ופריך עלה דרב חסדא אינהו אכלי ואנן מברכים ומשני איפוך ומאי קושיא דלמא רב חסדא שהיה מבבל מדבר לתלמידים שהיו לפניו מא"י ור' יוחנן לבני בבל כמו בכל דוכתי וי"ל דקים להו דלא הוו באותה שעה תלמידי דרב חסדא מתלמידי א"י ומיהו נראה לה"ר יצחק דמההיא דכילד מברכין ל"ק מידי דשאני ענין אכילה וברכות דדין הוא לכל אדם שיברך לפי המנהג של מקום שהוא ט)שם אפי' לא היה מאותו מקום ולהכי מתמה גמרא אליבא דרב חסדא שהיה מבבל א)ולמה מברכין על פירותיה דמשמע היינו פירות של א"י: ב)[**יתר עליו תהלים** שמונה כו'. תימה דע"כ בחומש יש יותר דאפילו אם יהיו פסוקי תהלים מג' תיבות בלבד אינו כ"כ כמו שיש בחומש. ת"י]: **לא צריכא** ליומי. פירש בקונטרס ימי השבת כלומר שני ימים מקרא ושני ימים משנה ושני ימים גמרא ב ולא נהירא דא"כ אכתי הוה מצי למיפרך מי ידע כמה חיי וי"ל לפרש בכל יום ויום עצמו ישלש על כן תיקן בסדר רב עמרם גאון כמו שאנו נוהגים בכל יום קודם פסוקי דזמרה לומר מקרא ומשנה וגמרא ג ור"ת פי' שאנו סומכין אהא דאמרינן בסנהדרין (דף כד. ג) בבל בלולה במקרא במשנה ובגמרא דגמרת בבל בלול מכולם ד:

נקראו סופרים. פי' בקונטרס כדכתיב ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וירושלמי (שקלים פ"ה) מפרש שעשו כל התורה כולה מספרות כגון אבות מלאכות ארבעים חסר אחת (שבת דף עג.) וארבעה אבות נזיקין (ב"ק דף ב.) וכיוצא בהם: **אל** תגמגם ותאמר לו. והא דאמר באלו מציאות (ב"מ דף כג: ד) דצורבא מרבנן משני בדיבוריה במסכ' אומר ר"ת דהיינו אם שואלים אותו אם למדת מסכת זו אל יתגאה לומר שלמדה כלומר למדתי הרבה אבל אם שואלים אותו דבר הלכה או שצריכין ללמוד ממנו מסכ' צריך שיהיו מחודדים בפיו שלא יגמגם בדבר ולא דמי להא דאמר מר (מסכת ד"א זוטא פ"ג) למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז דהיינו במילי דעלמא ואפילו בדברי תורה לא יאמר יודע אני דבר להתפאר בו בכך אלא מה שיודע יורה וילמוד לתלמידים:

מסורת הש"ס

א) [לקמן פא.] סוכה לח., ב) [לעיל כט:], ג) [ברכות כא: ע"ש] פסיקתא פרשה ואתחנן, ד) [בכת"י: מדרשא. וכדלקמן], ה) ע"ז יט., ו) [חדוש גדול כי בכל חומש וכן בתקונים מדויקים כפ' לו סי' ח' סוף פסוק ז' ויאפד לו בו נדפס על גדו חצי התורה בפסוקים], ז) [בכת"י נוסף: אביי (וכדלקמן, וכ"ה ביעב"ץ) ניתי ס"ת ונימנינהו], ח) שבת מט:, ט) נדרים לח., י) [כפי חשבון הנמסר בכל החומשין עולה פסוקי התורה חמשת אלפים תתמ"ה וע' בילקוט פ' עקב רמז תתנ"ה ובזית רענן גורס ה' אלפים תתמ"ב], כ) [בכת"י ודפו"ר: שמונה אלפים וכו'. וע"ע מהרי"ט, ורש"ש על תוד"ה יתר], ל) ספרי פ' ואתחנן, מ) [בספרי: וכן הוא אומר אמור וכו'. (רש"ש ע"ש.)], נ) [ברש"י רי"ף: שמא], ס) [ברש"י שברי"ף: אין עליו חובה ללמדו משנה כי אם מקרא וכו'], ע) [ברכות ה ע"א, ע"ש. (מצפה איתן)], פ) [ברש"י שבע"י: ללמד, וכצ"ל (רש"ש)], צ) [לקמן לא ע"א, ע"ש], ק) [ברש"י שבע"י נוסף: חד זימנא מאי ושננתם בב' נונין ש"מ שישמיע אותו שני פעמים והיינו ושלשתם], ר) [צ"ל תלמוד. וכ"ה בדפו"ר ובע"י], ש) [ושם ד"ה איגהו], ת) [בדפו"ר נוסף: עומד], א) [וצ"ל בבבל למה מברכין], ב) [דיבור זה שייך אחרי דיבור נקראו סופרים], ג) [שם ד"ה בלולה], ד) [שם ד"ה במסכת],

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה גמ' ל"ל קודם ד"ה לפיכך:

◆

הגהות הגר"א

[א] חסר דניאל וד"ה כו' כצ"ל:

◆

מוסף רש"י

חנוך לנער על פי דרכו. לפי מה שתלמד לנער ותחנכהו בדברים אם לטוב אם לרע גם כי יזקין לא יסור ממנו (משלי כב ו). **תלמוד.** סברת טעמי המשניות שממנו יוצאה הוראה אבל המורים הוראה מן המשנה נקראו מבלי העולם כמס' סוטה (כב.) (ברכות ה.). לתת לב להבין סתימות טעמי המשנה מה הם וכששתים סותרות זו את זו יבין לתרץ שיהיו שתיהן קיימות או לדעת דברי התנאים החולקים בדבר ויאמר הא מני פלוני חכם הוא (ב"ח לג.). **לא צריכא ליומי.** ב' ימים מקרא וב' ימים משנה וכו' וכן כל שבוע ושבוע (ע"ז יט:). **לא זזו משם.** לא ידענו היכא איתמר ומיהו לענין וי"ו דגחון אתמר, מדפרכינן לה ומתרצינן איהו הוו בקיאי בחסרות ויתרות, ש"מ לענין אותיות איתמר (שבת נה.).

עין משפט נר מצוה

א [מיי' פ"א מהל' ת"ת הל"ז טוש"ע י"ד סי' רמה סעיף ו]:

שכד ב מיי' פ"א מהל' ת"ת הלכה ב סמג עשין יב טוש"ע י"ד סימן רמה סעיף ג:

שכה ג ד מיי' שם הל"א וסמג שם טוש"ע י"ד סימן רמו סעיף ד:

◆

תורה אור השלם

1. חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ גַּם כִּי יַזְקִין לֹא יָסוּר מִמֶּנָּה: משלי כב ו
2. וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: דברים יא יט
3. רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ: דברים ד ט
4. וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: דברים ו ז
5. כֹּל הוֹלֵךְ עַל גָּחוֹן וְכֹל הוֹלֵךְ עַל אַרְבַּע עַד כָּל מַרְבֵּה רַגְלַיִם לְכָל הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלוּם כִּי שֶׁקֶץ הֵם: ויקרא יא מב
6. וְאֵת שְׂעִיר הַחַטָּאת דָּרֹשׁ דָּרַשׁ מֹשֶׁה וְהִנֵּה שֹׂרָף וַיִּקְצֹף עַל אֶלְעָזָר וְעַל אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן הַנּוֹתָרִם לֵאמֹר: ויקרא י טז
7. וְהִתְגַּלָּח וְאֶת הַנֶּתֶק לֹא יְגַלֵּחַ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית: ויקרא יג לג
8. יְכַרְסְמֶנָּה חֲזִיר מִיָּעַר וְזִיז שָׂדַי יִרְעֶנָּה: תהלים פ יד
9. וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: תהלים עח לח
10. וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם וַיַּגֵּד מֹשֶׁה אֶת דִּבְרֵי הָעָם אֶל יְיָ: שמות יט ט

◆

מוסף תוספות

א. ואמר התם לא פליגי הא לן הא להו. תוס' שבת ט: ב. ולשון ליומי דחקו לפרש כן. תוס' ע"ז יט: ג. פסוקי התמיד ומשנת איזהו מקומן וברייתא דרבי ישמעאל. תוס' שם. ד. וכו אנו יוצאים ידי חובותינו. תוס' הרא"ש.

◆

תוס' ר"י הזקן

גירא. חץ, ומשל הוא. ידך על צוארא דבריך. כלומר דקדק אחריו שילך בדרך טובה שאם ילך בה בזה הזמן כל ימיו ילך בה דכתיב חנוך לנער על פי דרכו, הרגילהו בדרך ראויה לו גם כי יזקין לא יסור ממנה. ואית דמפרש ידך ממש, כלומר הכהו דרך תוכחה, והא דאמרינן [מו"ק יז, א] לפני עור לא תתן מכשול [ויקרא יט, יד] לאזהרה למכה בנו גדול, איירי דוקא במכה והולך.

1 א)אמור לחכמה אחותי את וגו' ואומר 2קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך ואומר 3כחצים ביד גבור כן בני הנעורים ואומר 4חצי גבור שנונים ואומר 5חציך שנונים עמים תחתיך יפלו ואומר 6אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער מאי את אויבים בשער אמר רבי חייא בר אבא אפי' האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה שנאמר 7את והב בסופה אל תקרי בסופה אלא בסופה: ב)ת"ר 8ושמתם סם תם נמשלה תורה כסם חיים משל לאדם שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו ואמר לו בני כל זמן שהרטיה זו על מכתך אכול מה שהנאתך ושתה מה שהנאתך ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה מתיירא ואם אתה מעבירה הרי היא מעלה ג)נומי כך הקב"ה אמר להם לישראל בני ד)בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין ואם אתם עוסקים בתורה ה)אין אתם נמסרים בידו שנאמר 9הלא אם תטיב שאת ואם אין אתם עוסקין בתורה אתם נמסרים בידו שנא' לפתח חטאת רובץ ולא עוד אלא שכל משאו ומתנו בך שנאמר ואליך תשוקתו ואם אתה רוצה אתה מושל בו שנאמר ואתה תמשל בו ו)ת"ר קשה יצר הרע שאפילו יוצרו קראו רע שנאמר 10כי יצר לב האדם רע מנעוריו ז)אמר רב יצחק יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום שנאמר 11רק רע כל היום ואמר ח)ר"ש בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו שנאמר 12צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו שנאמר ט)אלהים לא יעזבנו בידו תנא דבי ר' ישמעאל בני אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ שנאמר 13הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע אם אבן הוא נימוח שנאמר 14הוי י) כל צמא לכו למים ואומר 15אבנים שחקו מים: להשיאו אשה: מנלן דכתיב 16קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים כ)בשלמא בנו בידו אלא בתו בידו היא הכי קאמר להו ל)ניתן לה מידי מ)ולבשיה ונכסייה כי היכי דקפצו עלה אינשי: ללמדו אומנות: מנלן אמר חזקיה דאמר קרא 17נ)ראה חיים עם אשה אשר אהבת אם אשה ממש היא כשם שחייב להשיאו אשה כך חייב ללמדו אומנות אם תורה היא כשם שחייב ללמדו תורה כך חייב ללמדו אומנות: ויש אומרים אף להשיטו בנהר: מאי טעמא חיותיה הוא: רבי יהודה אומר כל שאינו מלמדו אומנות מלמדו ליסטות: ליסטות ס"ד אלא כאילו מלמדו ליסטות מאי בינייהו איכא בינייהו דאגמריה עיסקא: כל מצות האב על הבן וכו': מאי כל מצות האב על הבן אילימא כל מצותא דמיחייב אבא למיעבד לבריה נשים חייבות והתניא ס)האב חייב בבנו למולו ולפדותו אביו אין אמו לא אמר רב יהודה הכי קאמר כל מצות האב המוטלת על הבן לעשות לאביו אחד אנשים ואחד נשים חייבין תנינא להא דת"ר ע)איש אין לי אלא איש אשה מנין ג)כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים א"כ מה ת"ל איש איש פ)סיפק בידו לעשות אשה אין סיפק בידה לעשות מפני שרשות אחרים עליה אמר רב אידי בר אבין אמר רב ד)נתגרשה שניהם שוים צ)ת"ר נאמר 18כבד את אביך ואת אמך ונאמר 19כבד את ה' מהונך ה)השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום ק) נאמר 20איש אמו ואביו תיראו ונאמר 21את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד השוה הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום נאמר 22מקלל אביו ואמו מות יומת ונאמר 23איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו השוה הכתוב ברכת אב ואם לברכת המקום אבל בהכאה ודאי אי אפשר וכן בדין ששלשתן שותפין בו ו)ת"ר שלשה שותפין הן באדם הקב"ה ואביו ואמו בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו אמר הקב"ה מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני ק)תניא רבי אומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו

אמור לחכמה אחותי את. שתהא בקי בה כאחותך שאסורה לך. אי נמי מסיפא דקרא ומודע לבינה תקרא שתהא ר)ידוע לך: **כחצים ביד גבור.** שנלחם בהם עם אויביו: **כן בני הנעורים.** תלמידיו של אדם הקרויין בניו כמו שאמר יחזקיהו (ד"ה ב כט) בני עתה אל תשלו ואומר הנה אנכי והילדים אשר נתן לי וגו' (ישעיה ח): **אשר מלא את אשפתו מהם.** משום דדמינהו לחצים נקט לשון מילוי אשפה: **את אויבים בשער.** סיפא דאשרי הגבר הוא: **נעשו אויבים.** מתוך שמקשים זה לזה ואין זה מקבל דברי זה: **את והב בסופה.** הכי דריש לה ספר מלחמות מלחמה שעל ידי ספר אהבה יש בסופה: **ושמתם את דברי אלה סם תם.** שלם שאינו חסר שום הצלה: **מה שהנאתך.** כל מה שדעתך נוחה הימנו ואפי' דבש וכל מיני מתיקה שקשים למכה ש): **נומי.** למחים בורפיליו"ש בלע"ז: **אם תטיב.** לקח טוב: **שאת.** תתנשא על יצרך: **משאו ומתנו.** של יצר הרע באדם להחטיאו: **ואם אתה רוצה.** עסוק בתורה ואתה מושל בו: **כל היום.** קרא יתירא הוא ללמדנו שכל שעות היום רעתו מתחדשת: **מנוול זה.** יצר הרע מתגרה בך: **מתפוצץ.** שהתורה כאש נמשלה ת) המפעפע את הברזל: **אלא בתו בידו היא.** בתמיה כלום יכול להרגיל לה אנשים להשיאה דאמר קרא ואת בנותיכם תנו לאנשים: **ראה חיים.** אומנות שתחיה בו עם אשה מקיש אומנות לאשה: **אם אשה.** א)האמור כאן אשה ממש היא כשם שמצינו שחייב אדם להשיאו אשה כך חייב כו': **מאי בינייהו.** מאי קא מוסיף ר' יהודה: **עיסקא.** אם למדו סחורה לת"ק הרי למדו חיים לרבי יהודה דאמי לטעמא אומנות דוקא דכמה פעמים שאין לו במה לעשות סחורה ועומד ומלסטם: **דמיחייב אבא למיעבד לברא.** כגון למולו ולפדותו והכי משמע מתני' כל מצות שהאב מצווה על מעשה הבן: **המוטלת על הבן.** כגון כיבוד ומורא: **סיפק.** יכול שאין מוחה בידו: **רשות אחרים.** בעלה: **נתגרשה.** מבעלה הרי היא כאחיה במצות כיבוד: **ודאי בהכאה אי אפשר.** ב)להקישה שאין הכאה כלפי מעלה: **וכן בדין.** שיוקשו לכיבוד ומורא על הבן שהרי אף הן שותפין למקום בו: **שלשה שותפין הן.** מפרש בברייתא במסכת נדה איש מזריע לובן שבו אשה מזרעת אודם שבו והקדוש ברוך הוא נופח בו נשמה מראה עין ושמיעת אוזן ג)ודיבור:

משדלתו

אם ברזל הוא מתפוצץ. תימה דהא קרא משמע שהפטיש מפוצץ סלע ומשברוא וכן קשה בפרק ד)דיני ממונות (סנהדרין דף לד.) דקאמר מה פטיש מתחלק לכמה ניצוצות אף דברי תורה מתחלק לכמה טעמים ושם גרים רשב"ס מחלק ול"ג מתחלקב ויש ה)שגורס כאן אם ברזל הוא ו)מפעפע ואם סלע הוא מתפוצץ שנאמר הלא כה דברי כאש וכפטיש יפוצץ סלע שהאש מפעפע הברזל והפטיש מפוצץ את הסלע ור"ת מפרש שהסלע משברג את הברזל וה"ק וכפטיש יפוצץ מכח סלעד כדאמר במדרש ז)מעשה באחד שלקח סנפירינוןה לבודקו נתנו על הסדן והכה בקורנס נשבר הקורנס ונחלק הסדן והסנפירינון לא זז ממקומוו ח): **שיש** רשות אחרים עליה. ואע"ג דמעשה ידיה לבעלה מדרבנן בעלמא ט) מ"מ אינה מצויה אצל אביה אלא אצל בעלהז:

ככל

עין משפט נר מצוה

שכו א מיי' פ"ב מהל' סנהדרין הלכה ז סמג עשין ס טוש"ע חו"מ סימן י סעיף א:

שכז ב מיי' פ"ב מהל' אישות הל' א סמג לאוין פא טוש"ע אה"ע סימן קיג סעיף א:

שכח ג ד מיי' פ"ו מהל' ממרים הל' ו סמג עשין קיג טוש"ע י"ד סימן רמ סעיף יז:

שכט ה מיי' שם הלכה א:

◆

מוסף רש"י

כן בני הנעורים. אלו התלמידים שאדם מעמיד מנעוריו (תהילים קכז ד). **אשר מילא את אשפתו.** מאותם חיצים. **לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער.** תלמידי חכמים שמנצחים זה את זה בהלכה ונראים כאויבים זה לזה (שם ה). **נומי.** בשר מת ומלמעלי (ע"ז י: ושם נימא). **ובראתי לו תורה תבלין.** שהיא מבטלת את הרהורי עבירה, כדאמר אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח כו' (ב"ב טז.). **רק רע כל היום.** כל היום רעתו מתוספת (סוכה נב:). **ה' לא יעזבנו בידו.** במריה כתיב (שם). **הלא כה דברי כאש.** והאש מפעפע את הברזל, והיינו מתפוצץ, שהניצוצות ניתזין ממנו (שם). **כאש.** שמחמם כל גופו (תענית ד.). **וכפטיש יפוצץ סלע.** מתחלק הסלע על ידו לכמה ניצוצות (שבת פח:). **לכו למים.** נמשלה תורה למים, וכתיב אבנים שחקו מים (שם). **בשלמא בנו בידו.** לנקט לו אשה, שדרכו של איש לחזר על אשה, אלא בתו בידו היא. ומי דרך אשה לחזר על איש (כתובות נב:). **איש סיפק בידו לעשות.** לכבד את אביו, שאין אימת אחרים עליו (לקמן לה.). **השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום.** גזירה שוה (ב"מ לב.).

◆

מסורת הש"ס

א) [שבת קמה: סנהדרין ז:], ב) ספרי פ' עקב (עירובין נד), ג) ע"ז יט., ד) [ב"ב טז.], ה) [בכת"י: הרי הוא נמסר בידך, שנאמר וכו'], ו) ספרי פ' עקב, ז) סוכה נב., ח) [שם: איתא ר' שמעון בן לקיש], ט) [בסוכה ובע"י ה', ובכפסוק, ודכל"ל], י) [בכת"י: שנאמר אבנים שחקו מים ואין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים. ועי' תענית ז ע"א], כ) כתובות נב., ל) [נ"ל ונלבשה. רש"ש], מ) [לעיל כט.], נ) ת"כ פ' קדושים פרשה א תוספתא פ"א, ס) [לקמן לה.], ע) ב"מ לב. ת"כ פ' קדושים פרשה א, פ) [לקמן לב ע"א, ע"ש], צ) נדה לא., ק) מכילתא פ' יתרו פרשה ה, ר) [ברש"י שבע"י: ידועה], ש) [ב"ק פה ע"א], ת) [תענית ז ע"א, ע"ש], א) [ברש"י שבע"י: האמורה], ב) [ברש"י שבע"י: להקישם], ג) [ברש"י שברי"ף נוסף: והילוך רגלים. וכ"ה בנדה], ד) [נ"ל אחד ד"מ], ה) [בתוס' שבע"י: שגורסין], ו) [בתוס' הרא"ש: מתפעפע], ז) [רבה איכה פ' זכו מוריה], ח) [וע"ע תוס' שבת פח: ד"ה מה ותוס' סנהדרין לד. ד"ה מה פטיש ותוס' סוכה נב. ד"ה אם], ט) [כתובות נח ע"ב, ע"ש],

◆

לעזי רש"י

בורפיליו"ש [בורבולי"ש]. אבעבועות, כיבים.

◆

תוס' ר"י הזקן

(מטיל) [מנוול]. יצר הרע. חיותא הוא. אם [יפול] לים יטבע. עיסקא. להיות סוחר [לר' יהודה לאן] הוי אומנות שפעמים מפסיד ואיכא דאמרי איפכא. ספק. לשון ספוק שאינו ברשות אחרים, אבל אשה היא ברשות בעלה. השוה הכתוב ברכת אב. ששוים למיתה אחת שמגדף ומקלל אביו ואמו בסקילה. וכן בדין. שישוה בכל מה שאפשר שהרי שלשתן שותפים בו. משדלתו. מפתה אותו. תרגום וכי יפתה [שמות כב, טו] ארי ישדל. כבוד. דכתיב כבד את אביך, ומורא כתיב איש אמו ואביו תיראו. ולשון הר"ם בממרים (פ"א) [פ"ו ה"ב] הקדים אב לאם לכבוד והקדים אם לאב למורא, ללמד ששניהם שוין בין למורא בין לכבוד, ע"כ. לא ידעתי למה עזב טעם האמור בגמ'.

◆

מוסף תוספות

א. מדלא כתיב והפטיש יפוצצנו סלע וכן אנו רואים שהפטיש מפוצץ סלעים. תוס' שבת פח:

ב. שאין הפטיש מתחלק אלא הסלע. תוס' סנהדרין לד.: ולא יתכן להגיה כן כלל דמה לי להזכיר הפטיש הר"ל למימר מה סלע מתחלק ועוד בהך דהכא משמע שהברזל מתפוצץ. תוס' סוכה נב. ג. בתוס' הרא"ש כתוב שיש סלע שמשבר. ד. ואע"ג דלא כתיב יפוצצנו סלע הרבה פסוקים יש כענין זה, אבנים שחקו מים פי' שחקו אותן המים. שם. ה. הוא אבן ספיר. תוס' סוכה נב: ו. וקשה לפר"ת דבריש מס' תענית (ד.) אמר כל ת"ח שאינו קשה כברזל אינו ת"ח שנאמר כפטיש יפוצץ סלע אלמא פטיש קשה ופוצץ את הסלע. שם ז. ואינה יכולה לשמש אביה. תוס' הרא"ש.

◆

תורה אור השלם

1. אֱמֹר לַחָכְמָה אֲחֹתִי אָתְּ וּמֹדָע לַבִּינָה תִקְרָא: משלי ז ד
2. קָשְׁרֵם עַל אֶצְבְּעֹתֶיךָ כָּתְבֵם עַל לוּחַ לִבֶּךָ: משלי ז ג
3. כְּחִצִּים בְּיַד גִּבּוֹר כֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים: תהלים קכז ד
4. חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים: תהלים קכ ד
5. חִצֶּיךָ שְׁנוּנִים עַמִּים תַּחְתֶּיךָ יִפְּלוּ בְּלֵב אוֹיְבֵי הַמֶּלֶךְ: תהלים מה ו
6. אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר מִלֵּא אֶת אַשְׁפָּתוֹ מֵהֶם לֹא יֵבֹשׁוּ כִּי יְדַבְּרוּ אֶת אוֹיְבִים בַּשָּׁעַר: תהלים קכז ה
7. עַל כֵּן יֵאָמַר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת יְיָ אֶת וָהֵב בְּסוּפָה וְאֶת הַנְּחָלִים אַרְנוֹן: במדבר כא יד
8. וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: דברים יא יח
9. הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ: בראשית ד ז
10. וַיָּרַח יְיָ אֶת רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל לִבּוֹ לֹא אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו וְלֹא אֹסִף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי: בראשית ח כא
11. וַיַּרְא יְיָ כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל הַיּוֹם: בראשית ו ה
12. צוֹפֶה רָשָׁע לַצַּדִּיק וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ: תהלים לז לב
13. הֲלוֹא כֹה דְבָרִי כָּאֵשׁ נְאֻם יְיָ וּכְפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע: ירמיהו כג כט
14. הוֹי כָּל צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב: ישעיהו נה א
15. אֲבָנִים שָׁחֲקוּ מַיִם תִּשְׁטֹף סְפִיחֶיהָ עֲפַר אָרֶץ וְתִקְוַת אֱנוֹשׁ הֶאֱבַדְתָּ: איוב יד יט
16. קְחוּ נָשִׁים וְהוֹלִידוּ בָּנִים וּבָנוֹת וּקְחוּ לִבְנֵיכֶם נָשִׁים וְאֶת בְּנוֹתֵיכֶם תְּנוּ לַאֲנָשִׁים וְתֵלַדְנָה בָּנִים וּבָנוֹת וּרְבוּ שָׁם וְאַל תִּמְעָטוּ: ירמיהו כט ו
17. רְאֵה חַיִּים עִם אִשָּׁה אֲשֶׁר אָהַבְתָּ כָּל יְמֵי חַיֵּי הֶבְלֶךָ אֲשֶׁר נָתַן לְךָ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כֹּל יְמֵי הֶבְלֶךָ כִּי הוּא חֶלְקְךָ בַּחַיִּים וּבַעֲמָלְךָ אֲשֶׁר אַתָּה עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: קהלת ט ט
18. כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: שמות כ יב
19. כַּבֵּד אֶת יְיָ מֵהוֹנֶךָ וּמֵרֵאשִׁית כָּל תְּבוּאָתֶךָ: משלי ג ט
20. אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: ויקרא יט ג
21. אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ: דברים ו יג
22. וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת: שמות כא יז
23. וְאֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי יְקַלֵּל אֱלֹהָיו וְנָשָׂא חֶטְאוֹ: ויקרא כד טו

שמשדלתו בדברים לפיכך הקדים הקב"ה כיבוד אב לכיבוד אם וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן מתירא מאביו יותר מאמו מפני שמלמדו תורה לפיכך הקדים הקב"ה מורא האם למורא האב תני תנא קמיה דרב נחמן בזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו אמר הקב"ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם שאלמלי דרתי ביניהם ציערוני אמר ר' יצחק כל העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי שכינה שנאמר [1]כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי אמר רבי יהושע בן לוי אסור לאדם שיהלך ארבע אמות בקומה זקופה שנא' [2]מלא כל הארץ כבודו רב הונא בריה דרב יהושע לא מסגי ארבע אמות בגילוי הראש אמר שכינה למעלה מראשי שאל בן אלמנה אחת את ר' אליעזר אבא אומר השקיני מים ואימא אומרת השקיני מים איזה מהם קודם אמר ליה הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך בא לפני רבי יהושע אמר לו כך אמר לו רבי נתגרשה מהו אמר ליה מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה אתה הטל להן מים בספל וקעקע להן כתרנגולין דרש עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה מאי דכתיב [3]יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך בשעה שאמר הקב"ה [4]אנכי ולא יהיה לך אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש כיון שאמר [5]כבד את אביך ואת אמך חזרו והודו למאמרות הראשונות רבא אמר מהכא [6]ראש דברך אמת ראש דברך ולא סוף דברך אלא מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת בעו מיניה מרב עולא עד היכן כיבוד אב ואם אמר להם יצאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד באשקלון ודמא בן נתינה שמו פעם אחת בקשו חכמים פרקמטיא בששים ריבוא שכר והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו אמר רב יהודה אמר שמואל שאלו את ר' אליעזר עד היכן כיבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד לאביו באשקלון ודמא בן נתינה שמו בקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד בששים ריבוא שכר ורב כהנא מתני בשמונים ריבוא והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו לשנה האחרת נתן הקב"ה שכרו שנולדה לו פרה אדומה בעדרו נכנסו חכמי ישראל אצלו אמר להם יודע אני בכם שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנין לי אלא אין אני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא וא"ר חנינא ומה מי שאינו מצווה ועושה כך מצווה ועושה עאכו"כ דאר"ח גדול מצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה אמר רב יוסף מריש ה"א מאן דהוה אמר לי הלכה כר"י דאמר סומא פטור מן המצות עבידנא יומא טבא לרבנן דהא לא מיפקידנא והא עבידנא השתא דשמעיתא להא דא"ר חנינא גדול מצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה אדרבה מאן דאמר לי דאין הלכה כרבי יהודה עבידנא יומא טבא לרבנן כי אתא רב דימי אמר פעם אחת היה לבוש סירקון של זהב והיה יושב בין גדולי רומי ובאתה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה תני אבימי בריה דרבי אבהו יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם ויש מטחינו בריחים ומביאו

משדלתו. מפתה אותו כדמתרגמינן וכי יפתה (שמות כב) ארי ישדל: **והארץ הדום רגלי.** והעובר בסתר אומר אין המקום כאן לפיכך הוא נסתר לומר אין יודע נמלא כדוחק רגליו ומקלרו לומר אין כאן: **מלא כל הארץ.** משמע משתרבב ויורד למטה והזוקף קומתו נראה כדוחק: **אמר לו כך.** ר' יהושע השיב לו כדרך שהשיב לו ר' אליעזר: **נתגרשה.** שאין אמי חייבת בכבוד אבי מהו: **מבין ריסי עיניך.** שערות שבשורת כסוי העין אתה ניכר שהיית יתום ונשרו ריסי עיניך מן הבכי כדאמרי' [בסנהדרין] (ד' קד:) והיה רבן גמליאל שומע קולה ובוכה כנגדה עד שנשרו ריסי עיניו: **שבן אלמנה אתה.** ולא לריך אתה למעשה אלא ללמוד באת ואני אומר לך שכבוד שניהם שוה עליך: **הטל להם מים בספל וקעקע.** קרקר להם כמו שמקרקרין לתרנגולים ולפי שלא היה לריך לעשות והוא שאלו כמו שעליו לעשות אמר לי אבא ואימא השיבו בלשון שחוק: **חזרו והודו למאמרות הראשונות.** כ"ש שחייב אדם בכבודו שאף הוא שותף בבריאתו כאביו ואמו וחייו ומותו מסורין בידו: **ראש דברך אמת.** לא הוזקק הכתוב לומר ראש דברך אמת אלא לפי שהיו מרננים אחר דבריו הראשונים לומר לכבודו הזהיר ולאחר זמן חזרו והודו כששמעו סוף דבריו למדו שראש דבריו אמת: **בששים ריבוא שכר.** היה משתכר בה ששים ריבוא דינרי זהב: **תחת מראשותיו של אביו.** והוא ישן: **מה מי שאינו מצווה ועושה כך.** שילם לו הקב"ה שכרו: **הא דר' יהודה.** דאמר סומא פטור מן המצות בב"ק פרק החובל (דף פז.): **לא מיפקידנא.** שהיה סגי נהור: **יומא טבא לרבנן.** סעודה לתלמידים: **פעם אחת היה לבוש.** דמא בן נתינה: **סירקון.** לבוש שקורין ציינד"ר: **של זהב.** מרוקם בחוטי זהב: **פסיוני.** עוף חשוב ושמן מין שליו שירד במדבר: **וטורדו מן העולם.** שנענש עליו שמראה לו צרות עין על סעודתו: **ויש מטחינו בריחיים.** שהיא מלאכה קשה: ומביאו

יכבד את ה' מהונך. בירושלמי דורש מהונך כמו מגרונך משמע שהקפיד הקב"ה על כיבוד אב ואם יותר מכבודו שבכבודו הוא אומר כבד את ה' מהונך דהיינו מגרונך דמשמע ממה שחננך כלומר אם יש לו ממון חייב ואם לאו פטור ובכיבוד אב ואם נאמר כבד את אביך ואת אמך דמשמע בין שיש לו ממון ובין שאין לו והיכא דלית ליה חייב לחזר על הפתחים לזון את אביו ואת אמו: **כל** העובר עבירה בסתר **כאילו** דוחק רגלי שכינה. היינו דתני כייף ליצריה וכדמוכח פרק קמא דחגיגה (דף טז.): **והיה** מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו. בירושלמי יש שהיו רגליו פשוטות על התיבה ולכך לא שיברה: **גדול** המצווה ועושה. נראה דהיינו טעמא דמי שמצווה ועושה עדיף לפי שדואג ומצטער יותר פן יעבור ממי שאין מצווה שיש לו פת בסלו שאם ירלה יניח: **דלא** מפקידנא ועבדינא. מכאן מדקדק ר"ת דנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא אע"ג דפטורות לגמרי דאפילו מדרבנן לא מיחייבי כדמוכח פרק מי שמתו (ברכות דף כ:) מ"מ יכולות הן לברך ואין כאן משום לא תשא את שמו לשוא (שמות כ) משום מברכות ברכה שאינה לריכה דאי לאו הכי היכי שמח רב יוסף והלא מפסיד כל הברכות כולן: **ובאת** אמו וקרעתו. יש במדרש שהיתה מטורפת מדעתה: **יש** מאכיל לאביו פסיוני. פירוש עוף חשוב והיינו מין שליו שיש במדבר: **וטורדו** מן העולם. פירוש שנענש עליו שמראה לו צר עין על סעודתו ויש מטחינו בריחים שהיא מלאכה קשה ומביאו לחיי העולם הבא שמכבדו בדברים טובים ונחומים ובגמרת ירושלמי (פאה פ"א) גרסינן מעשה בשניהם מעשה באחד שהיה מאכיל לאביו פסיוני פעם אחת אמר לו אביו מאין לך כל אלה אמר לו סבא מאי איכפת לך עד דטחון ואכול כלומר לעוס ואכול כעין כלבים דמדשין ואוכלים א"כ הראהו שקשה עליו ושוב מעשה באחד שהיה טוחן בריחים ואב זקן היה לו ואתא ליווי לטוחנין פירוש מלות המלך בשביל אביו לבא לעבודת המלך א"ל בנו טחון ואני אלך תחתיך לעבודת המלך שאין לה קלבה אם לבזויך טב לך ואם למלקי טב לך:

איסתייעא

שלא א מיי' פ"ו מהל' ממרים הל' א [ב]:

שלא ב ג מיי' פ"ה מהל' דעות הלכה ו ח טוש"ע א"ח סי' ב סעיף ו:

שלב ד ה מיי' פ"ו ממרים הל' יד סמג עשין קטו טוש"ע י"ד סי' רמ סעיף יד:

שלג ו מיי' שם הל' ז וסמג שם טוש"ע שם סעיף ד:

שלד ז מיי' פ"א מהל' ת"ת הל' יג טוש"ע י"ד סי' רמו סעיף ו:

שלה ח מיי' פ"ו מהל' ממרים הלכה ז טוש"ע י"ד סי' רמ סעי' ג:

שלו ט טוש"ע שם סעי' ד:

◆

תורה אור השלם

1. כֹּה אָמַר יְיָ הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי וְאֵי זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי: ישעיהו סו א
2. וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: ישעיהו ו ג
3. יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַלְכֵי אָרֶץ כִּי שָׁמְעוּ אִמְרֵי פִיךָ: תהלים קלח ד
4. אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי: שמות כ ב
5. כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: שמות כ יא
6. רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת וּלְעוֹלָם כָּל מִשְׁפַּט צִדְקֶךָ: תהלים קיט קס

◆

גליון הש"ס

גמ' שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך. עיין יבמות ס ע"ב תד"ה כולם:

◆

מוסף תוספות

א. וצריך לכוף את יצרו יותר. תוס' הרא"ש. ב. גבי נשים חייבות בקידוש דבר תורה, שם. ג. דהך דרשה [דלא תשא] אסמכתא בעלמא היא דהא אמרינן בפרק מי שמתו (ברכות כא.) ספק קרא אמת ויציב ספק לא קרא יחזור ויקרא ולא אסרינן מספיקא משום לא תשא, הילכך כיון שמתכוונת לברכה אין כאן משום לא תשא, שם. ד. של כל המצות ומאה ברכות בכל יום. תוס' עירובין צו.: ברכת ציצית ותפילין וכמה ברכות ואמרינן בפרק המנית האי מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דברכות. תוס' הרא"ש.

א) [בכת"י: הכתוב. וכ"ה בר"ף ורא"ש. וכן בהמשך], ב) חגיגה טז., ג) [ברכות מג: ע"ש], ד) ["ארבע אמות" ליתא בכת"י, וכ"ל בטור סימן ב], ה) כריתות כח., ו) [בכת"י נוסף: רב. ובר"ל: רב עולא בר אבא], ז) ע"ז כג:, ח) [ע"ז כג:], ט) [לקמן לב. ע"ש היטב], י) [בכת"י נוסף: פעם אחת], כ) [ע"ז כד. ע"ש], ל) ב"ק לח. ידף פו. ע"ז ג., מ) [בכת"י נוסף: יותר], נ) [גירסת עין יעקב ונפל קורדקסין שלה והוסיטו לה שלא תצטער], ס) יומא עה: ב"ק נה., ע) [ברש"י שבע"י: ומקלנן לומר אינו כאן], פ) [ברש"י שבר"ף: כלומר שכינתו משתרבבת ויורדת למטה וכו', ע"ש עוד], צ) [ברש"י שבר"ף ושבע"י: כחוטי], ק) [עי' יומא עה ע"ב], ר) [שייך לעיל], ש) [דפרקין ה"ז (דף כ ע"ב)], ת) בדפו"ר ובתוס' שבע"י: מתוכך (וכן בהמשך הדיבור) ועי' מהרש"א, א) [וע"ע תוס' לקמן לג. ד"ה אורו], ב) [נ"ל שני], ג) [ולקמן מ סוע"א. (מהרש"א. ובגמ' כת"י לקמן שם ליתא)], ד) [דפרקין ה"ז (כ ע"א)], ה) [ברכות לג ע"א, ע"ש], ו) [ובתוס' דעירובין לו. ד"ה דילמא סבר כו' מבואר יותר ועמ"ש שם על הגליון], ז) [במהרש"ל: חשוב וסמן מין], ח) [כדאיתא ביומא עה:],

◆

לעזי רש"י

ציינד"ר [צינדי"ר]. בד של משי.

◆

מוסף רש"י

כאילו דוחק רגלי שכינה. אומר כלנו אין השכינה כאן וכתיב והארץ הדום רגלי (חגיגה טז.). **ריסי עיניך.** שער שבגבית העין היה נופל ונכפל על העין מרוב דמעות (סנהדרין קד:). **עד היכן כיבוד אב ואם.** כמה אדם מצווה להזהר בכבוד אב ואם (ע"ז כג:). **מה עשה עובד כוכבים.** וכ"ש ישראל שמצווה על כך (שם). **בששים ריבוא שכר.** ששים ריבוא דינר היו רוצין ליתן לו ריוח (שם כד.). **ולא ציערו.** להקיצו משנתו (שם).

◆

תוס' ר"י הזקן

מבין ריסי. כלומר מתנועותיך ועגיניך ניכר שפקח אתה, דבן אלמנה פקח הוא ברוב שטורח בפרנסתו. הטל. דרך שחוק השיב לו, כלומר כבוד שניהם שוה עליך. מי שאינו מצווה ועושה כך. שמשלם לו הקב"ה שכרו, ששכר גדול יש למצווה ועושה שהוא מפני שמצווה ומקבל מרות המצות עליו. פסיוני. פונדי"ש בלע"ז. (וטורדו). שאומר לו בבזוי. ויש מטחינו ברחיים ומביאו. שאומר לו בלשון רכה.

ומביאו לחיי העולם הבא אמר רבי אבהו כגון אבימי ברי קיים מצות כיבוד חמשה בני סמכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו וכי הוה אתא רבי אבהו קרי אבבא רהיט ואזיל ופתח ליה ואמר אין אין עד [א]דמטאי התם יומא חד אמר ליה אשקיין מיא אדאייתי ליה נמנם גחין קאי עליה עד דאיתער איסתייעא מילתיה ודרש אבימי [1]מזמור לאסף אמר ליה רב יעקב בר אבוה לאביי כגון אנא דעד דאתינא מבי רב אבא מדלי לי כסא ואמא מזגה לי [ב]היכי איעביד א"ל [א]מאמך קביל ומאבוך לא תקבל [ב]דכיון דבר תורה הוא חלשה דעתיה רבי טרפון הוה ליה ההיא [ג]אמא דכל אימת דהות בעיא למיסק לפוריא גחין [ד]וסליק להי[ה] וכל אימת דהות נחית נחתת עלויה אתא וקא משתבח בי מדרשא אמרי ליה עדיין לא הגעת לחצי כיבוד כלום זרקה [ו]ארנקי בפניך לים ולא הכלמתה רב יוסף כי הוה שמע קל כרעא דאמיה אמר איקום מקמי שכינה דאתיא אמר רבי יוחנן אשרי מי שלא חמאן רבי יוחנן כי עברתו אמו מת אביו ילדתו מתה אמו וכן אביי איני [ז]והאמר אביי אמרה לי אם ההיא [ח]מרבינתיה הואי רב אסי הוה ליה ההיא אמא זקינה אמרה ליה בעינא תכשיטין עבד לה בעינא גברא ניעיין לך בעינא גברא דשפיר כותך [א] שבקה ואזל לארעא דישראל שמע דקא אזלה אבתריה אתא לקמיה דרבי יוחנן אמר ליה מהו לצאת מארץ לחוצה לארץ א"ל אסור[ט] לקראת אמא מהו א"ל איני יודע [י][אתרח] פורתא הדר אתא אמר ליה אסי נתרצית לצאת המקום יחזירך לשלום אתא לקמיה דרבי אלעזר א"ל חס ושלום דלמא מירתח רתח א"ל מאי אמר לך אמר ליה המקום יחזירך לשלום אמר ליה [כ]ואם איתא דרתח לא הוה מברך לך אדהכי והכי שמע לארונא דקאתי אמר אי ידעי לא נפקי ת"ר מכבדו בחייו ומכבדו במותו [ל]בחייו כיצד הנשמע בדבר אביו למקום לא יאמר שלחוני בשביל עצמי מהרוני בשביל עצמי פטרוני בשביל עצמי אלא כולהו בשביל אבא במותו כיצד [ה]היה אומר דבר שמועה מפיו לא יאמר כך אמר אבא אלא כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו [ו]והני מילי תוך שנים עשר חדש מכאן ואילך אומר זכרונו לברכה לחיי העולם הבא תנו רבנן [ז]חכם משנה שם אביו ושם רבו תורגמן אינו משנה לא שם אביו ולא שם רבו אבוה דמאן אילימא אבוה דמתורגמן אטו תורגמן לאו בר חיובא הוא אלא אמר רבא [ח]שם אביו של חכם ושם רבו של חכם כי הא דמר בר רב אשי כי הוה דריש בפירקא איהו אמר אבא מרי ואמוריה אמר הכי אמר רב אשי: [ט]ת"ר איזהו מורא ואיזהו כיבוד מורא לא עומד במקומו ולא יושב במקומו ולא סותר את דבריו ולא מכריעו [י]כיבוד מאכיל ומשקה [מ]מלביש ומכסה מכנים ומוציא איבעיא להו

משל

ומביאו לעוה"ב. שמכבדו בדבריו דברים טובים ונחומים והמלאכה מטיל עליו בלשון רכה [נ]מראה לו צורך השעה שאין יכולין להתפרנס אלא ביגיעה זו. ובגמרת ירושלמי [ס]גרס מעשה בשניהם מעשה באחד שהיה מאכיל לאביו פסיוני פעם אחת אמר לו אביו מאין לך כל אלה אמר לו סבא מה איכפת לך טחון ואכול כלומר לעוס ואכול הראהו שקשה לו ושוב מעשה באחד שהיה טוחן בריחיים והיה לו אב זקן ושלח המלך בשביל אביו לבא לעבודת המלך אמר לו בנו אבא טחון ואני אלך תחתיך לעבודת המלך שאין לה קצבה: **חמשה בני סמכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו.** ואפילו הכי כי הוה קרי ר' אבהו אבבא היה אבימי רץ ופותח לו ואינו מניח לאחד מבניו לילך: **אין אין.** אפתח אפתח: **איסתייעא מילתא.** בעודו גחין לפניו שהבין במדרש מזמור אחד שבספר תהלים שלא היה מבין בו קודם לכן לדורשו. וי"מ [ע]שמקרא זה לבדו דרש מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך וגו' קינה לאסף מיבעי ליה ודרש כך שאמר אסף שירה על שכילה הקב"ה חמתו בעצים ואבנים שבביתו ומתוך כך הותיר פליטה בישראל שאלמלא כך לא נשתייר משונאי ישראל שריד וכן הוא אומר כלה ה' את חמתו ויצת אש בציון (איכה ד): **כגון אנא.** שאני [פ]אהוב לאבי ויקיר לאמי ועושין לי זאת מה אעשה: **כיון דבר תורה הוא חלשה דעתיה.** אם תקבל ממנו עבודה: **אשרי מי שלא חמאן.** שאי אפשר לקיים כבודם ככל הצורך והוא נענש עליהם: **מרבינתיה.** אומנת:[צ] **נתרצית לצאת.** סבור היה שדעתו לחזור למקומו לבבל: **יחזירך לשלום.** עד מקומך: **אמר ליה.** ר' אסי לר"א דלמא ח"ו מרתח רתח עלי רבי יוחנן: **הנשמע בדבר אביו למקום.** אם מכיר באנשי המקום שמכבדים אביו לחלוק לו כבוד לקבל דברים שיאמר בשמו אל יתלה הכבוד בעצמו ואפי' יודע שיכבדוהו כאביו אלא יתלה הכבוד באביו: **שלחוני בשביל אבא.** שהוא צריך לי אבל אם אינו נשמע למקום בדבר אביו כדבר עצמו אל יתלה באביו שאינו לו אלא גנאי: **הריני כפרת משכבו.** עלי יבא כל רע הראוי לבא על נפשו: **מכאן ואילך.** כבר קבל מה שקבל שאין משפט רשעי ישראל בגיהנם אלא י"ב חדש[ק]: **חכם משנה שם אביו כו'.** חכם הדורש דרשה ברבים ולוחש לתורגמן והוא משמיע משנה שם אביו ושם רבו אם בא לומר דבר הלכה שאמר אביו או רבו לוחש לתורגמן כך אמר אבא מורי כך אמר רבי ומורי: **אבל התורגמן.** המשמיע לרבים אינו משנה אלא מכנהו בשמו ואומר כך אמר פלוני: **אבוה דמאן.** אין המתורגמן משנה: **אי נימא אבוה דתורגמן.** אם לוחש לו חכם דבר הלכה בשם אביו של תורגמן להשמיע לרבים בשם אומרו לא ישנה לומר כך אמר אבא מורי אלא קורהו בשמו: **אטו תורגמן לאו בר חיובא.** לכבד את אביו הוא: **כי הוה דרש בפירקא.** ולוחש דבר הלכה לתורגמן בשם רב אשי אביו איהו אמר לתורגמן כך אמר אבא מורי: **ואמוריה.** כשהוא [ר]משמיע לרבים בשם אומרו אומר כך אמר רב אשי ואינו אומר כך אמר אביו ואדוניו של חכם: **לא עומד במקומו.** במקום המיוחד לאביו לעמוד שם בסוד זקנים עם חביריו בעצה: **ולא מכריעו.** אם היה אביו [ש]וחכם אחר חלוקין בדבר הלכה לא יאמר נראים דברי פלוני:

משל

איסתייעא מילתא. בעודו גחין לפניו שהבין ודרש מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך שלא היה מבין בו מקודם לכן ודרשו וי"מ שמקרא זה לבד דרש מזמור לאסף קינה לאסף מיבעי' ליה ודרש שאמר אסף שירה על שכילה הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים שבביתו ומתוך כך הותיר פליטה מישראל שאלמלא כך לא נשתייר משונאי ישראל שריד ופליט וכן הוא אומר כלה ה' את חמתו ויצת אש בציון כך פירש בקונטרס אך יש במדרש[א] שאסף אמר שירה על שטבעו בארץ שעריה משל לשפחה שהלכה לשאוב מים מן הבאר ונפל כדה לבאר והיתה מצטערת ובוכה עד שבאתה שפחת המלך לשאוב ובידה כלי של זהב ונפל אותו כלי שם התחילה הראשונה לשורר ואמרה עד עכשיו לא הייתי סבורה שיוציא שום אדם כדי שהוא של חרס מן הבאר שאינו נחשב ועכשיו מי שיוציא אותו של זהב יוציא כדי עמו כך בני[ב] קרח שהיו בלועים כשראו שטבעו בארץ שעריה אמרו שירה אמרו מי שיוציא השערים יוציא גם אותנו לכך אמר אסף מזמור שהוא ממשפחת קרח[ג]: **ר' טרפון הויא ליה אמא.** יש בירושלמי[ד] פעם אחת אמיה דר' טרפון אבדה פוזמקי דידה בחצירה ויצאתה ממטתה לבקשו ושם ר' טרפון ידו תחת רגליה על הקרקע שלא תטנף רגליה והיתה דורסת על ידיו ועוד איתא בירושלמי דאמיה דר' ישמעאל כל שעתא ושעתא דהוה אתי רבי ישמעאל מבי מדרשא היתה רוחצת את רגליו והיתה שותה את המים כששמע רבי ישמעאל שהיתה עושה כך היה מסרב בדבר עד שבאת לפני חכמים והיתה קובלת על ר' ישמעאל בנה שלא היה מקיים מצות כיבוד ונבהלו חכמים בדבר ושאלו לרבי ישמעאל וספר להם המעשה וצוו לו שיניחנה לעשות רצונה ובענין זה הוא כיבוד:

רב

עין משפט נר מצוה

שלו א ב טוש"ע י"ד סי' רמ סעי' כה:
שלח ג מיי' פ"ה מהל' מלכים הלכה ט:
שלט ד מיי' פ"ו מהל' ממרים הלכה ד סמג עשין קיב טוש"ע י"ד סימן רמ סעיף ו:
שם ה ו מיי' שם הל' ה טוש"ע שם סעי' ט:
שמא ז ח מיי' פ"ד מהל' ת"ת הל' ג ופ"ו מהל' ממרים הל' ג טוש"ע י"ד סי' רמ סעי' ב וסימן רמב סעיף טו [וכטור סי' רמו סכ"ה]:
שמב ט מיי' פ"ו מהל' ממרים הלכה ג טוש"ע שם סי' רמ סעי' ב:
שמג י מיי' שם טוש"ע שם סעיף ד:

◆

תורה אור השלם

1. מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתֶךָ טִמְּאוּ אֶת הֵיכַל קָדְשֶׁךָ שָׂמוּ אֶת יְרוּשָׁלַםִ לְעִיִּים: תהלים עט א

◆

גליון הש"ם

גמ' הריני כפרת משכבו. כעין זה במתני' רפ"ב דנגעים:

◆

הגהות הגר"א

[א] גמ' רב אסי הוה כו' שבקה כו'. מטורפת היתה. רמב"ם. (הגר"א בספרו הל' פסוקה על הרא"ש):

◆

מוסף רש"י

הריני כפרת משכבו. יסורין הבאין עלי לכפרתו יהיו, ולשון כבוד הוא זה, כשהוא מזכיר אביו או רבו לאחר מיתתו צריך לומר כן (סוכה כ.).

◆

תוס' ר"י הזקן

מאימך קביל. דהואיל והיא רוצה בכך רצונה זה כבודה ד). *ואע"פ שלא תקבל מאביך, שהוא חכם ויש לחוש שלפעמים יהיה לו חלישות הדעת על זה. גברא. בעל. נעיין. נראה אבקשנו לך. דשפיר. יפה. והכיר שנטרפה דעתה וברח שלא יוכל לצאת ידי שמים. לקראת אמו. לכבדה. איתרח. שהה מעט. נחרצית. שחשב שלא היה רוצה לכבוד אמו אלא שרוצה לחזור. ארונה. שמתה. לא נפקי. שאין זה מכבוד שאחר מיתה. הנשמע. שאנשי המקום מכירים אביו ומקבלים הדברים שאומר בשמו, אבל אם אין אנשי המקום מכירים אביו ואינו נשמע שם אלא בדבר (אביו) [עצמו]. יתלה הדבר בכבוד עצמו ולא בכבוד אביו שלא יהיה לאביו אלא גנאי אם יתלה בשמו. דבר שמועה. הלכה ששמע כאביו. ודאי אין הדין [כן] באמו, שאינו חייב לומר כך לא כפרה ולא זכרונו אלא כשאומר דבר הלכה ששמע ממנו, כדקתני היה אומר דבר שמועה מפיו, אבל כשאומר בשמו מילי דעלמא אינו חייב לכבודו כדברים אלו, והיינו דקתני בברייתא היה אומר דבר שמועה ולא אמר היה דובר בשמו. וכן תבין דעת הר"ם בממרים פ"ו [ה"ה] שכתב היה אומר דבר שמועה כלשון דברייתא. הריני כפרת משכבו. כלומר עלי יצא כל רע הראוי לבא בנפשו. תוך י"ב חדשים. שנדונים רשעים בגיהנם, אבל

* נראה דצ"ל מאביך לא תקבל.

מסורת הש"ס

א) [נ"ל דמטול. (רש"ש)], ב) [ובר"ן נוסף מתרלא], ג) [בהרא"ש איתא אמא זקינה וכן ברי"ף אמא סבתא], ד) [בכת"י: גחין קאי אימא עילויה סלקא אמא וקמשתבח וכו'. ובגירסא שלפנינו הרש"ש מגיה דל"ל וסליקא לה], ה) [תיבות וכל אימת כו' עד עלויה ליתא בע"י וכן ברי"ף ורא"ש ליתא], ו) [בכת"י: ארנקך. ובע"י ברי"ף ארנקי שלך. ועיין לקמן לב ע"א], ז) [שבת סו: קלג: קלד. עירובין כט: סה. מ"ק יב. יח: יומא עח: יבמות כה. כתובות י: לט: ל. גטין סז: ע. ע"ז כח:], ח) [מינקת לרבקה תרגום ירוש' מרבנייתא דרבקה ערוך], ט) [כתובות קיא ע"א], י) פי' המתין, כ) [בכת"י: אס. ונדכל"ל], ל) ת"כ פרשה קדושים פרשה א, מ) [בע"י הגירסא מלבים ומנעיל מכנים וכו'], נ) [ברש"י שבע"י: ומראה], ס) [שם: גרסינן], ע) [שם: שבמקרא], פ) [שם: שאני יחיד ואהוב. ועיין רש"ל], צ) [שם נוסף ד"ה: אתרח. המתין:], ק) [עדיות פ"ב מ"י], ר) [בדפו"ר: משמיעה], ש) [ברש"י שברי"ף: אם היה אביו חכם וחכם אחר נחלק עמו בדבר הלכה לא יאמר הבן נראין דברי אותו פלוני החולק נגד אביו], ת) [תנא דבי אליהו רבא פ"ל], א) [עיין רש"ש], ב) [עי' תוס' ב"ב נו ע"א ד"ה ועל ידי], ג) [דפרקין ה"ז (כ.), ובפאה פ"א ה"א], ד) [עי' ירושלמי פאה פ"א ה"א ובר"ן כאן].

◆

תוס' ר"י הזקן (המשך)

מכאן ואילך כבר קבל מה שקבל. משנה. כדמפרש שאם קבל החכם (אמת) [את] השמועה מאביו או מרבו אין החכם אומר כך אמר ר' פלוני אלא כך אמר לי רבי או כך אמר לי אבא מרי. אטו תורגמן וכו'. קס"ד דמקשה דה"ק שאם קבל החכם זאת השמועה מאביו של תורגמן או מרבו של תורגמן ואמר החכם כך א"ל ר' פלוני, [התורגמן] ג"כ אומר כך אמר לי ר' פלוני בשם ר' פלוני, ומשום דכי מותיב אטו תורגמן לאו בר חיובא הוא לכבד אביו או רבו לקרות שמם לומר כך אמר ר' פלוני בשם ר' פלוני רבי או בשם אבא מרי. ומשני שם אביו של חכם. כלומר ודאי אם קבל החכם מאביו או מרבו של תורגמן דינא הוא כדקאמרת, דמשנה וברייתא איירי כולה באביו ורבו של חכם, וקאמר שאע"פ שמשנה שמם התורגמן אינו משנה שמם [שהחכם אומר כך אמר אבא מרי והתורגמן אומר כך אמר ר' פלוני]. והביא זה הר"ם בת"ת פ"ד [ה"ג]. וכתב בממרים פ"ו [ה"ג] היה שם אביו או שם רבו כשם אחרים מכנה את שמם. פי' שמם של אחרים, ולא ידעתי מאין הוציא זה. וכתב יראה שאין נזהר בכך אלא בשם שהוא פלאי שאין הכל דשים בו אבל השמות שקורים בהם העם כגון אברהם יצחק ויעקב ומשה ואהרן וכיוצא בהן בכל לשון ובכל זמן קורא בהן לאחרים שלא בפניו [ו]אין בכך כלום. ע"כ. (שהחכם אומר כך אמר אבא מרי והתורגמן אומר כך אמר ר' פלוני). אינו עומד במקומו. במדרגה אחת במקום המיוחד לאביו לעמוד שם עם זקני העיר. אינו יושב במקומו. שהוא יושב ממש. סותר. שחולק עליו. מכריע. שאם הוא ואחר חולקים לא יאמר נראין דברי פלוני. ומסתברא דכל הני דוקא בחייו. מאכיל. הוא בעצמו.

משל מי רב יהודה אמר משל בן רב נתן בר אושעיא אמר משל אב אורו ליה רבנן לרב ירמיה ואמרי לה לבריה דרב ירמיה כמ"ד משל אב מיתיבי נאמר [1]כבד את אביך ואת אמך ונאמר [2]כבד את ה' מהונך מה להלן בחסרון כיס אף כאן בחסרון כיס ואי אמרת משל אב מאי נפקא ליה מיניה לביטול מלאכה ת"ש ב' אחים שני שותפין האב ובנו הרב ותלמידו פודין זה לזה מעשר שני ומאכילין זה לזה מעשר עני ואי אמרת משל בן נמצא זה פורע חובו משל עניים לא צריכא להעדפה אי הכי היינו דקתני עלה אמר רבי יהודה תבא מאירה למי שמאכיל את אביו מעשר עני ואי להעדפה מאי נפקא מינה אפילו הכי זילא ביה מילתא ת"ש שאלו את ר"א עד היכן כיבוד אב ואם אמר להם כדי שיטול ארנקי ויזרקנו לים בפניו ואינו מכלימו ואי אמרת משל אב מאי נפקא לי' מיניה בראוי ליורשו וכי הא דרבה בר רב הונא דרב הונא קרע שיראי באנפי רבה בריה אמר איזול איחזי אי רתח אי לא רתח ודלמא רתח וקעבר [3]אלפני עור לא תתן מכשול דמחיל ליה ליקריה והא קעבר משום [4]בל תשחית דעבד ליה בפומביני ודילמא משום הכי לא רתח דעבד ליה בשעת ריתחיה: מתני ליה רב יחזקאל לרמי בריה הנשרפים בנסקלים רבי שמעון אומר ידונו בסקילה שהשריפה חמורה אמר ליה רב יהודה בריה אבא לא תיתנייא הכי מאי איריא שריפה חמורה תיפוק לי דרובא נסקלים נינהו אלא הכי איתנייא הנסקלים בנשרפים א"ל אי הכי אימא סיפא וחכמים אומרים ידונו בשריפה שהסקילה חמורה מאי איריא דסקילה חמורה תיפוק לי דרובא נשרפים נינהו א"ל התם רבנן הוא דקאמרו ליה לר"ש דקאמרת שריפה חמורה לא סקילה חמורה א"ל שמואל לרב יהודה שיננא לא תימא ליה לאבוך הכי דתניא הרי שהיה אביו עובר על דברי תורה אל יאמר לו אבא עברת על דברי תורה אלא אומר לו אבא כך כתוב בתורה כך כתוב בתורה צעורי קא מצער ליה אלא אומר לו אבא מקרא כתוב בתורה כך אלעזר בן מתיא אומר אבא אומר השקיני מים ומצוה לעשות מניח אני כבוד אבא ועושה את המצוה שאני ואבא חייבים במצוה איסי בן יהודה אומר אם אפשר למצוה ליעשות ע"י אחרים תיעשה על ידי אחרים וילך הוא בכבוד אביו אמר רב מתנה הלכה כאיסי בן יהודה א"ר יצחק בר שילא א"ר מתנה אמר רב חסדא האב שמחל על כבודו כבודו מחול הרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול ורב יוסף אמר אפי' הרב שמחל על כבודו כבודו מחול שנאמר [5]ויי' הולך לפניהם יומם אמר רבא הכי השתא התם הקדוש ב"ה עלמא דיליה הוא ותורה דיליה היא מחיל ליה ליקריה הכא

משל מי. מאכילו ומשקהו ומכבדו: **מאי נפקא ליה מיניה.** מאי חסרון כיס איכא לגביה: **פודין זה לזה מעשר שני.** אם יש לאביו מעשר שני פודה הבן משלו לצורך אביו בלא חומש ולא אמרי' הרי הוא כגופו שהרי הוא אוהבו ומזונותיו עליו ולא אחר ניהו לגביה והרי הוא כמי שפודהו הוא בעצמו: **ומאכילין זה לזה מעשר עני.** אם יש לבן מעשר עני לחלק לעניים מאכילו לאביו אם אביו עני וכן כולם אע"פ שחביב עליו כגופו ואם לא היה בידו מעשר זה היה נותן לו מזונות משלו: **להעדפה.** עליו מוטל להאכילו ולהשקותו מדה בינונית ואם אביו צריך לסעודה יתירה יאכילנו מעשר עני: **שיטול אביו ארנקי כו'.** ואי אמרת כבוד האב על הבן בחסרון כיס אינו אלא משל אב אם כן האי ארנקי דקאמר רבי אליעזר משל אב הוא ומאי נפקא ליה מיניה להכלימו: **ודלמא רתח.** ואמר לאבוה מידי בריתחיה: **וקא עבר.** רב הונא: **משום לפני עור.** שגורם לבנו לחטוא: **בפומביני.** במקום התפירה שאינו נחסר מדמיו בכך כגון בשוליו: **הנשרפין בנסקלין.** משמע אחד מן הנשרפין נתערב בנסקלין הרבה וקיי"ל (סנהדרין ד' עט:) כל חייבי מיתות שבתורה שנתערבו ואין ידוע איזה מהן בקלה ואיזה מהן בחמורה כולן ידונו בקלה שאין אתה רשאי למשוך את הקל לעונש חמור שלא נתחייב בו: **רבי שמעון אומר ידונו בסקילה.** שהיא קלה דאית ליה לרבי שמעון שריפה חמורה מסקילה וטעמא מפרש בסנהדרין (דף נ.): **אמר ליה רב יהודה בריה.** דרב יחזקאל לרב יחזקאל אבא לא תתנייה הכי הנשרפין בנסקלין והוו נסקלין רובא דא"כ אמאי תלית טעמא משום דשריפה חמורה תיפוק לי דליכא למימר כולן בשריפה דא"כ אזלת לך בתר מיעוטא: **הנסקלין בנשרפין.** דאע"ג דנשרפין רובא ידונו בסקילה מפני שהיא קלה: **התם רבנן הוא דקאמרי ליה לרבי שמעון כו'.** האי דקאמרי שהסקילה חמורה לאו טעמא יהבי למילתייהו אלא הכי אמרי ידונו בשריפה בתר רובא ודקאמרת ידונו בסקילה להקל עליהם אין אתה מיקל אלא מחמיר שהסקילה חמורה: **לא תימא לאבוך הכי.** להודיעו פתאום שהוא טועה דקאמרת לי' לא תתנייה הכי: **כך כתוב בתורה נעורי קא מצער ליה.** והרי הוא כאומר לו עברת על ד"ת: **מקרא כתוב בתורה כך.** ואומר לו המקרא כמו שהוא כתוב והוא עצמו יבין שטעה: **אבא אומר השקיני מים.** ויש מצוה אחרת לפני לעשות כגון לקבור את המת או לויה:

הכא

רב יהודה אומר משל בן. מדקדק ר"י למ"ד משל בן אם נזדמן לו כיבוד אב ואבידת עצמו ואבידת חבירו כיצד יעשה אם יעסוק בכבוד אביו הלא אבידת חבירו קודמת כדאמרינן באלו מציאות (ב"מ דף לב.) יכול אמר לו אביו אל תחזיר יכול ישמע לו ת"ל וכו' והיינו אל תחזיר שאומר לו עסוק בכבודי דאל תחזיר בחנם לא אצטריך קרא משמע א"כ דאבידת חבירו קודמת לכיבוד אב ואם ואם יעסוק באבידת חבירו הרי אבידתו קודמת דכתיב (דברים טו) אפס כי לא יהיה בך אביון (ב"מ ל: לג.) שלך קודם לכל אדם ואם יעסוק באבידתו הרי כבוד אביו קודם למאן דאמר משל בן ונראה לר"י שיניח כבוד אביו ואבידת חבירו ויעסוק באבידתו דהא דאמר כיבוד אב קודם היינו דוקא להניח לאביו לעשות רצונו בממונו לפי שזהו גוף הכיבוד אבל באבידתו כיון שאין האב נהנה באבידה עצמה אין הבן חייב להפסיד אבידתו בשביל אביו ואע"ג דאמרינן בסמוך כדי שיטול ארנקי ויטיל לים ואינו מכלימו למ"ד משל בן התם מיירי באותו ענין שיש לאב קורת רוח בכך כגון שזורקו לים למירמא אימתא אאינשי ביתיה דאי לאו הכי אם בחנם משליך רשע הוא דעובר בבל תשחית ואפילו היכא דשוגג הוא ומשליכו בחמתו מ"מ נהנה בהשלכת ארנקי ומש"ה אין להכלימו: **אורו** ליה רבנן לרבי ירמיה כמ"ד משל אב. משמע שכן הלכה וכן פסק בשאלתות דרב אחאי בפרשת וישמעו (סוף סימן נו) ופסק היכא דלית ליה לאב ואית ליה לבן חייב הבן לזון אביו וכן פסק ר"י ור"ת דאם אין לאב ממון והבן יש לו דצריך הבן לפרנסו משלו דלא יהא אלא אחר כדאמר בנערה שנתפתתה (כתובות דף מט:) דרב אכפייה להוא גברא ואפיק מיניה ארבע מאה זוזי לצדקה ועוד דאמרינן בירושלמי אמר רבי יוסי הלואי דהוין כל שמעתי ברירי לי כהך שכופין את הבן לזון את אביו ועוד ראיה מהא דאמר בירושלמי דרבי יונתן ורבי ינאי הוו קאזלי באורחא אתא ההוא גברא וקא נשק לכרעיה דרבי יונתן אמר מאי האי אמר ליה דאמרי ליה זיל נעיק בבי כנישתא כלומר הוריתי לו שיעשה כל כך שיפרנסנו בנו א"ל אמאי לא אכפי' מר אמר ליה כגון זו כופין בתמיה אמר ליה את צריכת לכך פירוש וכי לא ידעת דכופין פשיטא דכופין ועוד ראיה מירושלמי שהבאתי למעלה כבד את ה' מהונך אם יש לו ממון חייב ואם לאו פטור ובכיבוד אב ואם נאמר כבד את אביך ואת אמך דמשמע בין יש לו הון ובין אין לו הון: **דמחיל** ליה ליקריה. וצריך לומר שהודיעו קודם לכן שלא יהא כמו נתכוין לאכול [בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה דאמר לקמן בפ' בתרא (דף פא:) שצריך מחילה וכפרה: **ותיפוק** לי משום דרובא נסקלין נינהו. לפום ה"ק ואפילו היתה סקילה חמורה היו נסקלים ואין זה נכון לפרש שלפי מה שמגיה הנסקלים בנשרפים אף על גב שנשרפים רובן הן בסקילה לפי שהיא קלה אלא הכי פירושו למה לי שריפה חמורה אפילו הם שוות תיפוק לי משום דרובא נסקלים נינהו:

זקן

מסורת הש"ס

א) [לעיל ל ע"ב, ע"ש], ב) תוספתא דמעשר שני פ"ד ה"ו, ג) [לעיל לא. ע"ש היטב], ד) נדה מו. ב"מ ה: ע"ז ו: [מו"ק יז. ע"ש], ה) שבת קכט. קמ., ו) סנהדרין פ:, ז) [בכת"י ובסנהדרין: דשריפה], ח) ע"ש, ט) [ברכות לו. וש"נ], י) [עמ"ש בס"ד חגיגה טו: על הגליון], כ) [כדפו"ר: פודהו], ל) [כדפו"ר: לפניו], מ) [גרס"י שברי"ף נוסף: שאם ישקהו יתבטל מאותה מצוה], נ) [זבחים ל: בד"ה חטאת העוף כו' הניחו תוס' אבעיא זו בספק וע' תוס' ב"מ לג. ד"ה אבידתו], ס) [יתרו. כ"ה בתוס' הרא"ש], ע) לפנינו שם איתא דרבא אכפייה לרב נתן, פ) [דפרקין ה"ז], צ) [לא ע"א בד"ה ככד],

◆

מוסף רש"י

מאירה. חסרון כמו מארת (דברים כח כ). **הנשרפים בנסקלים.** משמע כגון דהוו נסקלין רובא ואיערבא בהו מיעוטא נשרפין (סנהדרין פ:). **אמר ליה רב יהודה בריה.** רב יהודה רביה דר' יחזקאל אבוה הוה (לקמן לג:). **תיפוק ליה דרובא נסקלים נינהו.** היכי נקט טעמא משום דלאי אתה רשאי למושכו למיתה חמורה, בלאו הכי נדיינינהו בסקילה בתר רובא (סנהדרין שם). **הנסקלין בנשרפין.** דאע"ג דנשרפין רובא, מדתני לר' שמעון בסקילה מפני שהשריפה חמורה (שם). אע"ג דרובא דהכי נשרפין כדקתני נסקלין בנשרפין משמע חד נסקל שנתערב בנשרפין טובא אפ"ה לר' שמעון ידונו כולן בסקילה מפני שהשריפה חמורה (שם עט:). **התם רבנן הוא דקאמרו.** דקא מסיימי רבנן שהסקילה חמורה, לאו למיהב טעמא למילתייהו מסיימי הכי, אלא הכי קאמרי ידונו נשריפה כדינייהו בתר רובא, ודקאמרת למיזל בתר מיעוטא משום דשריפה חמורה ואין אנו רשאין למשוך את הקלים, לאו חמורה היא אלא קלה היא (שם פ:). **לא תימא ליה לאבוך הכי.** להודיעו בהדיא שהוא טועה משום דמכסיף ומצטער (שם פא.). **כך כתוב בתורה.** קס"ד בתמיהה קאמר וכי כך כתוב בתורה, צעורי קא מצער ליה. דמביישו ואומר וכי יפה אתה עושה (שם). **אלא.** בניחותא אומר לו מקרא האמור בתורה ואומר לו אבי מקרא כך וכך כתוב בתורה, והוא עצמו ישים על לבו על מה תזכירו, והכי נמי אין לך לומר לאביך לא תתנייה לך (שם).

מוסף תוספות

א. כגון שחוט לי בהמתך. תוס' ב"מ לב. ב. דאביו נהנה מגוף הבהמה. שם. ג. שאינו נהנה מן האבידה שמפסידי הבן אע"פ שהוא נהנה שהיה מכבדו בדבר אחר בשעה שמחזיר האבידה. תוס' הרא"ש: שגם לאב קשה האבידה. תוס' ב"מ לג. ד. דעובר בבל תשחית ואין חייב לכבדו בזה. תוס' הרא"ש. ה. אפי' הוא מחזר על הפתחים. והאי דאמרי אפי' מחזר על הפתחים לא שיתן לו ממונו ויחזר על הפתחים אלא בגופו מכבדו ובכל מלאכתו ומתוך זה צריך לחזר על הפתחים. תוס' הרא"ש. ועי' מהרש"א. דאי לית ליה לאב ורוח לבן כייפינן ליה ושקלינן בתורת צדקה. כך כתוב בתורה. פי' דקס"ד דבתמיה יאמר וכי כתוב בתורה כך, ושני דקאמר הפסוק כמו שכתוב והוא עצמו יבין שטעה. ור"ח והר"ם [ממרים פ"ו ה"א] פירשו שאומר לו כשואל ולא כמזהיר.

עין משפט
נר מצוה

שמד א מיי' פ"ו מהל' ממרים הל' ג סמג עשין קי טוש"ע י"ד סי' רמ סעיף ה:

שמה ב מיי' פ"ה מהל' מעשר שני הל' יא:

שמו ג מיי' פ"ו מהל' מתנות עניים הלכה יג:

שמז ד טוש"ע י"ד סי' רמ סעי' ה בהג"ה:

שמח ה מיי' פ"ו מהל' ממרים הלכה ז טוש"ע י"ד סי' רמ סעי' ח:

שמט ו ז מיי' פי"ד מהלכות סנהדרין הל' ד והל' ו:

שנ ח מיי' פ"ו מהל' ממרים הלכה יא טוש"ע י"ד סימן רמ סעיף יא:

שנא ט מיי' פ"ו מהל' ממרים הלכה יא טוש"ע שם:

שנב י מיי' שם הל' יג טוש"ע שם סעי' יב:

שנג כ מיי' שם הל' ח טוש"ע שם סעי' יט:

שנד ל מיי' פ"ה מהל' ת"ת הל"א טוש"ע שם סימן רמב סעיף לב:

◆

תורה אור השלם

1. כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: שמות כ יא
2. כַּבֵּד אֶת יְיָ מֵהוֹנֶךָ וּמֵרֵאשִׁית כָּל תְּבוּאָתֶךָ: משלי ג ט
3. לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ: ויקרא יט יד
4. כִּי תָצוּר אֶל עִיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ לְתָפְשָׂהּ לֹא תַשְׁחִית אֶת עֵצָהּ לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לָבֹא מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר: דברים כ יט
5. וַיְיָ הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה: שמות יג כא

◆

גליון הש"ס

גמ' משל בן. ע' בר"ש פ"א מ"א דפאה: שם דמחיל ליה ליקריה. ע' טורי אבן מגילה כח ע"א ד"ה א"ה מסגאי:

◆

תוס' ר"י הזקן

לבטול מלאכה. שנתבטל ממלאכתו כשמאכילו. [מעשר שני] בלא חומש. דאחר הוא ולא קרינן כי יגאל איש ממעשרו ויסף חמישיתו [ראה ויקרא כז, לא], ומאכילים. אם האחד עני. פורע חובו. עליו מוטל לפרנסו. להעדפה. שרשאי להעדיף מזונותיו ממעשר עני ולא הוי פורע חובה, שאם הוא נותן לו די ספקו כמו שמוטל עליו. מאי נפקא לן מינה. הרי הוא נותן לו מה שמוטל עליו ליתן. והלכתא משל אב. [וכתב הרי"ף [illegible]

עין משפט נר מצוה

א [מיי' פ"ה מהל' ת"ת הל' יא טוש"ע י"ד סי' רמב סעיף לג]:

שנה ב מיי' פ"ז מהל' ת"ת הל"ז טוש"ע י"ד סימן רמד סעיף יד:

שנו ג מיי' פ"ב מהל' מלכים הל' ג:

שנז ד מיי' פ"ו מהל' ת"ת הלכה א סמג עשין יג טוש"ע י"ד סי' רמד סעי' א:

שנח ה מיי' שם הל' ב טוש"ע שם סעי' ד:

שנט ו מיי' שם טוש"ע שם סעיף ג:

שס ז מיי' שם הל' ג טוש"ע שם סעי' ו:

שסא ח מיי' שם הל' ט טוש"ע שם סעי' א:

ט מיי' שם הל' א טוש"ע שם:

תורה אור השלם

1. כִּי אִם בְּתוֹרַת יְיָ חֶפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה: תהלים א ב
2. וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ: בראשית יח ח
3. שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא אָחִיךָ הוּא: דברים יז טו
4. מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ: ויקרא יט לב
5. וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה אֶסְפָה לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ כִּי הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וְלָקַחְתָּ אֹתָם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וְהִתְיַצְּבוּ שָׁם עִמָּךְ: במדבר יא טז
6. יְיָ קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ קֶדֶם מִפְעָלָיו מֵאָז: משלי ח כב

תוס' ר"י הזקן

הלולא. חופה. מדלי. מגביה להם הכוס שישתו. רבנן רבנן. כלומר אלו שעמדו מפני אינם גדולים ואתם גדולים ולפיכך לא עמדתם הלא אף הם גדולים. אשמאי. בור. לא תשם [בראשית מז, יט] לא תבור. מזקני ישראל. והחכמים היו שהרי שרתה עליהם נבואה. שיש בה הידור. שניכר שלכבודו עשה והיינו כשהוא קרוב. בממון. ליתן לו משלו. יעצים. לשון עוצם עיניו מראות ברע [ישעיה לג, טו], כמו סוגר. ויראת מאלהיך. כלומר אע"פ שאתה עושה בדרך שלא יחשדוך בני אדם על זה שיחשבו שלא ראיתו ולא ידעתו יש לך לירא מהשם שידע לבבך. יטריח. שלא ילך תמיד לפניהם שיטרחו לעמוד. זקן ויראת. אף לזקן נאמר יראה.

זקן אשמאי. פי' בקונטרס אשמאי רשע[א] ועם הארץ וקשה דהיכי קאמר איסי בן יהודה דשיבה משמע אפילו זקן אשמאי והלא מצוה אפילו להכותו לבזותו לזלזלו לכך פר"ת אשמאי לשון שוממין כמו פתחי שמאי דמנחות[ב] (דף לג:) כלומר בור ועם הארץ[ג] כדמתרגמינן והאדמה לא תשם ואראעא לא תבור (בראשית מז): **ואין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש כו'.** לאו גזירה שוה[ד] גמורה היא דאם כן ליבעו מומחין כי התם[פ] אלא לא הוי אלא הוכחה בעלמא דזקן אשמאי אינו[ה]: **מאי שנא דפלגינהו ש"מ דהאי לאו האי.** וה"ק מפני שיבה תקום והדרת תקום והדרת פני זקן שקנה חכמה ש"מ אפי' יניק וחכים ופירש בקונט' מדקפיד קרא אחכמה ש"מ דזקן לאו אשמאי אלא בעינן חכמה בהדיה דליכא למימר ר' יוסי נמי אזקן אשמאי פליג וקאמר דלא בעינן חכמה דא"כ היינו איסי בן יהודה[ו] כן פירש הקונטרס ועוד מוסיף ר"י דליכא למימר נמי דודאי פליג ואמר זקן אשמאי מהני ואיסי פליג עליה ואומר אפי' סבי דארמאי דהא כל שיבה במשמע קאמר הא לא אשכחן בשום דוכתא דזקן עובד כוכבים צריך לכבדו ועוד דלקמן (דף לג.) קאמר דרבי יוחנן הוה קאי מקמי סבי ארמאי ותלי טעמא בכמה הרפתקי עדו עלייהו ולא קאמר משום דאיסי[ז] וא"ת כיון דבהדי שיבה נמי בעי חכמה כדפירש בקונטרס לרבי יוסי הגלילי דמרבה אפי' יניק וחכים שיבה דכתב רחמנא למה לי פשיטא כיון דאפי' יניק וחכים כ"ש שיבה וחכים דמי גרע אם הוא זקן בהדי חכם וי"ל דאי לא כתב רחמנא שיבה ה"א דניבעי זקן וחכם ממש אבל יניק וחכים לא להכי אתא שיבה לגלויי דלא בעינן זקן וחכים אלא בחד לחוד סגי אפילו יניק וחכים ומיהו קשה דאם כן מאי קאמר אי ס"ד כדקאמר ת"ק לכתוב רחמנא מפני שיבה זקן תקום אדרבה לא לכתוב אלא זקן דהא נמי אמר זקן בלא שיבה זקן במשמעו זקן ממש משמע אלא ודאי זקן יניק וחכים משמע והדרא קושיא לדוכתיה ונראה לר"י דודאי יניק וחכים צריך שיהא מופלג ולכך איצטריך שיבה אע"פ שאינו מופלג דכך לי זקן שאינו מופלג כמו יניק וחכים שהוא מופלג אבל אם היו שוים בחכמה היניק והזקן צריך שיעמוד היניק מפני הזקן דגבי יניק צריך שיהיה מופלג בחכמה וגבי זקן אינו צריך:

אין

הכא תורה דיליה היא הדר אמר רבא [א]אין תורה דיליה היא דכתיב [1]ובתורתו יהגה יומם ולילה איני והא רבא משקי בי הלולא דבריה [ב]ודל ליה כסא לרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע וקמו מקמיה לרב מרי ולרב פנחס [ג]בריה דרב חסדא ולא קמו מקמיה איקפד ואמר הנו רבנן רבנן והנו רבנן לאו רבנן ותו רב פפא הוה משקי בי הלולא דאבא מר בריה ודלי ליה כסא לר' יצחק בריה דרב יהודה ולא קם מקמיה ואיקפד אפ"ה [א]הידור [ד]מיעבד ליה בעו אמר רב אשי אפילו למ"ד הרב שמחל על כבודו כבודו מחול נשיא שמחל על כבודו אין כבודו מחול מיתיבי מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי צדוק שהיו מסובין בבית [ה]המשתה בנו של רבן גמליאל והיה רבן גמליאל עומד ומשקה עליהם נתן הכוס לר' אליעזר ולא נטלו נתנו לר' יהושע וקיבלו אמר לו רבי אליעזר מה זה יהושע אנו יושבין ורבן גמליאל [ו](ברבי) עומד ומשקה עלינו אמר ליה מצינו גדול ממנו ששמש [ז](אברהם גדול ממנו ושמש) אברהם גדול הדור היה וכתוב בו [2]והוא עומד עליהם ושמא תאמרו כמלאכי השרת נדמו לו לא נדמו לו אלא לערביים ואנו לא יהא רבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו אמר להם רבי צדוק עד מתי אתם מניחים כבודו של מקום ואתם עוסקים בכבוד הבריות הקב"ה משיב רוחות ומעלה נשיאים ומוריד מטר ומצמיח אדמה ועורך שולחן לפני כל אחד ואחד ואנו לא יהא רבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו אלא אי איתמר הכי איתמר [ח]אמר רב אשי אפילו למ"ד [ב]נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול [ג]מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול שנאמר [3]שום תשים עליך מלך [ט]שתהא אימתו עליך: [י]ת"ר [4]מפני שיבה תקום יכול אפילו מפני זקן אשמאי ת"ל זקן ואין זקן אלא חכם שנאמר [5]אספה לי שבעים איש מזקני ישראל רבי יוסי הגלילי אומר [ד]אין זקן אלא מי שקנה חכמה שנאמר [6]ה' קנני ראשית דרכו יכול יעמוד מפניו ממקום רחוק ת"ל תקום והדרת לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור יכול יהדרנו בממון ת"ל תקום והדרת מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס יכול יעמוד מפניו מבית הכסא ומבית המרחץ ת"ל תקום והדרת [ה]לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור [ו]יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו ת"ל תקום ויראת [כ]דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך [ל]רבי שמעון בן אלעזר אומר [ז]מנין לזקן שלא יטריח ת"ל זקן ויראת איסי בן יהודה אומר מפני שיבה תקום [ח]אפילו כל שיבה במשמע רבי יוסי הגלילי היינו תנא קמא איכא בינייהו יניק וחכים ת"ק סבר יניק וחכים לא רבי יוסי הגלילי סבר [ט]אפילו יניק וחכים מ"ט דרבי יוסי הגלילי אמר לך אי ס"ד כדקאמר ת"ק א"כ נכתוב רחמנא מפני שיבה זקן תקום והדרת מ"ש דפלגינהו רחמנא למימר דהאי לאו האי והאי לאו האי ש"מ אפי' יניק וחכים ות"ק משום דבעי למיסמך זקן ויראת [מ]ותנא קמא מ"ט אי ס"ד כדקאמר רבי יוסי הגלילי א"כ נכתוב רחמנא

מפני

הכא תורה דיליה היא. בתמיה הכבוד תלוי בתורה ואינו יכול למחול על כבוד התורה שהיא של הקב"ה: **ובתורתו יהגה.** כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה בתחילה היא נקראת תורת השם ומשלמדה וגרסה היא נקראת תורתו: **רבנן.** אתם חכמים וחשובים בעיניכם שלא עמדתם מפני ורבנן חבריכם דקמו מפני לאו רבנן נינהו ובלשון תימה אמר להם: **הידור.** לנוע מעט כאילו רוצה לעמוד מפניו: **לא נדמו לו אלא לערביים.** שאמר להם ורחצו רגליכם[נ] שהערביים משתחוים לאבק רגליהם כדאמרן בבבא מציעא (ד' פו:) אמרו לו בערביים אתה חושדנו שמשתחוים לאבק רגליהם: **רבן גמליאל ברבי.** כלומר אדם גדול וכן כל ברבי שבגמ': **זקן אשמאי.** אדם רשע ועם הארץ[ס]: **מזקני ישראל.** גמר זקן מזקני מה להלן גדולים וחכמים דכתיב (במדבר יא) אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו: **אין זקן אלא זה שקנה חכמה.** ולשון נוטריקון דבר הכתוב ולקמיה פריך היינו ת"ק: **אלא במקום שיש לו הידור.** בעמידתו דהיינו תוך ד' אמות[ע] דמוכחא מילתא שמפניו הוא עומד: **יכול יהדרנו בממון.** יכול יהא הידור זה הידור ממון לכבדו בממון: **יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו.** לקמן (דף לג.) פריך אטו ברשיעי עסקינן: **דבר המסור ללב.** ללבו של עושה הדבר הוא יודע אם ראהו או לאו לפי שיכול להשמט מעיני הבריות שלא יחזיקוהו כרשע ושידינוהו לכף זכות ויאמרו לא ראהו לכך נאמר ויראת מאלהיך שכל המחשבות גלויות לו ויודע בך שלסתור ולבטל מצותו נתכוונת: **שלא יטריח.** אם יכול לילך דרך אחרת שלא יעמיד את הציבור: **זקן ויראת.** להכי סמך ויראת לזקן לומר שאף הזקן ירא: **כל שיבה במשמע.** ואפי' זקן אשמאי: **ת"ק סבר יניק וחכים לא.** והכי קאמר תנא קמא אין זקן אלא זקן שהוא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל וגו' והתם זקנים וחכמים היו כדכתיב אשר ידעת כי הם וגו' אלמא זקנים וידועים הוו: **ור' יוסי הגלילי.** דמשני ליה לקרא ממשמעו זקנה ממש ודריש ליה זה שקנה חכמה סבר אפי' יניק וחכים: **אי סלקא דעתך כדאמר ת"ק.** לחד הוא דאיירי ביה קרא שיבה והוא חכם נכתוב מפני שיבה זקן תקום והדרת ונגמר ג"ש מאי שנא דפלגינהו ש"מ תרתי מילי נינהו וה"ק מפני שיבה תקום והדרת פני זקן שקנה חכמה ואפילו יניק ומדקפיד אחכמה אמרינן נמי שיבה לאו זקן אשמאי קאמר דליכא למימר רבי יוסי אזקן אשמאי נמי פליג אם כן היינו איסי בן יהודה: **משום דבעי למיסמך.** לומר שלא יטריח כדלעיל: **כדקאמר רבי יוסי.** דתרי נינהו נכתוב בתרוייהו קימה והידור:

יכול

מסורת הש"ס

א) ע"ז יט, ב) [בכת"י: ודלי], ג) ס"א בני, ד) [בכת"י: בעי ליה למיעבד. ובר"ף ורא"ש: בעי למיעבד ליה], ה) [בכת"י וע"י: משתה. וכצ"ל. יעב"ץ], ו) [בילקוט רמז רכט בפי' בשלח העתיק דרבי], בכת"י איתא, ברבי וכ"ה בדפו"ר, וע"י. והוקף ע"י הרש"ל ע"ש, וברש"ש מדעסוית, ז) ס"א ל"ג, ח) סנהדרין יט: כתובות יז. סוטה מא:, ט) [סנהדרין כב.], י) ת"כ פ' קדושים פרק ז תוספתא דמגילה פ"ג הט"ו, כ) [ב"מ נח:], ל) ולקמן לג:, מ) [עי' תוס' פסחים כח: ד"ה לכתוב ומה שכיינתי על ידו], נ) [בראשית יח, ד], ס) [ברש"י שגרי"ף נוסף: שמלא אשמות], ע) ולקמן לג ע"א, פ) [עיין סנהדרין ב ע"א].

מוסף רש"י

אין תורה דיליה היא. נקראת על שמו של אותו תלמיד שטרח בה כדכתיב ובתורתו דמשמע של כל אדם (ע"ז יט.). **בי הילולא.** חופה (עירובין נד.). **ודלי ליה כסא.** הגביה לכן הכוס להשקותן (רש"י רי"ף). **ברבי.** גדול הדור היה וכל היכא דקרי ליה ברבי לשון חכמה וחריפות הוא (לעיל כא:). **שום תשים עליך מלך.** ישראל הוזהרו שישימו עליהם שימות הרבה, כלומר שתהא אימתו עליהם הלכך אין כבודו מחול, שלפיכך ריבה הכתוב שימות הרבה (כתובות יז.). **ה' קנני ראשית דרכו.** מפני שבשעלה במחשבה לפניו לברא את עולמו נתקיים העולם בשביל התורה (אבות פ"ו מ"יא). **דבר המסור ללב.** של אדם, נאמר בו הוי ירא מן היודע מחשבות (ב"מ נח:). **ויראת מאלהיך.** יש לך לירא מן היוצר היודע מחשבתיך שאתה מבקש תחבולות להפטר ממצותו (לקמן לג.).

מוסף תוספות

א. מלשון אשם. רמב"ן. ב. לענין מזוזה פתחי שמאי כלומר פתחים ריקים שאין שם משקוף. שם. ג. בלא תורה. תוס' רי"ד: אלא שהוא בעל מידות. מאירי: והיינו דממעט אין זקן אלא חכם, ומשום הכי פליג איסי ואמר כל שיבה במשמע. רמב"ן. ד. מתוך פרש"י משמע דדריש ג"ש זקן מזקני וכן פירש בהדיא בשמעתין גבי אי ס"ד כדאמר ת"ק. תוס' הרא"ש. ה. דאשכחן זקן בלשון חכם. ריטב"א. ו. דע"כ איסי בן יהודה סבר דזקן היינו יניק וחכים. תוס' הרא"ש: דכיון דס"ל דשיבה משמע אפי' אשמאי א"כ זקן לאו פירושא דשיבה הוא אלא באפי נפשיה קאי וליניק וחכים אתי דאי זקן וחכים ל"ל משום חכמה תיפוק לי משום זקנה. ר"ן. ז. אלא מפני דרך ארץ היו חולקים להם כבוד ולא בא איסי לרבות אלא זקן אשמאי ולא סבי דארמאי. תוס' הרא"ש.

מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ומדלא כתב הכי ש"מ חד הוא אמר מר יכול יהדרנו בממון ת"ל תקום והדרת מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס וקימה לית בה חסרון כיס מי לא עסקינן דקא נקיב מרגניתא אדהכי והכי קאים מקמיה ובטיל ממלאכתו אלא אקיש קימה להידור מה הידור שאין בו (א)ביטול אף קימה שאין בה ביטול ואקיש נמי הידור לקימה מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס מכאן אמרו ג)א אין בעלי אומניות רשאין לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתם ולא ג)והתנן ב)כל בעלי אומניות עומדים מפניהם ושואלים בשלומם ואומרים להם אחינו אנשי מקום פלוני בואכם לשלום א"ר יוחנן מפניהם עומדים מפני תלמידי חכמים אין עומדים אמר רבי יוסי בר אבין ד)בוא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי מפניהם עומדים מפני תלמידי חכמים אין עומדים ודלמא שאני התם דא"כ (א) אתה מכשילן לעתיד לבא אמר מר יכול יעמוד מפניו מבית הכסא ומבית המרחץ ולא והא ר' חייא הוה יתיב בי מסחותא וחליף ואזיל רבי שמעון בר רבי ולא קם מקמיה ואיקפד ואתא אמר ליה לאבוה שני חומשים שניתי לו בספר תהלים ולא עמד מפני ותו בר קפרא ואמרי לה ר' ה)שמואל בר ר' יוסי הוה יתיב בי מסחותא על ואזיל ר' שמעון בר רבי ולא קם מקמיה ואיקפד ואתא א"ל לאבוה שני שליש שניתי לו בתורת כהנים ולא עמד מפני ואמר לו שמא בהן יושב ומהרהר טעמא דבהן יושב ומהרהר הא לאו הכי לא קשיא ג)הא בבתי גואי הא בבתי בראי ה"נ מסתברא ו)דאמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן ד)בכל מקום מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא דילמא לאונסיה שאני: יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו ז)אטו ברשיעי עסקינן אלא ה)יכול יעצים עיניו מקמי דלימטיה זמן חיובא דכי מטא זמן חיובא הא לא חזי ליה דקאים מקמיה ת"ל תקום ויראת תנא ו)איזוהי קימה שיש בה הידור הוי אומר זה ד' אמות אמר אביי לא אמרן אלא ברבו שאינו מובהק אבל ברבו המובהק ז)מלא עיניו אביי מכי הוה חזי ליה לאודניה דחמרא דרב יוסף דאתי הוה קאים אביי הוה רכיב חמרא וקא מסגי אגודא דנהר סגיא יתיב רב משרשיא ורבנן באידך גיסא ולא קמו מקמיה אמר להו ולאו רב מובהק אנא אמרו ליה ט)לאו אדעתין: ר' שמעון בן אלעזר אומר מנין לזקן שלא יטריח ת"ל זקן ויראת: אמר אביי נקטינן ח)דאי מקיף חיי אביי מקיף רבי זירא מקיף רבינא הוה יתיב קמיה דר' ירמיה מדיפתי חלף ההוא גברא קמיה ולא מיכסי רישא אמר כמה חציף הא גברא א"ל דלמא ממתא מחסיא ניהו דגיסי בה רבנן: איסי בן יהודה אומר מפני שיבה תקום ואפילו כל שיבה במשמע: ט)אמר ר' יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה ר' יוחנן הוה קאי מקמי סבי דארמאי אמר כמה הרפתקי עדו עלייהו דהני רבא מיקם לא י)קאי ט)הידור עבד להו אביי יהיב ידא לסבי רבא משדר שלוחיה רב נחמן משדר גוזאי אמר אי לאו תורה כמה נחמן בר אבא איכא בשוקא א"ר אייבו אמר ר' ינאי

אין

יכול יהדרנו בממון. כדכתיב (ויקרא יט) לא תהדר פני גדול דמשמע בממון וכגון ודל לא תהדר בריבו (שמות כג): **מי לא עסקינן.** כלומר מי לא משמע נמי אפילו נוקב מרגניתא שאומנות יקרה היא ומצריך ליה למיקם ואע"ג דבטל ממלאכתו ואיכא חסרון כיס: **מה הידור שאין בו ביטול מלאכה.** דאין לשון הידור אלא נשיאות פנים או בממון או בכיבוד דברים ואין במשמעו ביטול מלאכה: **מה קימה שאין בה חסרון כיס.** דהא אוקימנא דבשאין בה ביטול מלאכה עסקינן ותו לא שייך בה חסרון כיס: **אף הידור שאין בו חסרון כיס.** ועל כרחיך לא נכתב הידור אלא לדרוש כדאמרן למעוטי עמידה מרחוק ולמעוטי בית המרחץ כדאמרן: **עומדין מפניהם.** במביאי בכורים קאי כשעוברים בתוך ירושלים: **נמצאת מכשילן.** שלא יבאו עוד שיאמרו נבזים אנו בעיניהם ולאו משום חיבוב מצוה הוה ואילו בני אדם הניכרים חשובים בעיר ועסוקים במצות לא הוה למיקם מקמייהו: **מסחותא.** מרחץ כדמתרגמי' (בראשית מג) וירחץ ואסחי: **שני חומשים.** שני חמישיות של ספר שניתי לו מדרש אגדותיו: **שני שלישי שליש.** שני חלקים של שליש הספר: **תורת כהנים.** ספר ויקרא שניתי לו ברייתא של מדרש הספר: **כהן היה מהרהר.** וטרוד היה ולא הבין בעברך לפניו: **בתי גואי.** מקום שבני אדם עומדים ערומים והא דר' שמעון ברבי בבתי בראי מקום שעומדים לבושים דהתם מקום הידור הוא: **ה"נ מסתברא.** דר' שמעון ברבי בבתי בראי מדקאמר ליה בהן יושב ומהרהר: **לאונסיה שאני.** פעמים שהוא טרוד ומעיין כ)בשמועתיה לפני כניסתו למרחץ וע"כ היא שגורה בפיו ולבו ומעיין בה בבית המרחץ: **ברשיעי עסקינן.** בתמיה למה לי קרא אם ראה ועלם עיניו הרי עבר על תקום והדרת: **זמן חיוביה.** בארבע אמותיו כדלקמן (עמוד ב'): **ת"ל ויראת.** יש לך ליראה מן היודע מחשבותיך שאתה מבקש תחבולות להפטר ממצותו: **שיש בה הידור.** כבוד ונשיאות פנים שדבר הניכר הוא שבשבילו עמד: **באידך גיסא.** הנהר מפסיק ביניהם: **ולאו רב מובהק אנא.** ואף על פי שאתם רחוקים יותר מד' אמות איבעי לכו למיקם: **לאו אדעתין.** לא נזכרנו לעמוד שהיינו טרודים: **ואי מקיף.** מסבב דרך אחרת שלא מ)לעבור לפני הצבור: **חיי.** מאריך ימים: **דגיסי בהו ברבנן.** תמיד רגילים אצלם ולבם גם בחכמים כאילו הם מהם: **גיסי.** בלע"ז פריבי"ן: **הרפתקי.** נ)מקראות וצרות וראו נסים הרבה ומופתים: **עדו עליהן.** עברו עליהם: **אביי יהיב ידא לסבי.** פושט ידו לזקנים כל כמה שעוברים אצלו ונשענין עליו: **רבא.** היה שולח שלוחיו לפשוט להן יד אבל הוא עצמו לא: **רב נחמן משדר גוזאי.** סריסים שהיו תמיד לפניו לפי שהיה שר חתן הנשיא ואב ב"ד היו רגילין לעמוד לפניו משרתים להכות ולכוף מאן דלא ציית דינא וכשהיו זקנים עוברים לפניו היה שולח הנך סריסים להחזיק בידם אבל הוא עצמו לא שלא לזלזל בתורתו דאמר אי לאו תורה כמה נחמן איכא בשוקא הלכך אין חשיבותי בשביל עצמי אלא בשביל תורה. ואית דמפרשי אביי יהיב ידא לסבי מכבד עצמו בזקנים ופושט להם ידו שישען הוא עליהם רבא משדר שלוחיה שילוו לקראתו לכבודו וכן רב נחמן וליתא דלכל היכא דגרסי' יהיב ידא להשען אחרים עליו קאמר ולא להשען הוא על אחרים כדאמר בפרק קמא דיומא (דף ט:) ריש לקיש הוה סחי בירדנא אתא רבה בר בר חנה יהיב ליה ידא שישען ר' שמעון בן לקיש עליו ויצא לשפת הנהר:

מכבוד

אין בעלי אומניות רשאין לעמוד כו'. תימה מה לשון רשאי שייך דמשמע דאיכא איסורא וי"ל דמיירי בעוסקין במלאכת אחריםס) והשתא שייך לשון רשאיםא ומיהו י"ל רשאים כמו חייבין כי ההיא דתנן בערכין פרק המקדיש שדהו (דף כח:) כמה רוצה אדם ליתן בשור זה לעולה אע"פ שאינו רשאי פי' אע"פ שאינו חייבב והשתא ניחא דמיירי שפיר בעוסקין במלאכת עצמןע): **שני** חומשין. פי' בקונט' לשון חומש הספר וי"מ חמשה חומשין יש בו כמו בשל תורה אשרי האיש (תהלים א) כאיל תערוג על אפיקי מים (שם מב) אך טוב לישראל (שם עג) תפלה למשה (שם צ) יאמרו גאולי (שם קז) פ)לכל אחד מן הספרים אלו מסיים באמן לבד מן האחרון שהוא סוף תהלים: [**שמא** בהן יושב ומהרהר כו'. לא היה צריך לומר בהן דה"ה בשאר ד"ת אלא הא דקאמר הכי קודצ) ה' ליראיו ק)כדאיתא ר)בב"ר דאמר ר' חייא יבא עלי אם לא הייתי מסתכל בספר תהלים כו'. ת"י:]

אין

מסורת הש"ס

א) [בכת"י נוסף: מלאכה, וכן בסמוך. וכ"ה ברש"י ועו"ר], ב) [חולין נד:], ג) בכורים פ"ג מ"ג חולין נד:, ד) חולין נד: פסחים סח: מנחות עב. ע"ש, ה) [נ"ל ישמעאל. יעב"ץ. (ועיין ביפה עינים)], ו) ע"ז מד: זבחים קב: שבת קנ. (ודף י) ודף מ: ברכות כד:, ז) [יומא ו. וש"נ], ח) [ברכות כו. וש"נ], ט) [גרי"ף: אמר אביי הלכה וכו'], י) [בכת"י ודפו"ר ורי"ף: קאים], כ) [נ"ל בשמועתו. (יעב"ץ)], ל) [וגם בהמשך העמוד שלפניו (רש"ש, ע"ש)], מ) [ברש"י שברי"ף: שלא להטריח את הציבור ואינו עובר לפני הציבור], נ) [נ"ל תאורעות. (יעב"ץ)], ס) [וכן פרש"י בחולין נד: ע"ש], ע) [ועי"ע תוס' חולין נד: ד"ה אין ותוס' ערכין כח: ד"ה אומדין ותוס' תענית יג: ד"ה אין], פ) [ובתוס' הרא"ש: וכלו], צ) [תהלים כה. ועיין סוטה ד ע"ב], ק) [בתוס' הרא"ש נוסף: היה], ר) [פרשה לג],

◆

תוס' רי"ד הזקן

ובטיל ממלאכתו. ויש שוה פרוטה באותה קימה. מה הידור, שיכול להדרו אפילו כשעושה מלאכתו. אף קימה, שאם עושה מלאכה אינו מצווה לקום. ומה קימה [שאין בה חסרון כיס]. שהרי אינו נותן לו ממונו. אינן רשאין. פירש"י באלו טרפות [חולין נד, ב ד"ה אין] כשעסוקים במלאכת אחרים. ע"כ. ולישנא דעסוקים במלאכתן לא משמע מלאכת אחרים אלא משמע מלאכת עצמן, ופשטיה דעובדא דר' חנינא פתוראה דאלו טרפות נמי משמע שהיה עוסק במלאכת עצמו דקא קרי ליה פתורא כלומר שהיה שולחני, אע"פ שנדחק שם ר"ש לפרש שהיה משתכר בשביל אחרים למחצה. ופי' אינן רשאין, כלומר מצד החיוב והוא כמו אינן חייבין, דלפר"ש קשה אפילו הם במלאכת אחרים אמאי אינן רשאין ישלמו לבעל הבית שכר בטולם, אלא ודאי אינן רשאין מצד החיוב קאמר, שהתורה לא צוותה שיקומו מפני ת"ח בשעה שעסוקים במלאכה הילכך אינן רשאין לעשות כן מפני מצות הידור והוא כמו אינן חייבין. וכן תבין דעת הר"ם בת"ת פ"ו [ה"ב] שכתב ואין בעלי אומניות חייבים לעמוד מפני ת"ח בשעה שעסוקים במלאכתן. חומשים. שספר תהלים נחלק לחמשה ספרים. בתי גוואי. שעומדים שם ערומים שאין שם הידור. רבו שאינו מובהק הוא אם הוא גדול הימנו אעפ"כ שלא למדו כלל או אם הוא פחות הימנו ולימדו קצת, כמו שביארתי בסוף אלו מציאות, ורבו מובהק לא מקרי אלא כשלמד רוב חכמתו ממנו. הוה קאי. דרכוב כמהלך דמי ונתחייב לעמוד כמלא עיניו דרבו מובהק היה. לאו אדעתין, כלומר לא ראינוך. נקטינן. קבלה היא בידינו שאם מקיף עליו את הדרך והולך בדרך אחר כדי שלא יטריחם מאריך ימים. דגייסי. דעתם קרובה אצל החכמים והורגלו בכך ואינם מקפידים כשהולכים לפניהם בגילוי הראש. הלכה כאיסי. ומסתברא דאיסי לא פליג אדר' יוסי ותרוייהו פליגי את"ק דבעי זקנה. הלכך אפילו יניק וחכים, וכן דעת הר"ם [פ"ו ה"א]. הרפתקי. סבות ועניינים. עדו. עברו. כמו ולא עדה עליו שחל [איוב כח, ח].

עין משפט נר מצוה

שסב א מיי' פ"ו מהל' ת"ת הל' ג סמג עשין יג טוש"ע י"ד סי' רמד סעיף ה:

שסג ב מיי' פ"ד מהל' בכורים הלכה יז:

שסד ג (מיי' פ"ג מהל' ק"ש הל' ג) טוש"ע י"ד סימן רמד סעיף ד בהגה"ה:

שסה ד מיי' פ"ג מהל' ק"ש הלכה ד סמג עשין יח טוש"ע א"ח סי' פה סעיף ב:

שסו ה ו מיי' פ"ו מהלכות ת"ת הל' ג ו סמג עשין יג טוש"ע י"ד סי' רמד סעי' ב ג:

שסז ז מיי' שם פ"ה הלכה ז סמג שם טוש"ע שם סעיף ט:

שסח ח מיי' שם פ"ו הלכה ג טוש"ע שם סעיף ו:

שסט ט י מיי' שם פ"ו הלכה ט טוש"ע שם סעיף ז:

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' דא"כ נמצאת אתה כו':

◆

לעזי רש"י

פריבי"ן. מכיר קרוב.

◆

מוסף רש"י

אין בעלי אומניות. העוסקים במלאכת אחרים (חולין נד:). **מפניהם עומדים.** לנכבן כדי שיהו רגילים לבא (שם). **חביבה מצוה בשעתה.** צריכים אנו לחבבה (שם). **מכשילן לעתיד לבא.** שאם לא יראום להם פנים להובים ודרך כבוד, לא ירגילום לבא מפני הטורח (שם). **מסותא.** מרחץ כמו מסחותא וירחץ מתרגמינן ואסחי (סנהדרין סב.). **הא בבתי גואי הא בבתי בראי.** מרחצאות שלהן ג' חדרים היו לו פנימי להזיע ולהשתטף אמצעי שיורד לתוכו מן המרחץ ולובש חלוקו ויוצא לחיצון ונותר לביתו וגם שם מיגיעת המרחץ (שבת י.). **בכל מקום מותר להרהר.** בדברי תורה (שבת מ:). **חוץ מבית המרחץ.** לפי שאדם עומד ערום (ע"ז מד:). **רבו המובהק.** שרוב חכמתו ממנו (ב"מ לג.). **לאו אדעתין.** לא נתתי לבי (ברכות כו.). **נקטינן.** מסורת אבותינו מנהג מרבותינו (עירובין ה.). **הרפתקי.** מקרות (ר"ה טו.). **הדור עבד להו.** נוטע מעט כאילו רוצה לעמוד (לעיל לב:).

◆

מוסף תוספות

א. ומינה ילפינן לעסוקין במלאכתן נמי שאינן חייבין שאם אלו היו חייבין גם אותן היו רשאין. תוס' רי"ד: ונראה דאפילו עסוק במלאכתו לא מחייב כדאמרינן מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס. תוס' חולין נד: ב. חוב מתרגמינן רשו. ריטב"א. כדמתרגמינן לא תהיה לו כנושה לא תהא ליה כרשיא. תוס' חולין נד: ג. כששאל רבי לרבי חייא למה לא עמד השיב לו יבא עלי. תוס' הרא"ש.

לג: האשה נקנית פרק ראשון קידושין

[א]אין תלמיד חכם רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית כדי שלא יהיה כבודו מרובה מכבוד שמים מיתיבי [א]ר' שמעון בן אלעזר אומר מנין לזקן שלא יטריח ת"ל זקן ויראת ואי אמרת שחרית וערבית בלבד אמאי לא ניטרח חיובא הוא אלא לאו כולי יומא לא לעולם שחרית וערבית בלבד ואפ"ה כמה דאפשר ליה לא ניטרח אמר ר' אלעזר כל ת"ח שאין עומד מפני רבו נקרא רשע ואינו מאריך ימים ותלמודו משתכח שנאמר [1]וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני האלהים מורא זו איני יודע מהו כשהוא אומר[ב] [2]ויראת מאלהיך הרי מורא זו קימה ואימא מוראת רבית ומוראת משקלות ר' אלעזר פני פני גמר איבעיא להו בנו והוא רבו מהו לעמוד מפני אביו ת"ש דאמר ליה שמואל לרב יהודה [ג]שיננא [ב]קום מקמי אבוך שאני רב יחזקאל [ג]דבעל מעשים הוה דאפילו מר שמואל נמי קאים מקמיה אלא מאי קאמר ליה הכי קאמר ליה זימנין דאתי מאחורי קום את מקמיה ולא תיחוש ליקרא דידי איבעיא להו בנו והוא רבו מהו שיעמוד אביו מפניו ת"ש דאמר ר' יהושע בן לוי אני איני כדי לעמוד מפני בני אלא משום כבוד בית נשיא טעמא דאנא רביה הא איהו רבאי קאימנא מקמיה [ד]ה"ק אני איני כדי לעמוד מפני בני ואפילו הוא רבאי דהא אנא אבוה אלא משום כבוד בית נשיא איבעיא להו רכוב כמהלך דמי או לא אמר אביי ת"ש [א] [ד]הטמא [ה]יושב תחת האילן וטהור עומד טמא עומד תחת האילן וטהור יושב טהור ואם ישב הטמא הטהור טמא וכן באבן המנוגעת ואמר רב נחמן בר כהן זאת אומרת [ו]רכוב כמהלך דמי ש"מ איבעיא להו מהו לעמוד מפני ספר תורה ר' חלקיה ור' סימון ור' אלעזר אמרי [ז]קל וחומר [ה]מפני לומדיה עומדים מפניה לא כל שכן ר' אלעי ור' יעקב בר זבדי הוו יתבי חליף ואזיל ר' שמעון בר אבא וקמו מקמיה אמר להו חדא דאתון חכימי ואנא חבר ועוד כלום תורה עומדת מפני לומדיה סבר לה כר' אלעזר דאמר ר' אלעזר אין ת"ח רשאי לעמוד מפני רבו בשעה שעוסק בתורה [ו][ח]לייט עלה אביי: [3]והביטו אחרי משה עד בואו האהלה ר' אמי ור' יצחק נפחא [ז]חד אמר לגנאי וחד אמר לשבח מאן דאמר לגנאי כדאיתא מ"ד לשבח אמר חזקיה אמר לי ר' חנינא בריה דר' אבהו א"ר אבהו א"ר אבדימי דמן חיפא [ט]חכם עובר עומד מלפניו ד' אמות וכיון שעבר ד' אמות יושב [י]אב ב"ד עובר עומד מלפניו מלא עיניו וכיון שעבר ד' אמות יושב [כ]נשיא עובר עומד מלפניו מלא עיניו ואינו יושב עד שישב במקומו שנאמר והביטו אחרי משה עד בואו האהלה: [ח][ל]כל מצות עשה שהזמן גרמא וכו': ת"ר איזוהי מצות עשה שהזמן גרמא סוכה ולולב שופר וציצית

ותפילין

מכבוד שמים. שהרי פני יוצרו אינו מקבל אלא שחרית וערבית הלכך מי שעומד מפני רבו שחרית אינו רשאי לעמוד מפניו אלא ערבית: **אמאי לא.** מאי טרחא איכא אורחא דמילתא הוא: **לא ניטרח** גרסינן: **וטוב לא יהיה לרשע.** אין טוב אלא תורה[ט] שנאמר כי לקח טוב אלמא תלמודו משתכח ולא יאריך ימים אלא כלל מה טעם לפי שאינו ירא מלפני ה' ומורא זו קימה היא כדמפרש ואזיל: **מוראת רבית.** דגבי רבית נמי כתיב (ויקרא כה) אל תקח מאתו וגו' ויראת וכן גבי משקלות (דברים כה) [י]אבן שלמה וצדק וכו': **פני פני גמר.** כתיב הכא מלפני וכתיב התם (ויקרא יט) מפני שיבה: **והוא רבו.** הבן רבו של אביו: **מקמי אבוך.** ואע"ג דרב יהודה רביה דרב יחזקאל אבוה הוה כדאמרי' לעיל (דף לג.) אבא לא תנייא הכי: **אלא מאי קאמר ליה.** אמאי צריך לאזהוריה אי לאו למילף מינה הוראה בעלמא דאף על פי שהוא רבו חייב לעמוד מפניו: **אני איני כדאי לעמוד מפני בני.** קס"ד דה"ק אני רבו של בני ולא הייתי כדי לעמוד מפניו אלא מפני שנתחתן בנשיא ומדקאמר אני איני כדי ש"מ דאילו היה כדי שהיה תלמידו הוה ליה למיקם: **ה"ק.** כלומר איני כדי דקאמר לאו משום גדולת תורה הוא אלא מפני שהוא אביו קאמר דאין אב כדי לעמוד מפני הבן: **רכוב כמהלך דמי.** רבו רכוב כמהלך דמי וצריך לעמוד מפניו: **או לאו.** כמהלך דמי אלא כיושב דבתריה דידיה אזלינן והא קא יתיב: ה"ג להך ברייתא בת"כ **טמא יושב תחת האילן וטהור עומד טמא טמא עומד תחת האילן וטהור יושב טהור ואם ישב הטמא הטהור טמא וכן באבן המנוגעת.** ויליף לה מקרא דאין מצורע מטמא טהור הנכנס עמו לאהל אלא א"כ יושב המצורע. ורישא דברייתא הכי איתא מחוץ למחנה מושבו[י] מושבו טמא מכאן אמרו הטמא יושב תחת האילן כו': **טמא עומד תחת האילן וטהור יושב טהור.** דישיבת טהור לא מהני מידי אלא ישיבת טמא: **וכן באבן המנוגעת.** ואדם נושאה תחת האילן וטהור יושב תחת האילן לא נטמא הטהור עד שישב נושא האבן ואם ישב נושא האבן נטמא הטהור ואפי' הוא עומד: **זאת אומרת.** מדקתני וכן באבן המנוגעת: **רכוב כמהלך דמי.** דלאו בתריה דידיה אזלינן אלא בתר בהמה הנושאתו דהא הכא לא בתר אבן אזלינן אלא בתר אדם הנושאה אזלינן דאי בתרה דידה אזלינן אפילו לא ישב נושאה נטמא הטהור דהא איהי מיתב יתבא בחיקו או בכתיפו של זה הנושאה: **מהו לעמוד.** מי מיחייב למיקם או לא: **תורה עומדת מפני לומדיה.** בתמיה לפי שעסוקים בדבר הלכה היו קרי להו לדידהו תורה עצמה ולדידיה קרי לומדיה: **לייט עלה אביי.** אהך דרבי אלעזר כל מאן דלייט ליה: **כדאיתא.** משום דדבר מגונה הוא לא רצה לפרסמה והרי הוא מפורש [ל]במדרש רבי תנחומא[פ] ראו כמה עבים שוקיו כמה נאמרו שמן הכל משלנו: **עומד מלפניו.** משמתחיל ליכנס לתוך ארבע אמות ואינו יושב עד שיעבור הימנו ארבע אמות השניות: **שנאמר והביטו אחרי משה.** ומשה נשיא היה:

ותפילין

אין תלמיד חכם רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית. תימה למה איקפיד רבא לעיל[ו] שלא קמו מפניו שחרית וערבית ולאו אדעתיה ונראה לפרש דדין זה אינו נוהג אלא באותם הדרין בבית הרב דמסתמא עמדו שחרית וערבית אבל תלמידים אחרים חייבין לעמוד אפי' מאה פעמים ביום שמא יראה אחר ויחשדם ואפילו אותם שדרין בבית הרב נמי אם באו פנים חדשות צריכין לעמוד: [**אין** ת"ח כו'. תימה וכי כל הני דלעיל[א] איירי בלא קמו שחרית וערבית וי"ל אינו רשאי אינו חייב כדפי' לעיל[ס] ת"י: **ואימא** מורא משקלות. פירש בקונטרס גבי משקלות כתיב (דברים כה) אבן שלמה וצדק יהיה לך וקשה דלא מלינו בשום מקום דכתיב בהו מורא בהדיא[ב] ויש גורסים מכשולות דכתיב (ויקרא יט) ולפני עור לא תתן מכשול ויראת וא"ת א"כ מאי משני פני פני גמר גבי מכשול נמי כתיב לפני עור לא תתן מכשול וי"ל דלא דמי[ע] דעמידה מפני זקן שייך ליראה מפני השם כדאמר (ב"ק דף מא:) את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח[ג] ור' יצחק מפרש דמלינו מורא במשקלות כדאמרי' במדרש[פ] זכור את אשר עשה לך עמלק ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים היינו בשביל המשקלות[ד] ועל עון זה בא עמלק דבתר פרשת משקלות כתיב זכור את אשר עשה לך עמלק בפרשת כי תצא והיינו דכתיב במשלי (יא) מאזני מרמה תועבת ה' ואבן שלמה רצונו וסמוך ליה בא זדון ויבא קלון כלומר שעל עון זה בא זדון וקלון של עמלק:

ותפילין

עין משפט נר מצוה

שע א מיי' פ"ו מהלכות ת"ת הל' ה סמג עשין יג טוש"ע י"ד סימן רמב סעיף טז בהג"ה:
שעא ב מיי' פ"ו מהל' ממרים הלכה ד טוש"ע י"ד סי' רמ סעי' ז:
ג [טוש"ע י"ד סי' רמד סעי' יב]:
ד מיי' פ"ו מהל' ממרים הלכה ד' טוש"ע י"ד סי' רמ סעי' ז:
שעב ה מיי' פ"ו מהל' טומאת צרעת הלכה יב ופ' ט"ז הל"ג:
שעג ו מיי' פ"ו מהל' ת"ת הל' ד סמג עשין יג טוש"ע י"ד סי' רמב סעיף טז:
שעד ז מיי' פ"י מהל' ס"ת הלכה ט סמג עשין כה טוש"ע י"ד סימן רפב סעיף ב:
שעה ח טוש"ע שם סי' רמד סעיף יא:
שעו ט מיי' פ"ו מהל' ת"ת הלכה ו סמג עשין יג טוש"ע י"ד סי' רמד סעיף ט:
שעז י מיי' שם טוש"ע שם סעיף יג:
שעח כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף יד:
שעט ל מיי' פי"ב מהל' ע"ז הלכה ג סמג לאוין מז טוש"ע א"ח סימן יז סעיף ב:

◆

תורה אור השלם

1. וְטוֹב לֹא יִהְיֶה לָרָשָׁע וְלֹא יַאֲרִיךְ יָמִים כַּצֵּל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא מִלִּפְנֵי אֱלֹהִים: קהלת ח יג
2. מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ: ויקרא יט לב
3. וְהָיָה כְּצֵאת מֹשֶׁה אֶל הָאֹהֶל יָקוּמוּ כָּל הָעָם וְנִצְּבוּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד בֹּאוֹ הָאֹהֱלָה: שמות לג ח

◆

תוס' ר"י הזקן

אפילו הכי. לא נטרח שחרית וערבית. **מקמי אבוך.** ורבי יהודה היה רבו שלמדו, כי הוה תני לומי בריה הנשרפין בנסקלין והוה תני ליה נסקלין בנשרפין, כדאיתא באלו הן הנשרפין [סנהדרין פ, ב] ולעיל [לב, א] מייתי לה בגמרא אגב גררא. **כמהלך,** וחייב לעמוד. ופסק הר"ם [ממרים פ"ו ה"ד] כפשט המימרא דשמואל דמשמע אפילו בנו רבו עומד מפני אביו ואינו עומד מפניו. **שהזמן גרמא.** כלומר שזמן קבוע לעשות המצוה והזמן גורם עשייתה.

מסורת הש"ס

א) [לעיל לב:], ב) [ברי"ף וברא"ש ובע"י נוסף: תקום. יעיין גירסת רש"י בחגיגה ה ע"א ד"ה תבעטו], ג) [עמ"ש על הגליון חגיגה טו:], ד) נגעים פי"ג משנה ז [ע' בר"ש שם] ברכות כה. תוספתא דנגעים פ"ז ה"ה ת"כ פ' תזריע פרק יב, ה) מכות כב: ע"ש, ו) ברכות יג: טו. כב. תענית כט: לקמן עא: [פסחים קד. מ"ק יב: נדה יז. כ:], ז) שקלים פ"ה ה"ב, ח) ערכין כז. ברכות כ: תוספתא דקדושין פ"א ה"ח ע"ש [וער' מש"כ לעיל כט.], ט) [ברכות ה.], י) [נראה ע"ש וצ"ל מאזני צדק האמור בפרשת קדושים (ויקרא יט, לו). (רש"ש)], כ) [ויקרא יג, מו], ל) ירושלמי סוף בכורים הל' ג ובשקלים פ"ה הל' ב, מ) [פרשת כי תשא], נ) [דף לב:], ס) [בעמוד א' ד"ה אין], [וכ"כ תוס' חולין נד:], ע) [בתוס' הרא"ש: דבעמידה], פ) [תנחומא פרשת כי תשא סימן כו],

◆

גליון הש"ס

גמ' יושב תחת האילן וטהור כו'. עי' יבמות דף קג ע"ב תד"ה כיון שנכנס:

◆

הגהות הגר"א

[א] גמ' טמא יושב כו'. עי' בנוסח הגמרא דברכות דף כה:

◆

מוסף רש"י

שלא יטריח. אם יכול לילך דרך אחרת שלא יעמיד את הזקן (לעיל לב:). **מורא זו קימה.** כבוד חכמים (חגיגה ה.). **פני פני גמר.** ג"ש גמר (סוכה ה:). **טמא עומד תחת האילן.** ולא בנושא את המת קאי, דמת לא שנא עומד ולא שנא יושב ולא שנא הולך אהל הוא, וגבי מצורע קתני לה בת"כ דגלי ביה רחמנא ישיבה דכתיב בדד ישב מחוץ למחנה מושבו (ברכות כה.). **לייט עלה אביי.** כל שיסמוך על זה (לקמן עא.).

◆

מוסף תוספות

א. שהיו מקפידין אפילו בסעודה. תוס' הרא"ש.
ב. לא בפרשת קדושים ולא בפרשת כי תצא. תוס' רי"ד.
ג. ומורא רבך כמורא שמים. תוס' הרא"ש. ובכן הוא בתוס' בפר"ד.
ד. שלא היית זהיר במשקולות. תוס' הרא"ש.

ותפילין ואיזוהי מצות עשה שלא הזמן גרמא מזוזה מעקה אבידה ושילוח הקן וכללא הוא [א]הרי מצה [ב]שמחה [ג]הקהל[א] דמצות עשה שהזמן גרמא ונשים חייבות ותו והרי תלמוד תורה פריה ורביה ופדיון הבן דלאו מצות עשה שהזמן גרמא הוא ונשים פטורות [ו]אמר רבי יוחנן אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ דתנן [ג][ד]בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומלח ותו ליכא [ה]והאיכא כמהין ופטריות אלא אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ: ומצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות: מנלן גמר מתפילין מה [י]תפילין נשים פטורות אף כל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות ותפילין גמר לה מתלמוד תורה מה תלמוד תורה נשים פטורות אף תפילין נשים פטורות ונקיש תפילין למזוזה תפילין לתלמוד תורה איתקיש בין בפרשה ראשונה בין בפרשה שניה תפילין למזוזה בפרשה שניה לא איתקיש ונקיש מזוזה לתלמוד תורה לא סלקא דעתך דכתיב [י][1]למען ירבו ימיכם גברי בעי חיי נשי לא בעי חיי והרי סוכה דמצות עשה שהזמן גרמא דכתיב [2]בסוכות תשבו שבעת ימים טעמא דכתב רחמנא האזרח [ד][י]להוציא את הנשים הא לאו הכי נשים חייבות אמר אביי איצטריך סלקא דעתך אמינא הואיל דכתיב בסוכות תשבו [ח]תשבו כעין תדורו [ט]מה דירה איש ואשתו אף סוכה איש ואשתו ורבא אמר איצטריך

ותפילין. וקסבר לילה לאו זמן תפילין אי נמי שבת ויו"ט לאו זמן תפילין הילכך כיון דאיכא שעתא דלא מיחייב בה זמן גרמא הוא: **אבידה.** השבת אבידה: **וכללא הוא.** בתמיה וכי כלל קבוע הוא דכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות: **והרי אכילת מצה.** ליל ראשון שהוא חובה כדכתיב (שמות יב) בערב תאכלו מצות י) וזמן גרם לה בט"ו בניסן ונשים חייבות כדאמר בפסחים (דף מג:) נשים חייבות באכילת מצה דבר תורה שנאמר י) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות כל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה ונשים איתנהו בבל תאכל חמץ דמצות לא תעשה היא: **וכן שמחה.** ברגל כדכתיב (דברים טז) ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך מ): **תלמוד תורה.** דאמרן לעיל (דף כט:) נשים פטורות וכן פדיון הבן כדלעיל בפירקין (שם.): **ופריה ורביה.** אמרינן ביבמות (דף סה:) האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה ויליף לה מן וכבשוה ט) איש דרכו לכבוש ואין דרכה של אשה לכבוש וכל דלא קרינן ביה וכבשוה לא קרינן ביה פרו ורבו: **אין למדין מן הכללות.** כל היכא דתני כלל כי האי גוונא כל מצות עשה וכו' וכל מצות לא תעשה הכל חייבין בראיה י) אין למדין מהם דאיכא בהו דלאו דוקא ואפילו מקום שנאמר בו חוץ דאיכא למימר מדאפיק האי דאפיק ש"מ דוקא הוא ולא שייר מידי אפ"ה אין למדין: **בכל מערבין.** עירובי חצירות: **ומשתתפין.** שיתופי מבואות: **חוץ מן המים ומן המלח.** דמידי דזיין בעינן והני לא זייני שבמקום מזונותיו של אדם חשובה דירתו ושביתתו: **והאיכא כמהין ופטריות.** מיני אוכלין הם וקים להו לרבנן דלא זייני: **גמירי מתפילין.** במה מצינו בתפילין שהיא מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות אף כל וכו'. ולקמן כ) פריך אדיליף מתפילין לפטור נילף ממצה והקהל לחיוב: **גמירי מתלמוד תורה.** דאיתקוש להדדי ושננתם לבניך (דברים ו) וכתיב בתריה וקשרתם לאות: **מה תלמוד תורה נשים פטורות.** דכתיב לבניך ולא לבנותיך ל) אף תפילין נשים פטורות: **ונקיש תפילין למזוזה.** לחייב הנשים דהא כתיב בתריה וכתבתם על מזוזות ונימא מה מזוזה נשים חייבות כדלקמן אף תפילין נשים חייבות. ומשנינן תפילין לת"ת איתקוש בין בפרשה ראשונה כדפרישית לעיל בין בפרשה שניה והיו לטוטפות בין עיניכם וסמיך ליה ולמדתם אותם את בניכם: **תפילין למזוזה לא איתקיש בשניה.** שתלמוד תורה מפסיק ביניהם: **ונקיש מזוזה לתלמוד תורה.** כדאיתקש בפרשה שניה דסמיך ליה וכתבתם ונימא נשים פטורות: **לא ס"ד.** לפטור נשים מדתלה מתן שכרה בריבוי ימים ונשי נמי בעי חיי: **האזרח להוציא את הנשים.** ברייתא היא במסכת סוכה:

איצטריך

ותפילין וציצית. אע"ג דקיימא לן בהקומץ רבה (מנחות דף לו:) דלילה זמן תפילין והלכה ואין מורין כן מ"מ שפיר הוי מצות עשה שהזמן גרמא שהרי אין נוהגין בשבתות ובי"ט כדדרשינן בפרק המוצא תפילין (עירובין דף צו.) לפי שאין צריכין אות דשבת גופא איקרי אות כדכתיב מ) כי אות היא וציצית דחשבינן הכא מצות עשה שהזמן גרמא אומר ר"י דהיינו כרבי שמעון דבפרק התכלת (מנחות דף מג.) דסבר לילה לאו זמן ציצית הוא ופוטר נשים כדאיתא התם וכן הלכה דהא בפרק במה מדליקין (שבת דף כה: נ) מפרש טעמא דסדין פטורה מן הציצית גזירה משום כסות לילה והיינו טעמא לרבי שמעון דוקא[א] ועוד קאמר בפ"ב דברכות (דף יד: ס) דבמערבא אין אומרים פרשת ציצית בלילה ומסיק נמי אביי אנן מתחילינן מדמתחלי במערבא וכיון דמתחילינן גמרינן[ב] ותימה היכי חשיב ציצית מ"ע שהזמן גרמא למ"ד (מנחות דף מא.) ציצית חובת טלית היא כיון דכלי קופסא חייבין בציצית והתם ליכא זמן גרמא כלל דבין ביום בין בלילה חייבין[ג] ואפילו למ"ד (שם) ציצית חובת גברא הוא קשה דכמו דכסות לילה פטורה כשהוא לובשה ביום[ד] ה"נ כסות יום חייבת כשלובש בלילה דהכי אמרינן בירושלמי ע) כסות יום שלבשה בלילה חייבת בציצית וא"כ היכי חשיב לה זמן גרמא כיון שחייבת בין ביום ובין בלילה[ה] ואומר ר"י כיון שחיובו פ) תלוי במה שהזמן גרם[ו] לבישתה ביום יש לה ליחשב זמן גרמא שזמן לבישתה גורם החיוב[ז]: **מעקה** אבידה ושילוח הקן. תימה לרבי בכל הני כתיב לאו במעקה כתיב (דברים כב) לא תשים דמים בביתך אע"ג דמוקמינן ליה (בב"ק דף טו:) למגדל כלב רע וסולם רעוע דהיינו שימה בידים מ"מ אתי נמי למעקה דהא דרשי בסיפרי צ) ועשית זו מצות עשה לא תשים דמים זו מצות לא תעשה ובאבידה נמי כתיב (דברים כב) לא תוכל להתעלם ובשלוח הקן כתיב (שם) לא תקח האם על הבנים וא"כ איך יהיו נשים פטורות אפילו הם זמן גרמא והא השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין ק) שבתורה[ח] ואומר ר"י דכולהו משכחת בהו עשה בלא לאו במעקה אין שייך לא תשים דמים אלא בבונה בית מתחילה על מנת שלא לעשות מעקה[ט] אבל אם היה בדעתו לעשות מעקה ולאחר שבנאו נמלך או שעשה ונפל אין שם אלא עשה דועשית מעקה ואז נשים פטורות ובאבידה נמי משכחת לה עשה בלא לאו א] כגון שנטלה על מנת להחזירה וכגון שנטלה ר) אחר יאוש דהשתא לית בה לאו דלא תוכל להתעלם וגם ליכא לאו דלא תגזול נמי ש) ואח"כ נמלך שלא להחזירה דהשתא אינו עובר אלא משום השב תשיבם[י] ושלוח הקן נמי כגון שלקח האם על מנת לשלח ואח"כ נמלך ולא שלחה דהשתא ליכא לאו כי אם עשה דשלח ת) תשלח[כ] וי"מ דמ"מ איכא נפקותא כשיהיה לאשה לקיים מצות עשה דאי הוה אמינא דנשים פטורות מעשה דלאו הזמן גרמא כמו כן יהיו פטורות מן הלאוין דאיכא למימר דאתי עשה ודחי ל"ת אבל כשהן חייבות בעשה דלאו הזמן גרמא אז לא יבא עשה אחר וידחנו דאין עשה דוחה לא תעשה ועשה אך הקשה הר"ר יוסף מארץ ישראל על פירוש זה א"כ גבי אין מדליקין בשמן שריפה ביו"ט (שבת דף כה.) משום די"ט עשה ולא תעשה ושריפת קדשים אינה אלא עשה אשה שאינה חייבת בעשה די"ט דהוי זמן גרמא וכי תוכל להדליק בשמן שריפה בי"ט וכ"ת אין הכי נמי אמאי לא לישתמיט תנא דלא אמר לך אלא מאי אית לך למימר דעשה שיש עמו לאו אף הלאו אלים ולא דחי ליה עשה אף הכא הלאו אלים ס):

בכל מערבין. פי' בקונטרס ע) בין עירובי חצירות בין עירובי תחומין ולא נהירא דהא בעירובי חצירות בעינן פת פ) לכך נראה בכל מערבין עירובי תחומין דוקא: צ)**גברא** בעי חיי נשי לא בעי חיי. אע"ג דהאי קרא דרשינן בפ' במה מדליקין (שבת דף לב:) גבי ביטול תורה בעון ביטול תורה בנים קטנים מתים מ"מ לא הוי כי אם אסמכתא בעלמא והא דכתיב ק) כי הוא חייך דמשמע אשה נמי חייבת בת"ת מהאי טעמא גברא בעי חיי י"ל דקרא לא קאי אתלמוד תורה אלא אקיום מצות כלומר התורה מלמדת לך מצות שהם חייך ועוד יש לומר דאין ה"נ דהאי קרא קאי בין אתלמוד תורה כדאמר התם ובין אמזוזה כדאמר הכא מיהו אין סברא לומר דנחייבו נשים בתלמוד תורה משום סברא דגברי בעי חיי וכו' כיון דאשכחן מיעוטא גבייהו כדאמר לעיל ר) והודעתם לבניך ולא לבנותיך אבל מזוזה דליכא מיעוטא כלל אלא משום דרוצה להקיש מזוזה לתלמוד תורה רוצה לפטור נשים יש סברא לומר דאתי סברא דגברא בעי חיי ומפקא מהיקישא ומחייבי נשים במזוזה:

סד"א

מסורת הש"ס

א) [בכת"י: והקהל], ב) עירובין כז., ג) שם כו:, ד) סוכה כח. ת"כ פ' אמור פרק יז כתיב האזרח לרבות הנשים [ע"ש], ה) ג"ז שם., ו) [פסחים קכ ע"א], ז) [דברים טז, ג], ח) [ברש"י שברי"ף נוסף ד"ה והקהל. דכתיב הקהל את העם האנשים והנשים והטף לשמוע מן המלך פרשת הקהל בסוכות בשמטה], ט) [בראשית א, כח], י) [חגיגה ב ע"א, וע"ש תוד"ה חוץ], כ) [בעמוד ב], ל) [לעיל כט ע"ב, וע"ש], מ) [שמות לא, יג], נ) [שם ד"ה גזירה], ס) [שם ד"ה ולאמר], ע) [דפרקין ה"ז (כל ע"א)], פ) [בדפו"ר: תלוי], צ) [פרשת כי תצא סימן רכט], ק) [לקמן לה ע"א], ר) [נ"ל לפני יאוש עי' ב"מ כו: ד"ה אינו עובר וכו'], ש) [וצ"ל דמ"ח. (עצמות יוסף)], ת) [חולין קמא ע"א], א) [בעירובין כו ע"ב ובהג"ה ע"א], ב) [ערכין פה ע"א וש"נ], ג) [בדפו"ר: גברי], ד) [דברים ל, כ], ה) [דף כט: ל. ושם מפיק הש"ס ולמדתם את בניכם וכ"כ תוס' בשבת לג: ד"ה ולמדתם אותם את בניכם ולא את בנותיכם].

מוסף רש"י

הרי מצה. לילה הראשונה חובת עשה היא, כדכתיב בערב תאכלו מצות, ושאר כל הימים אם רצה להסתפק בבשר בלא לחם אין חובה לאכול (ערובין כז.). שמחה. ושמחת בחגך אתה ובתך הרי נשים במשמע, ושלמים נמי חובה לנשים בפסח (מג.) מהיקישא דלא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, כל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה, ונשים ישנן בבל תאכל חמץ, דכל מצות לא תעשה נשים מוזהרות, דהוקשו נשים לאנשים לכל עונשים שבתורה (שם). לעלות לרגל ולשמוח בחג עם בעלה דעל השמחה נצטוו נשים דכתיב ושמחת אתה וביתך (חגיגה ו.). הקהל. במועד שנת השמיטה בחג הסוכות המלך עומד על בימה וקורא לפניהם מצוות התורה כדאיתא בסוטה (מא.) וכתיב האנשים והנשים והטף (ערובין שם). והרי תלמוד תורה. נשים פטורות, דכתיב ולמדתם אותם את בניכם, ולא בנותיכם (שם). ופריה ורביה דכתיב פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה, איש דרכו לכבוש ואין אשה דרכה לכבוש (שם). ופדיון הבן. בנו הבכור, חובה על האב ולא על האם, שמעינן לה מדכתיב תפדה קרי ביה תיפדה, כל שחייב ליפדות חייב לפדות את בנו ואשה אינה בכלל פדיון עצמה דכתיב בכור בניך תפדה ולא בנותיך, אינה נמי במצות פדיון בנה הבכור (שם). אין למדין מן הכללות. כל היכא דתנן כלל לא אמרינן דוקא הוא, דאיכא כלל דלא דק במילתיה ואיכא מילי דליתנהו בההוא כלל (ערובין ס.) ואפי' במקום שנאמר בו חוץ. מדבר פלוני דאיכא למימר מדאפקיה להאי ודאי דק בכלליה אפילו הכי לא ילפינן מיניה דלילמא שייר ולא אפיק כל מאי דבעי (שם). בכל מערבין. עירובי חצרות ותחומין, ומשתתפין. במבוי. חוץ מן המים ומלח. דלאו מידי דמזון הן, וטעמא דעירוב משום דלעתו ודירתו במקום מזונותיו הוא וכיון שנתנו כל בני החצר כלי מזון בבית אחד, נעשה כאילו כולן דרים בתוכו ונמצאו כולן רשות אחת וכן בעירובי תחומין נעשה כמי ששבת שם ומשם יש לו אלפים אמה לכל רוח, הלכך דבר מזון בעינן (שם כו.). תפילין. נמי מצות עשה שהזמן גרמא דסבר לילה ושבת לאו זמן תפילין נינהו (ברכות כ.). ונקיש מזוזה לתלמוד תורה. דכתיב ולימדתם אותם את בניכם וסמיך ליה וכתבתם מה תלמוד תורה פטורות ואע"ג דאין הזמן גרמא רחמנא פטרינהו דכתיב את בניכם ולא בנותיכם אף מזוזה נשים פטורות (ברכות כ:). למען ירבו ימיכם. אם עשית כן ירבו ואם לאו לא ירבו שדברי תורה נדרשים מכלל לאו הן ומכלל הן לאו (דברים יא כא). נשי לא בעי חיי. בתמיה (ברכות כ:). האזרח. כבני ישראל ישבו בסוכות, מיומן שבאזרחים, להוציא את הנשים (סוכה כח.).

שפ א ב ג מיי' פי"ב מהל' ע"ז הלכה ג סמג לאוין נו:

שפא ד ה מיי' פ"א מהל' עירובין הלכה ח סמג עשין א טוש"ע א"ח סימן שפו סעיף ה:

שפב ו מיי' פ"ד מהל' תפילין הלכה יג סמג עשין כב טוש"ע א"ח סימן לח סעיף ג:

שפג ז מיי' פ"ו מהל' סוכה הלכה א סמג עשין מג טוש"ע א"ח סימן תרמ סעי' א:

שפד ח מיי' שם הל' ה סמג שם טוש"ע א"ח סי' תרלט סעי' א:

◆

תורה אור השלם

1. לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ: דברים יא כא
2. בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּכֹּת: ויקרא כג מב

◆

גליון הש"ם

תוס' ד"ה מעקה בסה"ד הלאו אלים. עיין חולין קמא ע"א תד"ה לאו:

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה מעקה כו' כגון שנטלה ע"מ להחזירה כו'. ר"ל כשנטלה לפני יאוש על מנת להחזירה ואחר יאוש נמלך עליה שלא להחזירה דהשתא ליכא לאו דלא תוכל להתעלם כדאיתא באלו מציאות (דף כו:) ואיכא משום השב תשיבם עכ"ל הריטב"א בנימוק כוונת התוס' ועי' בעצמות יוסף קרוב לזה:

◆

תוס' ר"י הזקן

חוץ. אע"ג דתני חוץ מדבר פלוני אפילו הכי אין למדין דאיכא טפי דתני הכי. ובכבל מערבין [עירובין כז, א] חוץ מן המים ומן המלח, ומותיב ר' יוחנן ותו ליכא והא איכא כמהין ופטריות.

מוסף תוספות

א. והוה מצי למימר טעמא גזירה שמא יקרע כסותו בתוך שלש ויתפרנו דהדר אליבא דכ"ע אלא לא חשש כיון דהלכתא כר"ש. תוס' הרא"ש. ב. משמע דמודו כולהו דאין מצות ציצית בלילה ולכן נשים פטורות מן הציצית. תוס' שבת כה: ג. וצריך להטיל ציצית לכל כסות יום אפילו יתעטף בו בלילה וכסות לילה פטור אפילו יתעטף בו ביום. תוס' הרא"ש. ד. דאמרינן וראיתם אותו פרט לכסות לילה משמע דכסות לילה פטורה אפילו כשלובשה ביום. שם. ה. ואין הזמן גורם לחייב האדם ביום יותר מבלילה. שם. ו. בתוס' טוך ליתא תיבת גרם. ז. וילפינן שפיר מתפילין לפטור נשים אע"ג דלא הוו ממש כעין תפילין. תוס' הרא"ש. ח. ונשים חייבות בכל לא תעשה. ריטב"א. ט. דאכי תבנה בית חדש קאי שלא יבנהו לדעת כן לשום דמים בביתו. תוס' הרא"ש ועי' עצמו"י. י. וא"ת כיון דמתחייב בהשבה איכא לאו דלא תגזול אע"ג דלא אתיא לידיה באיסורא מידי דהוה אכובש שכר שכיר דבריש איזהו נשך וי"ל דלא שייך לא תגזול מאחר שנתייאש. תוס' הרא"ש. כ. ובכי האי גוונא דליכא לא תעשה ואיכא עשה איצטריך לחיובי נשים בהו משום דהוו מצות עשה שלא הזמן גרמא. ריטב"א.

[א]יראה אדם עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי עשה מצוה אחת אשריו שהכריע עצמו לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה שנאמר [1]וחוטא אחד יאבד טובה הרבה בשביל חטא יחידי שחטא אובד ממנו טובות הרבה ר' אלעזר בר' שמעון אומר לפי [ב]שהעולם א)נידון אחר רובו והיחיד נידון אחר רובו עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות א] עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה שנאמר וחוטא אחד כו' בשביל חטא יחידי שעשה זה אבד ממנו ומכל העולם טובה הרבה ר"ש בן יוחי אומר [ג]אפילו צדיק ב)גמור כל ימיו ומרד באחרונה איבד את הראשונות שנאמר [2]צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו [ד]ואפילו רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירים לו ג)שוב רשעו שנאמר ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו וניהוי כמחצה עונות ומחצה זכיות אמר ריש לקיש [ה]בתוהא על הראשונות: **מתני'** [ו]כל שישנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא שנאמר [3]והחוט המשולש לא במהרה ינתק [ז]וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן היישוב: **גמ'** [ח]ו)אמר רבי אלעזר ברבי צדוק למה צדיקים נמשלים בעולם הזה לאילן שכולו עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה נקצץ נופו כולו עומד במקום טהרה כך הקב"ה מביא יסורים על צדיקים בעולם הזה כדי שיירשו העולם הבא שנאמר [4]והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד ולמה רשעים דומים בעולם הזה לאילן שכולו עומד במקום טומאה ונופו נוטה למקום טהרה נקצץ נופו כולו עומד במקום טומאה כך הקב"ה משפיע להן טובה לרשעים בעולם הזה כדי לטורדן ז)ולהורישן למדריגה התחתונה שנאמר [5]יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות: ח)וכבר היה רבי טרפון וזקנים מסובין בעלית בית נתזה בלוד נשאלה שאילה זו בפניהם תלמוד גדול או מעשה גדול נענה רבי טרפון ואמר מעשה גדול נענה ר"ע ואמר [ט]תלמוד גדול נענו כולם ואמרו ט)תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה תניא רבי יוסי אומר גדול תלמוד שקדם לחלה ארבעים שנה לתרומות ולמעשרות חמשים וארבע לשמיטים ששים ואחת ליובלות מאה ושלש מאה ושלש מאה וארבע הויין קסבר יובל י)מתחילתו הוא משמט וכשם כ)שהלימוד קודם למעשה כך דינו קודם למעשה כדרב המנונא ל)דאמר רב המנונא [י]אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה שנאמר [6]פוטר מים ראשית מדון וכשם שדינו קודם למעשה כך שכרו קודם למעשה שנאמר [7]ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו: כל שאינו לא במקרא ולא במשנה: א"ר יוחנן [י]ופסול לעדות ת"ר מ)האוכל בשוק הרי זה דומה לכלב ויש אומרים פסול לעדות אמר רב אידי בר אבין [י]הלכה כיש אומרים דרש בר קפרא רגזן

לא

לפי שהעולם נידון אחר רובו כו'. יראה אדם עצמו כאילו שקול. כל העולם שקול נ)כמחצה לדיקים וחסידים ומחצה רשעים וכאילו מעשיו שקולים כמחצה על מחצה עשה מצוה אחת נמצאו זכיותיו מכריעין ונמצא לדיק ועל ידו כל העולם הוכרע להיות רוכן לדיקים: **וניהוי.** לדיק שמרד כמחצה עונות וכמחצה זכיות ולמה איבד את הראשונות: **בתוהא.** מתחרט על כל הטובות שעשה: **למה לדיקים דומים בעולם הזה.** ביסורין הבאים עליהם: **ונופו.** כלומר מעט ממנו: **נקלץ.** ממנו נופו: **כך.** נפרעין מן הלדיקים ס)מעט עונות שבידם ונמלאו כולם נקיים: **ולמה רשעים דומין בעולם הזה.** בטובה שמשפיעים להם: **נופו.** מעט ממנו אף אלו יש בידם מיעוט טובות וזכיות: **נקלץ נופו.** קבלת שכרם היא קלילת נופם: **למדרגה.** אשולויי"א. כלדך שעושין מדרגות לארילין שסביבות המגדלים כשמגביהי' קרקעיתן: **יש דרך ישר לפני איש.** כשרואין הרשעים שלותן נראית דרכם בעיניהם ישרה ואחריתה של אותה שלוה הזמנת דרכי מות ע)היתה: **בית נתזה.** שם האיש: **שהתלמוד מביא לידי מעשה.** נמלאו שניהם בידו: **גדול תלמוד תורה שקדם לחלה ארבעים שנה.** כשילאו ממלרים נתנה להם תורה בחדש השלישי וחלה לא נתחייבו עד שנכנסו לארץ דכתיב פ) בבאכם ואמר מר (ספרי פ' שלח לך) משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה דכתיב בהו כי תבאו וכאן נאמר בבאכם משנכנסו לה ותרומות ומעשרות לאחר כיבוש וחילוק דכתיב צ) תבואת זרעך שיהא כל אחד מכיר חלקו והן י"ד שנים הרי נ"ד ומשם התחילו למנות שמיטין כדאמרינן בערכין (דף יב:) ועשו שמיטה לסוף שבע הרי ס"א שנים ולסוף נ' עשו יובל הרי ק"ג: **מתחילתו משמט.** מתחילת השנה מיו"כ ק) עבדים נפטרים ושדות חוזרות ועדיין לא עברו אלא מ"ט אבל שביעית אינה משמטת אלא בסופה ר) דכתיב (דברים טו) מקץ שבע שנים ש) לסוף שבע שנים כל שנה שביעית במנין ס"א: **תחילת דינו.** ליום הדין תחילת תביעות שעליו מפני מה לא עסקת בתורה: **פוטר מים.** הפורק עול תורה ראשית מדון הוא תחילת דינו ואין מים אלא תורה ת) דכתיב (ישעיה נה) הוי כל למא לכו למים: **וכשם שדין.** פורענות תורה קודם לדין פורענות מעשה כך שכרו אם עסק בתורה קודם לשכר מעשה: **בעבור ישמרו חוקיו.** ואמר מר לעיל (דף לז.) תשמרון זו משנה: **ינלורו.** יקיימו: **ופסול לעדות.** דכיון שאינו מן היישוב אין מקפיד על עצמו ואין לו בושת פנים. וכן האוכל בשוק הואיל ואין מקפיד על כבודו אינו בוש לגזול בעצמו וליפסל:

תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה. תימה דאמר בספ"ק דב"ק (דף יז.) ר' יוחנן משי ידיה ומנח תפילין והדר אמר לן קיים אמרינן לימד לא אמרי' ופריך והא אמר מר גדול תלמוד תורה שהתלמוד מביא לידי מעשה א)פירש בקונטרס מי נתלה במי קטן נתלה ב)בגדול[א] וא"כ כיון דאמר קיים כל שכן לימד שאינו חשוב כל כך אלמא מוכח התם מהכא דמעשה גדול וי"ל דהתם הכי פי' והדר אמר לן קיים אמרינן ג)לימד לא אמרינן[ב] ופריך התם והאמר מר גדול תלמוד שמביא לידי מעשה א"כ היאך קיים אם לא לימד[ג] וכיון שאנו אומרים לו קיים הרי ד)אומרים לו לימד ואת אמרת קיים אמרינן לימד לא אמרי' ומשני הא למיגמר הא לאגמורי כלומר למגמר לדידיה ודאי מעשה עדיף אבל לאגמורי אחרינא ודאי עדיף טפי ממעשה[ד] והלכך לימד לאחריני לא אמרי' וי"מ דאדם שלא למד עדיין וכא לימלך אם ילמוד תחילה או יעסוק במעשה אומרים לו למוד תחלה לפי שאין עם הארץ חסיד ה) אבל אדם שלמד כבר המעשה טוב יותר מלימוד ו): **אין** תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה. והא דאמר בפרק במה מדליקין (שבת לא.) כשמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה היינו דווקא לענין שאלה ששואלין לו על משא ומתן[ה] אבל מ"מ נפרעים ממנו תחלה על שלא קבע עתים לתורה[ו] ז): **ויש אומרים אף פסול לעדות.** פירש בקונטרס הואיל ואינו מקפיד על עצמו אינו בוש לגזול בעצמו ח) ולפסול וקשה אמאי פסול לעדות הוא הא אמרינן בירושלמי ט) ר"ש ברבי הוה אכיל בשוקא חזיה ר"מ אמר לו אין שבח לתלמיד לאכול בשוק משמע דלאחר אין קפידא ופי' ר"ח דהכא מיירי שחוטף ואוכל וא"ת אם כן פשיטא דפסול דגזלן הוא[ז] וי"ל שחוטף פחות משוה פרוטה אי נמי שגזל דבר שאינו מקפיד עליו והר"ר אליהו מפרש כגון שהלך אצל המוכרים וטועם משל כולם מעט מעט[ח] כאילו רוצה לקנות מהם וניחא השתא י) שקורין כלב שדומה לכלב כ) אוכל כאן מעט וכאן מעט ור"ת פירש דאוכל בשוק היינו שאוכל סעודה דפת דגנאי יותר[ט]:

הדרן עלך האשה נקנית

עין משפט נר מצוה

תכד א מיי' פ"ג מהל' תשובה הלכה ד:

תכה ב מיי' שם הל' ב:

תכו ג מיי' שם הלכ' ג:

תכז ד מיי' שם ופ"ח הל"ג] ופ"ב הל' א:

תכח ה מיי' שם פ"ג הלכה ג:

תכט ו מיי' פי"א מהל' עדות הלכה א סמג לאוין ריד טוש"ע ח"מ סימן לד סעיף יז:

תל ז מיי' פ"ג מהל' ת"ת הלכה ג ופ"א שם הלכה ג טוש"ע י"ד סימן רמו סעיף יח:

תלא ח מיי' שם פ"ג הלכה ה טוש"ע שם סעיף יט:

תלב ט מיי' פי"א מהל' עדות הלכ' א סמג לאוין ריד טוש"ע ח"מ סי' לד סעיף יז:

תלג י מיי' שם הלכה ה טוש"ע שם סעיף יח:

תורה אור השלם

1. טוֹבָה חָכְמָה מִכְּלֵי קְרָב וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה: קהלת ט יח
2. וְאַתָּה בֶן אָדָם אֱמֹר אֶל בְּנֵי עַמְּךָ צִדְקַת הַצַּדִּיק לֹא תַצִּילֶנּוּ בְּיוֹם פִּשְׁעוֹ וְרִשְׁעַת הָרָשָׁע לֹא יִכָּשֶׁל בָּהּ בְּיוֹם שׁוּבוֹ מֵרִשְׁעוֹ וְצַדִּיק לֹא יוּכַל לִחְיוֹת בָּהּ בְּיוֹם חֲטֹאתוֹ: יחזקאל לג יב
3. וְאִם יִתְקְפוֹ הָאֶחָד הַשְּׁנַיִם יַעַמְדוּ נֶגְדּוֹ וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק: קהלת ד יב
4. וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ מִצְעָר וְאַחֲרִיתְךָ יִשְׂגֶּה מְאֹד: איוב ח ז
5. יֵשׁ דֶּרֶךְ יָשָׁר לִפְנֵי אִישׁ וְאַחֲרִיתָהּ דַּרְכֵי מָוֶת: משלי יד יב
6. פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן וְלִפְנֵי הִתְגַּלַּע הָרִיב נְטוֹשׁ: משלי יז יד
7. וַיִּתֵּן לָהֶם אַרְצוֹת גּוֹיִם וַעֲמַל לְאֻמִּים יִירָשׁוּ: תהלים קה מד

מוסף רש"י

בתוהא על הראשונות. שמתחרט על הלדקות הראשונות שעשה (יחזקאל ג כ). **תחילת דינו.** לעתיד לבוא, **על דברי תורה.** שלא עסק בתורה (סנהדרין ז). **פוטר מים.** שפוטר התורה מעליו הוא ראשית מדונו, תורה נמשלה למים דכתיב (ישעיה נה) הוי כל למא לכו למים (סנהדרין שם). **הדרן עלך האשה נקנית**

מוסף תוספות

א. על חזקיהו מלך יהודה שכשמת הביאו ספר תורה והושיבוהו על מיטתו אמרו קיים זה מה שכתוב בזה. ריטב"א. ב. וכיון שתולה התלמוד במעשה אלמא מעשה עדיף. ריטב"א. ג. ולא מסיק אדעתיה השתא לחלק בין למד ללימד. תוס' ב"ק יז. ד. שמביא את הרבים לידי מעשה כשמלמדם. שם. ה. ואח"כ קבעת עיתים לתורה. תוס' סנהדרין ז. ו. והכי דריש ליה לקרא תחילת גילוי דינו במה שנטשו מדברי תורה. תוס' סנהדרין ז. ז. ואפי' אכלו בבית גזלן הוא, תוס' הרא"ש. ח. ומערים כההיא דאמרינן בשבת פ' מפנין (שבת קכט.) לענין הקזה. שם. ט. כמי אנו לחין ואוכלין ואוכל אצל חמיו ביהודה (כתובות יב.) דגנאי הוא טפי בפת כשאוכל ומבדך בשוק. שם. וההוא דירושלמי בפירות ולתלמיד חכם הוא גנאי ולא לאחר. ריטב"א. **הדרן עלך פרק האשה נקנית**

מסורת הש"ס

א) תוספתא דקדושין פ"א הי"א, ב) שם [עי"ש], ג) [בכת"י, דפו"ר, ועי': שוב רשע שנאמר], ד) שם, ה) אבות דר"נ פרק לט [עי"ש], ו) [כל מימרא זו עד וכבר היה שייך לסוגיא שלפני המשנה. ועיין מהרש"א ופנ"י], ז) [בכת"י: ולהורידן], ח) ספרי פ' עקב, ט) ב"ק יז. מגילה כז., י) [ר"ה ח: ערכין כח:], כ) [בדפו"ר ועי': שהתלמוד], ל) סנהדרין ז. שבת לא., מ) [מס' ד"א פ"י], נ) [בע"י: מחלה], ס) [שם: מיעוטן], ע) [שם: היא ונדכל"ל (רש"ש)], פ) [במדבר טו, יח], צ) [דברים יד, כב], ק) [ר"ה ח ע"ב], ר) [ערכין כח ע"ב], ש) [שם טסף: תעשה שמיטה], ת) [תענית ז ע"א], א) [בדפו"ר: ופירש], ב) [תענית ז ע"א], ג) [בע"י: למד, וכן בסמוך כמה פעמים וכן הוא בדפו"ר], ד) [בדפו"ר ועי' נוסף: אנו], ה) [אבות פ"ב מ"ה], ו) [עי' תוס' ב"ק יז. ד"ה והאמר], ז) [ועי' תוס' סנהדרין ז.], ח) [בדפו"ר: וליפסל. וכ"ה ברש"י, וכנ"ל], ט) [דמעשרות פ"ג ה"ב], י) [בע"י: שקראו], כ) [בע"י: האוכל], ל) [ללמוד].

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' עבר עבירה אחת וכו'. נ"ב עיין שו"ת הרי"ן לבית הלוי סי' נה ודו"ק:

לעזי רש"י

אשולויי"א

[אישילייר"א]. מדרגות.

תוס' ר"י הזקן

בית נתזה. שם האיש. שהתלמוד מביא לידי מעשה. כלומר שמי שיודע התורה עושה המצות וירא מן החטאים בשלימות, אבל מי שלא ידע התורה לא יעשה זה כראוי, כאמרם [אבות פ"ב מ"ה] אין בור ירא חטא ואין עם הארץ חסיד. מצורף לזה [ראה הקדמת הרמב"ם לפירוש המשנה] שבא לרמוז שהחכם מצד חכמתו יגיע אל המעשה השלם והטוב והוא קנין המדות הטובות והממוצעות, ומי שהוא בעל תכונות טובות לבד לא יגיע אל החכמה מצד התכונות הטובות וגם מעשיו שהוא עושה אינם על דרך נכונה ולא על דרך אמת, כמו שאז"ל [שם] אין בור ירא חטא ולא ע"ה חסיד, שאין לו מדע שידע המעשים שיהיו טובים מצד עצמם ועל כן כתוב בתורה [ראה דברים ה, א] ולמדתם ועשיתם, הוי לימוד החכמה קודם למעשה. **ירושלמי** [פסחים פ"ג ה"ז]. וכבר נמנו התלמוד קודם למעשה. רבנן דקסרי אמרי הדא דתימר (בישישים תכמה) [בשיש שם] מי שיעשה, אבל אין שם מי שיעשה המעשה קודם לתלמוד. ע"כ. פי' זה הירושלמי מיירי במצוה עוברת שמפסיק תלמודו מפני המצוה העוברת הואיל ואין שם מי שיעשנה ואח"כ חוזר לתורתו כמו שביארנו במועד קטן פ"ק. וראש הירושלמי, ר' אבהו שלח לבריה למגמר בטבריא שלחו ליה ואמרו ליה גומל חסד הוא, כלומר מנית תורתו לעשות לויה לכל המתים, שלח ליה המבלי אין קברים בקסרי שלחתיך לטבריא. וכבר נמנו התלמוד קודם למעשה וכו', דמשמע שפי' זה הירושלמי הוא כמו שפירשנו, דהא ר' חנינא היה מניח תלמודו שהיה עוסק בתורה מפני לויית המת שהיא מצוה עוברת וגער בו אביו מפני שהיו שם אחרים שמלוין את המת. ובגמרין פרק בני העיר [מגילה כט. א] מתבאר דין מבטלין ת"ת להוצאת המת כמו שביארנו שם בתכלית הביאור. פוטר מים. פורק עול תורה, ראשית מדון הוא תחלת דינו. פסול לעדות. דהואיל ואינו מן היישוב אינו מקפיד על עצמו ואין לו [בושת] פנים.

המשך הנספח בעמוד הבא.

נקורים נקורים בעיסה תולין לא אוכלין ולא שורפין א"ר יהושע בן לוי לא שנו אלא במשקים לבנים אבל במשקים אדומים אם איתא דנקיר מידע ידיע ודילמא בלעתינהו עיסה א"ר יוחנן דבר זה שמע בריבי ופירושו לא שמע [א]לא שנו אלא במשקים צלולים שבבואה של תינוק ניכר בה אבל משקים עכורים לא: **מתני'** [א][ב]לא יתייחד אדם עם שתי נשים אבל אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים רבי שמעון אומר [ג]אף איש אחד מתייחד עם שתי נשים [א] בזמן שאשתו עמו וישן עמהם בפונדקי מפני שאשתו משמרתו [ד]מתייחד אדם עם אמו ועם בתו [ה]וישן עמהם בקירוב בשר ואם הגדילו זו ישנה בכסותה וזה ישן בכסותו: **גמ'** מ"ט תנא דבי אליהו הואיל [ו]ונשים דעתן קלות עליהן מנא הני מילי א"ר יוחנן [ז]משום ר' [ח]ישמעאל רמז ליחוד מן התורה מנין שנאמר [1]כי יסיתך אחיך בן אמך וכי בן אם מסית בן אב אינו מסית אלא לומר לך בן מתייחד עם אמו [ט]ואסור[נ] להתייחד עם כל עריות שבתורה [כ]פשטיה דקרא במאי כתיב אמר אביי לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא בן אב דסני ליה ועייץ ליה עצות רעות אלא אפילו בן אם דלא סני ליה איממא צייתי ליה קמ"ל נימא מתני' דלא כאבא שאול דתניא [ל]כל שלשים יום יוצא בחיק ונקבר באשה אחת ושני אנשים אבל לא באיש אחד ושתי נשים אבא שאול אומר אף באיש אחד ושתי נשים אפילו תימא אבא שאול בשעת אנינות תביר יצריה ורבנן סברי לה כר' יצחק דאמר רבי יצחק [2]מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו אפילו בשעת אנינותו של אדם יצרו מתגבר עליו ואבא שאול כי כתיב ההוא במתרעם על מדותיו כתיב והכי קאמר מה יתרעם על מדותיו וכי גבר על חטאיו דיו חיים שנתתי לו ורבנן כי ההוא מעשה דההיא איתתא דהוה עובדא ואפיקתיה: אבל אשה אחת: [מ]אמר רב יהודה אמר [ט]רב [ה]לא שנו אלא בכשרים אבל בפרוצים אפילו בי עשרה נמי לא הוה מעשה והוציאוה עשרה במטה אמר רב יוסף תדע דמיחברי בי עשרה וגנבי כשורא ולא מיכספי מהדדי נימא מסייע ליה [ו][ם]מוסרין לו שני תלמידי חכמים שמא יבא עליה בדרך תלמידי חכמים אין אינשי דעלמא לא שאני תלמידי חכמים דידעי

לאתרויי

נקורים. ביקרור"ש בלע"ז שנקרו תרנגולים בעיסה: **תולין.** אם עיסה זו של תרומה חיישינן שמא שתו התרנגולין ממשקין הטמאים ובעוד המשקה טופח בחרטומיהם נקרו בעיסה ומדקאמר שני דברים הללו עשאום כמי שיש בו דעת לישאל ושניהו באחת מהן תולין מכלל דתינוק תולין: **בריבי.** גדול הדור ריב"ל: **ופירושו לא שמע.** דאאדומים נמי היה לו לפרש ולחלק בין צלולים לעכורים. משקין צלולין נוחין ליבלע: **שבבואה של תינוק.** דמות קלסתר פניו: **מתני' עם ב' נשים.** מפני שדעתן קלה ושתיהן נוחות להתפתות ולא תירא זו מחבירתה שאף היא תעשה כמותה: **עם ב' אנשים.** שהאחד בוש מחבירו: **מתייחד אדם עם אמו.** טעמא מפרש בגמ': **וישן עמהם.** הבן עם אמו ובעודו קטן קאמר דישן עמה בקירוב בשר כדמפרש ואזיל: **הגדילו זה ישן בכסותו כו'.** וכן הבת עם אביה בעודה קטנה: **גמ' מאי טעמא.** לא יתייחד עם שתי נשים כאשה שמתייחדת עם ב' אנשים: **דעתן קלה עליהן.** ושתיהן נוחות להתפתות: **אלא.** להכי נקט קרא בן אמך לומר שהבן מצוי אצל האם: **פשטיה דקרא במאי כתיב.** לענין פשוטו של מקרא שמדבר בהסתה אמאי נקט בן אמך: **בן אב סני ליה.** לפי שממעט בחלק ירושתו: **בן אם לא סני ליה.** שאין להם חלק ירושה יחד זה יורש את אביו וזה יורש את אביו: **דלא כאבא שאול.** דאמר איש מתייחד עם שתי נשים: **כל שלשים יום.** ולד שמת בתוך שלשים יום אין צריך לכבדו במותו להוציאו לקבורה לא במטה ולא בגליכה אלא בחיק: **ונקבר באשה אחת ושני אנשים.** וא"צ רבים ללוותו אלא ג': **אבל לא באיש אחד ושתי נשים.** משום יחוד שלא היו בתי הקברות סמוכין לעיר: **מה יתאונן.** מה מועיל אנינות לאדם לסמוך על כך מלהזהר ביצרו כל זמן שהוא חי צריך להיות גבר על חטאיו שאם לא כן יהא יצרו גובר עליו ויחטיאנו: **על מדותיו.** על קורותיו הקורות אותו: **מה יתאונן אדם חי.** למה יתאונן אדם חי למה יתרעם אדם על הקורות הבאות עליו אחר כל החסד שאני עושה עמו שנתתי לו חיים ולא הבאתי עליו מיתה: **וכי גבר על חטאיו הוא.** שלא חטא לי ובצדקתו הוא חי בתמיה: **ורבנן.** אפילו תביר יצריה כדקאמרת יש לחוש [כ]פעמים שאין שם אנינות ועושין עצמן כאילו נושאין תינוק מת ויוצאין לעבירה כי ההוא עובדא (א)דהוה עובדא בההיא איתתא ואפיקתיה לתינוק חי בחזקת מת לעשות עבירה עם ההולך עמה לקוברו. לשון אחר ממורי הזקן ולא גרסינן ורבנן אלא כולה באבא שאול [ל]גרים דיו חיים שנתתי לו כי ההיא איתתא דאמרינן במועד קטן (דף כז:) שקשתה על מתה יותר מדאי עד שמתו ז' בניה והיא אחריהם מחמת שנתאוננה על מדותיו. דהוה עובדא ואפיקתיה ל"ג: **והוציאוה עשרה אנשים במטה.** בחזקת שהיא מתה וקלקלו עמה ואשת איש היתה: **דמחברי עשרה וגנבי כשורא.** שיש בה משוי לעשרה: **מוסרים לו.** בית דין מי שקנא לאשתו ונסתרה והוא מעלה להשקותה מוסרין לו בית דין שבעירו שני תלמידי חכמים שמא יבא עליה בדרך שהרי נאסרה עליו כדתנן (סוטה דף כח:) נטמאה נטמאה[מ] אחד לבעל ואחד לבועל [נ]אם בא עליה שוב אין המים בודקין אותה דכתיב (במדבר ה) ונקה האיש מעון בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקין את אשתו אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו[ס] ומגלה שם שמים נמחק לבטלה:

לאתרויי

רבי שמעון אומר אף איש אחד מתייחד עם שתי נשים בזמן שאשתו עמו. משמע דלרבנן אפילו אשתו עמו אסור להתייחד עם שתי נשים ואפילו לרבי שמעון נמי עם שתי נשים ואשתו עמו הוא דשרי אבל עם אשה אחת אפילו אשתו עמו אסור וקשה מההיא דפרק אין מעמידין (ע"ז דף כה.[ע]) גבי הא דתנן לא תתייחד אשה עמהם ובעי עלה בגמרא במאי עסקינן אילימא בחד ודכוותה בישראל מי שרי והתנן לא יתייחד כו' ומסיק באשתו של עובד כוכבים עמו עובד כוכבים אין אשתו משמרתו ישראל אשתו משמרתו ומדלא מוקי לה התם כרבי שמעון משמע דאפילו כרבנן נמי אתיא ובאשה אחת נמי משמע דשרי כשאשתו עמו לכך נראה לר"י (ב) [פ]דלרבי שמעון אינו אסור אלא כשאין אשתו עמו דוקא והכי גרסינן ר' שמעון אומר אף איש אחד מתייחד עם שתי נשים ובזמן שאשתו עמו[א] ישן עמהן בפונדקי מפני שאשתו משמרתו ואתאן אפילו לרבנן ואפילו עם אשה אחת: **כי ההיא מעשה דההיא איתתא דהוה עובדא ואפיקתיה.** פר"ח מעשה באשה אחת שהיתה בוכה ומתאוננת על קבר בעלה והיה שם אדם אחד שהיה שומר תלוי אחד וצוה לו המלך לשומרו ובא אצל האשה ופיתה אותה ושמעה לו וכשחזר אצל התלוי לא מצאו והיה מצטער מאד מפחד המלך אמרה לו האשה אל תירא קח בעלי מקברו ותלהו במקומו ואפיקתיה לבעלה ותלהו הרי לך שאפילו בשעת אנינות נתגבר יצרה עליה אך הקונטרס פירש ב' לשונות בלשון אחד גרס ורבנן כי ההיא עובדא דההיא איתתא דהוה עובדא ואפיקתיה וה"פ לרבנן אפילו תביר יצרו (ג) כדאמר יש לחוש דפעמים שאין שם אנינות ועושין עצמן כאילו נושאין תינוק מת ויוצאין לעבירה כי ההוא עובדא דההיא איתתא דהוה עובדא ואפיקתיה לתינוק חי בחזקת מת לעשות עבירה עם ההולך עמה לקוברו ועוד פירש לשון אחר דלא גרסינן ורבנן אלא הכל ממילתיה דאבא שאול והכי פירושו כלומר מה יתרעם אדם על [צ]חטאיו דיו חיים שנתתי לו כי ההוא מעשה דההיא איתתא כדאי' [ק]בספר חסידים מעשה באשה אחת שהיו לה ז' בנים ומת אחד מהם והיתה בוכה ואמרו לה אל תבכי ואם לאו עוד ימות בן אחר ולא שתקה ומת אחר וכן עשתה עד שמתו כולם והיא אחרי כן מחמת שנתאוננה על מדותיו ולהאי פירושא ל"ג דהוה עובדא ואפיקתיה:

מלקין

עין משפט נר מצוה

קה א מיי' פט"ז מהל' אבות הטומאות הלכה ד:

קו ב ג מיי' פכ"ב מהל' איסורי ביאה הל' ח סמג לאוין קנו טוש"ע אה"ע סימן כב סעי' ה:

קז ד מיי' שם הלכה א טוש"ע שם סעיף א:

קח ה מיי' שם פכ"א הלכה ז סמג שם טוש"ע אה"ע סימן כא סעיף ז:

קט ו מיי' שם פכ"ב הלכה א סמג שם טוש"ע אה"ע סימן כב סעיף א:

קי ז מיי' פי"ב מהל' אבל הלכה י טוש"ע י"ד סימן שנג סעי' ד:

קיא ח (מיי' פכ"ב מהל' איסורי ביאה הל' ח) [עי' במ"מ] טוש"ע אה"ע סי' כב סעיף ה בהגה"ה:

קיב ט מיי' פ"ג מהל' סוטה הלכה א:

◆

תורה אור השלם

1. כִּי יְסִיתְךָ אָחִיךָ בֶן אִמֶּךָ אוֹ בִנְךָ אוֹ בִתְּךָ אוֹ אֵשֶׁת חֵיקֶךָ אוֹ רֵעֲךָ אֲשֶׁר כְּנַפְשְׁךָ בַּסֵּתֶר לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ:
דברים יג ז

2. מַה יִּתְאוֹנֵן אָדָם חָי גֶּבֶר עַל חֲטָאָיו:
איכה ג לט

◆

מוסף רש"י

לא יתייחד אדם עם שתי נשים. שהנשים דעתן קלות ושתיהן תתרצינה לעבירה (ע"ז כה.). אבל עם שלש או ארבע שפיר דמי (לקמן פב.). לא שנו. דאשה מתייחדת עם שני אנשים (סוטה ז.). מעשה והוציאוה עשרה. פריצים לאשת איש זונה, במטה. חוץ לעיר לעבירה כעין קוברי מת שלא יכירו (ע"ז כה.), בחזקת מתה לקלקל עמה (סוטה ז.). שמא יבא עליה בדרך. שצריך להשקותה בירושלים בב"ד הגדול (סוטה ז.).

◆

תוס' ר"י הזקן

מתני'. עם שתי נשים. כ"ש עם אחת, מפני שדעתן קלה ונוחות להתפתות ולא תירא זו מחברתה ואף היא תעשה כמותה. שני אנשים. האחד בוש מחברו. גמ'. בן מתייחד עם אמו. להכי נקט בן עם אמו לומר שדרך הבן להיות מצוי אצל האם. כל שלשים. ולד שמת בתוך ל' יום אין צריך לא מטה ולא (כריכה) [כליבה] ואין צריך אלא ג' ללוותו. מה יתאונן. כלומר מה מועיל לו האנינות כל זמן שהוא חי יצרו מתגבר עליו. על מדותיו. של הקב"ה על קורותיו האיל ונתתי לו חיות. וכי גבר על חטאיו. שלא חטא לי ובצדקתו הוא [חי בתמיה]. עשרה במטה. בחזקת שהיא מתה וקלקלו עמה ואשה איש היתה. כשורא. קורה שיש בה משוי לעשרה בני אדם ואינם בושים זה מזה.

מסורת הש"ס

א) ע"ז כה., ב) [שבת לג:], ג) ע"ז לו: ע"ש סנהדרין כא: ע"ש, ד) [בע"ז ובסנהדרין ונרא"ש: משום ר' שמעון בן יהוצדק. אמנם בגרי"ף כלפנינו, ועיין במקנה], ה) [בכת"י: ואין אחר מתייחד. וכ"ה בע"ז ובסנהדרין], ו) [עירובין כג: ושם נסמן], ז) מ"ק כד. שמחות פ"ג, ח) סוטה ז. ע"ז כה: ע"ש, ט) [בע"ז הגירסא שמואל. אמנם מלקמן פא. משמע כלפנינו], י) סוטה ז., כ) [ברש"י שבע"י: שפעמים], ל) [ברש"י שבע"י: וגרים דיו חיים שנתתי לו כי ההוא עובדא דההיא איתתא וכו' שקוננה על מתה וכו' שנתאוננה יותר על מידותיו], מ) [במדבר ה, יג - יד], נ) [צ"ל ואם. (רש"ש)], ס) [לעיל כז ע"ב], ע) [ושם בע"ב ד"ה לא נריכא], פ) צ"ל דר"ש איירי בשאין אשתו עמו וה"ג ר' שמעון אומר כו'. רש"א ת"י, צ) [צ"ל על מדותיו. (רש"ש)], ק) [צ"ל במועד קטן כז: וכ"כ מהרש"א וכ"ה ברש"י שלפנינו],

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ורבנן וכו' כי ההוא עובדא דההיא איתתא דהוה עובדא ואפיקתיה: (ב) תוס' ד"ה ר' שמעון וכו' לכך נראה לר"י דלרבנן נמי אינו אסור: (ג) ד"ה כי וכו' תביר יצרו כדקאמרת יש לחוש:

◆

הגהות הגר"א

[א] (ליקוט) מתני' בזמן שאשתו עמו. גי' תוס' ור"ף אינה נכונה דמ"מ אכתי קשה ל"ל עמהם וגם לשנא דמתני' אין סובל פירושם אלא אגב דמ"ק קאמר ב' נשים נקט ג"כ ר"ש וכ"ה בכמה מקומות רבו מלספר ולדינא אין נ"מ דמ"מ הלכה כר"ש דסוגיא דע"ז (כ"ה ב') כוותיה וכ"ש לפי' תוס' שמפרשים לקמן כל שעסקיו כו' ר"ל אפילו אשתו עמו דסתם תנא כר"ש ולכן אמרו בע"ז שם נסמוך כר"ש ופי' תוס' הוא נכון דקאי אלמעלה דאף במקום שמותר אבל שאר פירושים אין מחוורין כיון דלא הוזכר למעלה מזה כלום:

◆

לעזי רש"י

ביקרור"ש [ביקידורי"ש]. ניקור.

◆

מוסף תוספות

א. בוא"ו ותחילת מימרא הוא ודברי הכל. תוס' הרא"ש.

לאתרויי ביה [א]אמר[ב] רב יהודה אמר רב [א]ל"ש אלא בעיר אבל בדרך עד שיהיו שלשה שמא יצטרך אחד מהם להשתין ונמצא אחד מתייחד עם הערוה נימא מסייע ליה מוסרים לו שני תלמידי חכמים שמא יבא עליה בדרך תרי ואיהו הא תלתא התם כי היכי דניהוו עליה סהדי רב ורב יהודה הוו קאזלי באורחא הוה קאזלא ההיא אתתא קמייהו א"ל רב לרב יהודה דל כרעיך מקמי גיהנם אמר ליה והא מר הוא דאמר בכשרים שפיר דמי א"ל (א) מי[ג] יימר דבכשרים כגון אנא ואת אלא כגון מאי כגון [ד]רבי חנינא בר פפי וחביריו [ה]אמר רב [ב]מלקין על ייחוד ואין אוסרין על הייחוד אמר רב אשי [ג]לא אמרן אלא בייחוד פנויה אבל בייחוד דאשת איש לא שלא תהא מוציא לעז על בניה [א] מר זוטרא מלקי ומכריז א"ל רב נחמן מפרהטיא לרב אשי מר נמי לילקי ולכריז א"ל איכא דשמע בהא ולא שמע בהא אמר רב [ד]מלקין על לא טובה השמועה שנאמר [1]אל בני כי לא טובה השמועה מר זוטרא מותיב [ו]לה אפסירה על כתפיה ומקרי ליה אל בני אמר רבה [ה]בעלה בעיר אין חוששין משום ייחוד אמר רב יוסף [ו]פתח פתוח לרשות הרבים אין חוששין משום ייחוד רב ביבי איקלע לבי רב יוסף בתר דכריך ריפתא אמר להו שקולי דרגא מתותי ביבי והא אמר רבה בעלה בעיר אין חוששין משום ייחוד [ז]שאני רב ביבי דשושבינתיה הואי וגייסא ביה אמר רב כהנא אנשים מבחוץ ונשים מבפנים אין חוששין משום ייחוד אנשים מבפנים ונשים מבחוץ חוששין משום ייחוד במתניתא תנא איפכא אמר אביי [ח]השתא דאמר רב כהנא הכי ותנא מתניתא איפכא [ז]אנא נעביד להומרא אביי דייר גולפי רבא דייר קנה אמר [ח]אבין [ט]סקבא[י] דשתא ריגלא הנך שבוייתא דאתאי לנהרדעא אסקינהו לבי רב עמרם חסידא אשקולו דרגא מקמייהו בהדי דקא חלפה חדא מנייהו נפל נהורא באיפומא שקליה רב עמרם לדרגא דלא הוו יכלין בי עשרה למדלייא דלייא לחודיה סליק ואזיל כי מטא לפלגא דרגא איפשח רמא קלא נורא בי עמרם אתו רבנן אמרו ליה כסיפתינן אמר להו מוטב תיכספו בי עמרם בעלמא הדין ולא תיכספו מיניה לעלמא דאתי אשבעיה דינפק מיניה נפק מיניה כי עמודא דנורא אמר ליה חזי דאת נורא ואנא בישרא ואנא עדיפנא מינך רבי מאיר הוה מתלוצץ בעוברי עבירה יומא חד אידמי ליה שטן כאיתתא בהך גיסא דנהרא לא הוה מברא נקט מצרא וקא עבר כי מטא פלגא מצרא שבקיה אמר אי לאו דקא מכרזי ברקיעא הזהרו בר' מאיר ותורתו שויתיה לדמך תרתי מעי ר' עקיבא הוה מתלוצץ בעוברי עבירה יומא חד אידמי ליה שטן כאיתתא בריש דיקלא נקטיה לדיקלא וקסליק ואזיל כי מטא לפלגיה דדיקלא שבקיה אמר אי לאו דמכרזי ברקיעא הזהרו ברבי עקיבא ותורתו שויתיה לדמך תרתי מעי פלימו הוה רגיל למימר כל יומא [כ]גירא בעיניה דשטן יומא חד מעלי יומא דכיפורי הוה אידמי ליה כעניא אתא קרא אבבא אפיקו ליה ריפתא אמר [ל]ליה יומא כי האידנא כולי עלמא גואי ואנא אבראי עייליה וקריבו ליה ריפתא אמר [מ]ליה יומא כי האידנא כולי עלמא אתכא ואנא לחודאי אתיוהו אותבוהו אתכא הוה יתיב מלא נפשיה שיחנא וכיבי עליה והוה קעביד (ב) ביה מילי דמאים [נ]א"ל

תיב

לאתרויי ביה. שאם יבא עליה אין מים בודקין אותה: **לא שנו.** [ס]דאמר אשה מתייחדת עם שני אנשים: **שמא יצטרך אחד לנקביו.** וצריך להתרחק לצניעות: **דניהוו עליה סהדי.** אם יבא עליה ויעידו לפני ב"ד ולא ימחו עליה מגילה: **דלי כרעיך.** מהר ללכת שנקדמנה: **כגון אנן.** בתמיה: **רבי חנינא בר פפי וחביריו.** רבי צדוק ורב כהנא בפ"ק (לעיל דף מ.): **מלקין על היחוד.** מרדות: **ואין אוסרין.** אשת איש על בעלה מחמת ייחוד: **לא אמרו.** דמלקין: **אשה מוציא לעז.** שיאמרו ראוה שזינתה לכך הלקוה והאידנא ליכא מיתת בית דין למיקטלינהו: **מר זוטרא מלקי.** על ייחוד אשת איש ומכריז עליה שלא זינתה אלא נתיחדה: **על לא טובה השמועה.** מי שיוצא קול עליו שהוא עובר עבירות מלקין אותו. דלא טובה השמועה לאו הוא דכתיב בבני עלי אל בני לאו יש כאן על לא טובה השמועה: **אפסרה.** קבשטר"א: **ומקרי ליה.** קורא לפניו אל בני להודיע שעל לאו זה הוא לוקה: **בעלה בעיר אין חוששין לה משום יחוד.** (ג) להלקות דמסתפי מבעל[ע] השתא אתי: **שקולו דרגא.** שאכלו בעליה וירדו רב יוסף ואשתו והוא נשאר בעליה. שקולו דרגא מתותי ביבי שלא ירד ויתיחד: **שושבינתיה.** בעלת ברית לו: **אנשים בחוץ.** בבית החיצון: **ונשים בפנימי אין חוששין משום יחוד.** שהחיצונים אין להם דרך לפנים ואין יתייחד האיש אחד עם הנשים אבל הפנימים יש להם דרך לחוץ הילכך אנשים בפנים ונשים בחוץ חוששין שמא יצא אחד מהם ויתייחד עם הנשים: **איפכא.** אנשים בחוץ ונשים בפנים חוששין שמא יכנס האחד לפנים ולא ירגישו בו חביריו אנשים בפנים ונשים בחוץ אין חוששין שמא תכנס היא לפנים [פ]ואם תכנס היא לפנים לא איכפת לן דאשה מתייחדת עם שני אנשים ואם אחד מהן יוצא[צ] לבין הנשים אין זה ייחוד דמיסתפי שמא יצא אחד [ק]מהן אחריו שהרי דרך הפנימיים על החיצונים: **גולפי.** מקום קבולת אנשים ונשים או לדרשה או לחופה היה מסדר קנקנים של חרס הרבה ביניהם שאם יבאו זה אצל זה יקשקשו וישמע קול: **דייר.** לשון דרי דרי (מגילה דף יב.) שורות שורות: **דייר קנה.** מסדר קנים שהעובר עליהן קולם נשמע: **סקבא דשתא ריגלא.** ריעוע של ימות השנה ליחוד ולעבירה ימות הרגל שיש קבולת אנשים ונשים לשמוע דרשה ונותנים [ר]ונושאים זה עם זה. סקבא דדריסדור"א בלע"ז כמו דמסקב להו לחמרייהו (ב"מ דף מ:): **אסוקינהו.** שלוה עליהם לפדותם ונתנום בעלייתו: **בהדי דקא חלפא חדא מינייהו.** שהיתה עוברת אצל פי ארובה שמן העלייה לבית: **נפל נהורא באיפומא.** נפל אור בבית דרך פי העליה שהיו פניה מאירות: **וקא סליק.** לתובעה: **אפשח.** הרחיב ופיסק רגליו לעמוד במקומו בחזקה להתגבר על יצרו: **אמר נורא בי עמרם.** הזעיק בני השכונה ליאסף ולבא לכבות הדליקה כדי שיחדל מיצרו שיתביישו מהן: **אתו רבנן.** שהיו סבורים [ש]שהיה שם דליקה: **אשבעיה.** רב עמרם ליצר הרע שיצא ממנו: **מתלוצץ בעבירה.** אומר שנקל הוא להתגבר על יצרו אם היו רוצים: **אידמי ליה שטן.** דהוא יצר הרע: **בהך גיסא דמברא.** לצד השני שמעבר המים: **לא הוה מברא.** ספינות המעבורות: **נקט מצרא.** חבל מתוח משפת הנהר אל שפתו ואוחזין בו (ד)לבא על דף קצר המוטל ברוחב הנהר: **שבקיה.** הניח לרבי מאיר: **אתכא.** על השלחן אוכלין: **וכיבי.** ולנ"ץ המוציאין ליחה ומאוסין:

תיב

מלקין על הייחוד. פי' בקונטרס דמיירי בפנויה דהכי מוקי לה בסמוך ואין אוסרים על הייחוד מיירי בייחוד אשת איש וקשה דאם כן לגדין קתני רישא בפנויה וסיפא באשת איש ונראה לפרש דסיפא נמי מיירי בפנויה ולאוסרה לכהן משום זונה[א] ומיהו קשה דתנן בפ"ק דכתובות (דף יג.) [א]היתה מעוברת ואמרו לה מה טיבו של [ב]עובר זה מאיש פלוני וכהן הוא רבי יהושע אומר אינה נאמנת ופריך עליה בגמרא מהא דאמר רב הכא אין אוסרין על הייחוד ומשני מעלה עשו ביוחסין ולפי מה שפירשתי דמיירי לאוסרה לכהן לא משני גמרא התם מידי דהא הכא מיירי ליוחסין ואפ"ה אמרינן דאין אוסרין ויש לומר דלעולם מיירי ליוחסין והא דמשני התם מעלה עשו ביוחסין שאני התם דאינה נאמנת משום דמודה היא שנבעלה[ב] והכא דקאמר דאין אוסרין היינו משום דאינה מודה שנבעלה:

בעלה בעיר אין חוששין לה משום יחוד. פי' בקונטרס אין חוששין להלקות משמע מתוך פירושו הא איסורא מיהא איכא וקשה דאם כן מאי פריך בסמוך על רב יוסף דקאמר שקולו דרגא מתותי ביבי והאמר רבה בעלה בעיר אין חוששין לה משום יחוד ומאי קושיא נהי דמלקות ליכא איסורא מיהא איכא ונראה לפרש אין חוששין כלל משום יחוד ואפילו איסורא ליכא:

סקבא דשתא ריגלא. פירוש ריעוע של ימות השנה לייחוד ולעבירה (ה) כלומר[ג] ימות הרגל [שיש] קבולות אנשים ונשים לשמוע הדרשה ונותנין עין זה על זה וי"א לכך נהגו להתענות לאחר פסח ולאחר סוכות:

אביי

מסורת הש"ס

א) סוטה ז. (ע"ז כה), ב) [בכת"י: ולמר], ג) [בכת"י: א"ל בכשרים כגון אנן. ועי' רש"ל], ד) [לעיל לט:], ה) כתובות יג., ו) [בכת"י: ליה. ועיין רד"ל], ז) [נ"ל אנן וכ"א בסרח"ם] [וכ"ה בכת"י], ח) גי' הערוך אביי [וכ"ה בכת"י ובדפ"ר ובע"י כלפנינו], ט) [פי' כיון שאוכלין ושותין ובטלין ממלאכתן מתייחדין ובאין לידי עבירה. ערוך], י) [בתוס' ר"פ ובנ"ח סימן תל"ב הגירסא סקבא דכולי שתא ריגלא], כ) [לעיל ל. וש"נ], ל) [בכת"י: אמר להו.], מ) [בכת"י: אמר להו.], נ) [ואמרו ליה. רש"ל], ס) [נ"ל דאמרינן. ובדפו"ר דאמ'], ע) [בר"ן נוסף: דילמא], פ) [נ"ל שאם. (רש"ש, וכ"ה בר"ן)], צ) [בר"ן נוסף: לחוץ], ק) [בר"ן: מחבריו], ר) [בדפו"ר: ונותנים לב זע"ז. בתוס' העתיקו ונותנים עין זע"ז ולפנינו כרש"ל], ש) [ברש"י שבע"י שיש שם דליקה לכבות את הדליקה], ת) [(ושם ד"ה מעלה) ובת"י שם], א) [נ"ל ראוה מדברת עם אחד ואמרו לה כו'], ב) [נ"ל איש זה איש פלוני כו'], ג) [בכ"י סימן תל"ב העתיק כל ימות],

◆

תורה אור השלם

1. אַל בָּנָי כִּי לוֹא טוֹבָה הַשְּׁמֻעָה אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ מַעֲבִרִים עַם יְיָ: שמואל א ב כד

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמר ליה (מי יימר דבכשרים) תא"מ וכ"ב ס"א אין זה: (ב) שם והוה קעביד מילי דמימאים כצ"ל ותיבת ביה נמחק: (ג) רש"י ד"ה בעלה וכו' להלקות. נ"ב כלומר להלקות ולהכריז כסברת מר זוטרא: (ד) ד"ה נקט מצרא וכו' ואוחזין בו לעבור על דף: (ה) תוס' ד"ה סקבא וכו' ולעבירה ימות כצ"ל ותיבת כלומר נמחק:

◆

הגהות הגר"א

[א] גמ' מר זוטרא מלקי ומכריז. פי' הרמב"ם דקאי אפנויה. (הגר"א בספרו הל"פ על הרמ"ם):

◆

לעזי רש"י

קיבישטר"א. אפסר (חלק מהרתמה שבו מושכים את הבהמה או את הסוס בצווארם). דדרישדור"א [רידרישידור"א]. קיהיון, פגימות. ולנ"ץ [מלנ"ץ]. פצעים.

◆

מוסף רש"י

מלקין על היחוד. מכת מרדות. ואין אוסרין. אשה על בעלה בשביל יחוד בעלמא (כתובות יג.).

עין משפט נר מצוה

קיג א טוש"ע אה"ע סי' כב סעי' ה בהג"ה:

קיד ב ג מיי' פכ"ב מהל' איסורי ביאה הל' ג סמג לאוין קכו טוש"ע אה"ע סימן כב סעיף ג:

קטו ד מיי' פכ"ד מהל' סנהדרין הל' ה טוש"ע אה"ע סי' קעח סעיף כ:

קטז ה מיי' פכ"ב מהל' א"ב הל' יב טוש"ע שם סימן כב סעיף ח:

קיז ו מיי' שם טוש"ע שם סעיף ט:

קיח ז מיי' שם טוש"ע שם סעיף ח:

קיט ח מיי' שם הל' ח טוש"ע שם סעי' ו:

◆

מוסף תוספות

א. אם נתייחדה עם עבד נתין וממזר. תוס' הרא"ש.

ב. ועבוד מעלה ביוחסין דלא מהימנא במיגו דאי בעיא אמרה לא נבעלתי דכיון דאין אפוטרופסין לעריות היא יראה שמא אם תאמר לא נבעלתי לא יאמינו לה. תוס' הרא"ש.

◆

תוס' ר"י הזקן

לנקביו. וצריך להתרחק משום צניעות. [מוסרים לו שני תלמידי חכמים]. המקנא לאשתו ומעלה אותה לירושלים להשקותה, ת"ח שידעו שאסורה לבעל ויתרו בו אם יבא עליה. דל כרעיך. מהר ללכת שנקדימנה. ומסתברא דלפנים משורת הדין עבר שרצה להתרחק מן הכעור אבל לכל שני אנשים כשרים מותר. וחבריו. רבי (יצחק) [צדוק] ורב כהנא. מלקין. מי שנתייחד עם אשה מלקין שניהם מכת מרדות ואם אשת איש היא אוסרים אותה לבעלה. אמר רב [אשי]. הא דאמר רב מלקין דוקא פנויה אבל באשת איש אין מלקין אותה וכ"ש שאין אוסרין אותה, שאם אתה מלקה יאמרו שזינתה לפיכך הלקו אותה דהאידנא ליכא מיתת ב"ד. מלקי. פר"ש אשת איש שנתייחדה ומודיע שמשום יחוד הלקוה ולא משום זנות. והר"ם (פכ"א) [פכ"ב ה"ג] דקדושה [כתב] מלקין פנויה על היחוד ומכריז שמשום יחוד הוא. מר נמי לילקי ולכריז. גבי אשת איש. בהא. במלקות ולא שמע בהכרזה ויוציא לעז על הבנים. על לא טובה. מי שיצא עליו קול שהוא עובר עבירות דמלקין אותו. [אל בני]. דבני עלי כתוב לאו. לא טובה לאו הוא. אפסרא. פר"ש קבישט"ר, כמו אפסר בדמה. ומקרי. לפני הלוקה אל בני להודיע שמפני זה ליקה. אין חוששין משום יחוד. להלקותה. דכרוך ריפתא. שאכלו. שקולו דרגא. סלקו הסולם שלא ירד ויתייחד. שושבינתיה. בעל ברית. אנשים בחוץ. בבית החיצון ונשים בבית הפנימי אין לחוש ליחוד שאין לאיש ליכנס בבית הנשים, ואע"פ שהאשה כשתצא תתיחד עם האנשים לא איכפת לן, דאשה מתיחדת עם שני אנשים.

עין משפט נר מצוה

קכ א מיי' פכ"ב מהל' איסורי ביאה הל' ג טוש"ע אה"ע סי' כד:

קכא ב מיי' שם הל' ט טוש"ע אה"ע סימן כב סעיף י:

קכב ג ד מיי' פכ"א מהל' איסורי ביאה הלכה ז טוש"ע אה"ע סימן כא סעיף ז:

קכג ה שו"ע שם סעי' ה בהג"ה:

תיב שפיר אמר [א]ליה הבו לי כסא יהבו ליה כסא אכמר שדא ביה כיהו נחרו ביה שקא ומית שמעו דהוו קאמרי פלימו קטל גברא פלימו קטל גברא ערק וטשא נפשיה בבית הכסא אזיל בתריה נפל קמיה [ב]כי דחזייה דהוה מצטער גלי ליה נפשיה אמר ליה מאי טעמא אמרת הכי ואלא היכי אימא אמר ליה לימא מר רחמנא [ג]נגער ביה בשטן רבי חייא בר אשי הוה רגיל כל עידן דהוה נפל לאפיה הוה אמר הרחמן [ד]יצילנו מיצר הרע יומא חד שמעתינהו דביתהו אמרה מכדי הא כמה שני דפריש ליה מינאי מאי טעמא קאמר הכי יומא חדא הוה קא גריס בגינתיה קשטה נפשה חלפה ותנייה קמיה אמר לה מאן את אמרה אנא חרותא דהדרי מיומא תבעה אמרה ליה אייתי [ה]ניהליה להך רומנא דריש צוציתא שוור אזל אתייה ניהלה כי אתא לביתיה הוה קא שגרא דביתהו תנורא סליק וקא יתיב בגויה אמרה ליה מאי האי אמר לה הכי והכי הוה מעשה אמרה ליה אנא הואי לא אשגח בה עד דיהבה ליה סימני אמר לה אנא מיהא לאיסורא איכווני כל ימיו של אותו צדיק היה מתענה עד שמת באותה מיתה [ו]דתניא [1]אישה הפרם וה' יסלח לה במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא ידעה שהפר לה בעלה והיתה שותה יין ומטמאה למתים רבי עקיבא [ז]כי הוה מטי להאי פסוקא הוה בכי אמר ומה מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה אמרה תורה צריכה כפרה וסליחה מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר על אחת כמה וכמה כיוצא בדבר אתה אומר [2]ולא ידע ואשם ונשא עונו כשהיה רבי עקיבא מגיע לפסוק זה היה בוכה ומה מי שנתכוין לאכול שומן ועלה בידו חלב אמרה תורה ולא ידע ואשם ונשא עונו מי שנתכוין לאכול חלב ועלה בידו חלב על אחת כמה וכמה איסי בן יהודה אומר ולא ידע ואשם ונשא עונו על דבר זה ידוו כל הדווים: מתייחד אדם עם אמו: אמר רב יהודה אמר רב [ח]אסי מתייחד אדם עם אחותו ודר עם אמו ועם בתו כי [ט]אמרה קמיה דשמואל אמר אסור להתייחד עם כל עריות שבתורה ואפילו עם בהמה תנן מתייחד אדם עם אמו ועם בתו וישן עמהם בקירוב בשר [י]ותיובתא דשמואל אמר לך שמואל וליטעמיך הא דתניא אחותו וחמותו ושאר כל עריות שבתורה אין מתייחד עמהם אלא בעדים בעדים אין שלא בעדים לא אלא תנאי היא דתניא אמר רבי מאיר הזהרו בי מפני בתי אמר רבי טרפון הזהרו בי מפני כלתי ליגלג עליו אותו תלמיד אמר רבי אבהו משום רבי חנינא בן גמליאל לא היו ימים מועטים עד שנכשל אותו תלמיד בחמותו [כ]אפילו עם בהמה [א]אביי [ל]מכלליה מכולה דברא רב ששת מעבר ליה [מ]מצרא רב חנן מנהרדעא איקלע לרב כהנא לפום נהרא חזייה דיתיב וקא גרס וקיימא בהמה קמיה אמר ליה לא סבר לה מר אפילו עם בהמה אמר ליה [נ]לאו אדעתאי אמר רבא [ב]מתייחד אדם עם שתי יבמות ועם שתי צרות עם אשה [ס]וחמותה [א] עם אשה ובת (א) בעלה עם אשה ותינוקת שיודעת טעם ביאה ואין מוסרת עצמה לביאה: הגדילו זה ישן בכסותו וכו': וכמה אמר רב [ע]אדא בר רב עזא אמר רב אסי [פ]תינוקת (ב) בת תשע שנים ויום אחד תינוק בן שתים עשרה שנה ויום אחד איכא דאמרי תינוקת בת שתים עשרה שנה ויום אחד תינוק בן שלש עשרה שנה ויום אחד [ג]וזה וזה כדי שיהיו [3]שדים נכונו ושערך צמח אמר רפרם בר פפא א"ר חסדא לא שנו אלא שאינה בושה לעמוד לפניו ערום [ד]אבל בושה לעמוד לפניו ערום אסור מאי טעמא יצר אלבשה רב [צ]אחא בר אבא איקלע לבי רב חסדא חתניה שקליה לבת ברתיה [ק]אותבוה בכנפיה אמר ליה לא סבר לה מר דמקדשא אמר ליה עברת לך אדרב [ר]דאמר רב יהודה אמר רב ואיתימא רבי אלעזר אסור לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה עד שתגדיל ותאמר בפלוני אני רוצה מר נמי עבר ליה אדשמואל [ש]דאמר שמואל אין משתמשים באשה אמר ליה אנא [ה]כאידך דשמואל סבירא לי דאמר שמואל

הכל

תיב שפיר. שב כהוגן שלא תמאיסנו: **הבו לי כסא.** מזגו לי כוס: **אכמר.** טושי"ר בלע"ז: **שדא ביה כיהו.** השליך בתוכו את כיהו ליחה היוצאה מן הריאה: **נחרו ביה.** גערו בו: **שקא.**[ת] הוא החזיק עצמו כמת: **שקא.** הלקיח כמו שקל: **שמעו דקאמרי פלימו קטל גברא.** השמיעו[א] לאנשי ביתו קול יוצא מבחוץ (ג)ואומרים פלימו קטל גברא: **ערק.** פלימו כסבור שבאים עליו נוגשי המלך להורגו: **טשא.** נחבא בבית הכסא חוץ לעיר: **תוייה.** שטן לפלימו דמצטער: **מאי טעמא אמרת הכי.** למה הורגלת לקללני: **אלא היכי נימא.** לדחותך מעלי שלא תחטיאני: **דפריש מינאי.** מחמת זקנה ומה ירא מיצר הרע: **קשטה נפשה.** בתכשיטיה [ב]קישוטי בשמים ואפרסמון: **חלפא ותני קמיה.** עברה לפניו ושנתה פעם שניה: **אנא חרותא.** שם זונה ניכרת בעיר: **דהדרי מיומא.** שחזרתי היום הלום: **דריש צוציתא.** ענף קטן שבגובה הדקל: **שוור.** קפץ: **קא יתיב בגוויה.** להמית את עצמו: **אישה הפרם.** (ד) צריכין סליחה: **במה הכתוב מדבר.** מאחר שאישה הפרם [ג]מה שעברה ומה זו סליחה: (ה) **והיא שותה ביין.** [ד]מיד ואף על פי שבהיתר כיון שהיא לאיסור נתכוונה צריכה סליחה: **כל הדווים.** שיש להם לב לדוות ידוו על זה שאינו מתכוין ויש כאן נשיאות עון: **מתייחד עם אחותו.** לפרקים אבל אינו דר תמיד ביחוד אלא בבית: **ודר עם אמו או עם בתו.** דלא תקיף יצריה עלייהו דאהנו ביה אנשי כנסת הגדולה דלא מגרי בקרובתא מכי כחלינהו ונקרינהו לעייניה כו' (סנהדרין דף סד.): [ה]**תנאי היא** גרסינן: **אמר ר' טרפון.** לאנשי ביתו הזהרו בי להיות עמי ועם כלתי שלא אתייחד עמה: **מכלליה מכולה דברא.** כשהיה הולך בשדה בגירסא לייחוד היה מוגע הבהמות מכל השדה. ד"א שאינו מניח להיות רועה והבהמות בשדה אחד: **שתי יבמות.** נשי שני אחין שסונאות זו את זו כשתי צרות שדואגות שמא תפול ליבום לפני בעלה ותיעשה לה צרה (ו) אשה וצרתה ואשה וחמותה ובת חמותה ובת בעלה כולן שונאות זו את זו וטעמא מפרש ביבמות בפרק האשה שהלכה (דף קיז.): **שיודעת טעם ביאה.** כלומר מה היא ביאה שתדע לספר דברים בשוק: **ואינה מוסרת עצמה לביאה.** מתוך קוטנה עדיין לא לבשה יצר הילכך אין כאן משום דעת קלה שלא תהא נוחה להתפתות: **תינוקת בת תשע שנים ויום אחד.** והביאה שערות דכי איכא שדים נכונו ושערך צמח הוא דמגרו בה וסבר לה כמאן דאמר (נדה דף מו.) בת תשע שנים ויום אחד שהביאה שערות סימן הן מכאן ואילך אבל קודם לכן שומא. ותינוק בן י"ב שנה ויום אחד קרי ליה הגדיל ולא יישן עם אמו עוד בקירוב בשר: **זה וזה.** בין ללישנא קמא בין ללישנא בתרא [ו]דתינוקת בעינן שדים נכונו בסימני נערות בסימנין [שבדדים] דהיינו בוחל כדתנן במסכת נדה (דף מז.) בוחל אלו ימי הנעורים ושערך צמח אלא דללישנא קמא אי אתיא שערות מתשע שנים ולמעלה הוי סימן גמור וללישנא בתרא הוי שומא עד בת שתים עשרה שנים ויום אחד: **בושה לעמוד לפניו.** בידוע שיש בה טעם ביאה: **לא סבר לה מר דמקדשא.** אין אדוני יודע שהיא מקודשת ויש לו להתרחק מאשת איש:

הכל

אביי מכלי להו מכולה דברא. נראה דהני אמוראי חומרא בעלמא קא עבדי (ז) ואנן קיימא לן כרבנן דרבי יהודה (לקמן דף פב.) דאמרו לו לא נחשדו ישראל לא על משכב זכור ולא על הבהמה:

הכל

תורה אור השלם

1. וְאִם הָפֵר יָפֵר אֹתָם אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל מוֹצָא שְׂפָתֶיהָ לִנְדָרֶיהָ וּלְאִסַּר נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם אִישָׁהּ הֲפֵרָם וַיְיָ יִסְלַח לָהּ: במדבר ל יג
2. וְאִם נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וְעָשְׂתָה אַחַת מִכָּל מִצְוֹת יְיָ אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְלֹא יָדַע וְאָשֵׁם וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ: ויקרא ה יז
3. רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים שָׁדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ וְאַתְּ עֵרֹם וְעֶרְיָה: יחזקאל טז ז

לעזי רש"י

טושי"ר. להשתעל.

מוסף רש"י

שגרא דביתהו תנורא. הסיקה את התנור (לעיל מ.). **במה הכתוב מדבר.** אם באשה שנדרה והפר לה בעלה, סליחה זו למה, אלא ע"כ באשה שהפר לה בעלה והיא לא ידעה הכתוב מדבר, דהא בכך כתיב ואם ביום שמוע אישה יניא אותה, דהיינו שהפר לה בידיעתה (נזיר כג.). **לאו אדעתאי.** לא נתתי לבי (ברכות כו.). שוגג הייתי (מנחות לה:). **אין משתמשים באשה.** שלא ילמדנה להיות רגילה בין האנשים (לעיל ע.).

תוס' ר"י הזקן

שתי יבמות. נשי שתי אחים וכולן שתאות זו את זו כדמפרש טעמא ביבמות פרק האשה שהלכה [קיז, א]. **טעם ביאה.** שמכרת ענין ביאה ואינה מוסרת עצמה לביאה מחוך קוטנה, הילכך אין כאן משום דעת קלה. **וזה וזה.** בין לישנא קמא [ובין] לישנא בתרא, דס"ל ללישנא קמא דמתשע שנים ויום אחד בקטנה וי"ב ויום אחד בקטן הוו שתי שערות סימן. **בושה.** שיש בה צד טעם ביאה הילכך לא ישן עמה בקרוב בשר אף על פי שהיא קטנה עדיין. בהלכות הרי"ף הכי איתא לא שנו אלא דמקדשא אבל לא מקדשא לית לן בה*. ונראה דה"פ ל"ש דקטנה שבושה לעמוד ערומה אסור לישן עמה בקרוב בשר דוקא כשהיא מקודשת שיש בה צד טעם ביאה. ונראה שפירש הרי"ף טעם ביאה**. **אותבה בכנפיה.** שישן עמה בקרוב בשר שהניחה תחת בגדי מטתו.

מסורת הש"ס

א) [בדפו"ר ועי' בר"ת א"ל ובדל"ל אמר להו. (ובכת"י ליתא)], ב) [צ"ל כד חזייה דהוה מצטער כו'], ג) [בכת"י: ליגער. וכצ"ל (רש"ל)], ד) [בכת"י דפו"ר ועי': ילילני], ה) [בעי": ניהלי], ו) [נזיר כג.], ז) נזיר כג. ע"ש, ח) [בכת"י ליתא], ט) [בכת"י: אמריתה קמיה דשמואל אמר לי אסור וכו'. וכ"ה בר"ף ורא"ש], י) [בכת"י: תיובתא, וכצ"ל. (רש"ל)], כ) [בכת"י ודפו"ר יש רווח להפסק, והוא ענין אחר וקאי אשמואל דלעיל], ל) [צ"ל מכלי להו פי' מגרש להו. ערוך ערך כל ב'], מ) ס"א נהרא, נ) [ברכות כו. וש"נ], ס) [בר"ף [וע"ש בגליון ובב"ח] וברא"ש הגירסא ויבמתה. (וכ"ה ביבמות קי"ז בע"א, ע"ש בגמ' ורש"י)], ע) [בכת"י ובר"ף: אחא. וכצ"ל (סה"ד). וברא"ש: רב אחא בר אבא אמר רב תינוקת, וע"ש עוד שינויים], פ) ברכות כד., צ) נ"א חנן בר רבא, ק) [בכת"י: אותבה. בדפו"ר: אותביה], ר) לעיל מא., ש) לעיל ע., ת) [ברש"י שבע"י נוסף: ומית], א) [בס"א: השמיע], ב) [ברש"י שבע"י: ובקישוטי נשים בשמים וכו'], ג) [ברש"י שבע"י: מה שאלה בהיתר אבלה ומה היא זו הסליחה. ובעי"ז ברש"ל ע"ש, וברש"ש], ד) [בדפו"ר וברש"ל: מזיד. וכ"ה בעי" מזידה, אלא שהוקף ותוקן כלפנינו], ה) [יש להוסיף: אלא תנאי (רש"ל)], ו) [ברש"י שבר"יף: בתינוקת],

הגהות הב"ח

(א) גמ' עם אשה וחמותה עם אשה ובת חמותה עם אשה ובת בעלה: (ב) שם תינוקת בת תשע. נ"ב עיין באשר"י השיג על גירסא זו וכתב דה"ג תינוקת בת ג' שנים ויום אחד ותינוק בן ט' שנים ויום אחד א"ד תינוקת בת י"א שנה ויום אחד ותינוק בן י"ב שנה ויום אחד אבל באלפסי גורס כגירסתינו וכן גרס הר"ן כפרש"י: (ג) רש"י ד"ה שמעו וכו' מבחוץ צועקים ואומרים: (ד) ד"ה אישה הפרם אע"פ שאישה הפרם צריכין סליחה: (ה) ד"ה והיתה שותה וכו' שבהיתר היתה שותה כיון: (ו) ד"ה שתי וכו' לה צרה וכן אשה וצרתה: (ז) תוס' ד"ה אביי וכו' דאנן:

הגהות הגר"א

[א] גמ' עם אשה וחמותה עם אשה ובת חמותה עם אשה ובת בעלה בצ"ל:

---

*עי' בר"ן ובר"א"ש מש"כ על דברי הרי"ף ז"ל בזה (ד"ז). **נראה דחסר כאן איזה תיבות (ד"ז). ועי' מאירי.

הכל לשם שמים: **מתני'** [א]לא ילמד אדם רווק סופרים ולא תלמד אשה סופרים רבי אלעזר אומר אף מי שאין לו אשה לא ילמד סופרים ר' יהודה אומר לא ירעה רווק בהמה ולא יישנו שני רווקין בטלית אחת וחכמים מתירים: **גמ'** מאי טעמא אילימא משום ינוקי והתניא אמרו לו לר' יהודה [ב]לא נחשדו ישראל על משכב זכור ולא על הבהמה [ג]אלא רווק משום אמהתא דינוקי אשה משום אבהתא דינוקי: ר' אלעזר אומר אף מי שאין כו': איבעיא להו מי שאין לו אשה כלל או דלמא בשאינה שרויה אצלו תא שמע א) אף מי שיש לו ואינה שרויה אצלו לא ילמד סופרים: ר' יהודה אומר לא ירעה כו': תניא אמרו לו לרבי יהודה לא נחשדו ישראל על משכב זכור ולא על הבהמה: **מתני'** [ד]כל ב)שעסקיו עם הנשים לא יתיחד עם הנשים ולא ילמד אדם את בנו אומנות הנשים רבי מאיר אומר לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה ויתפלל למי שהעושר והנכסים שלו שאין אומנות שאין בה עניות ועשירות שלא עניות מן האומנות ולא עשירות מן האומנות אלא הכל לפי זכותו רבי שמעון בן אלעזר אומר ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער והלא לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער אלא שהורעתי מעשי וקפחתי את פרנסתי ג)אבא גוריין איש צדיין אומר משום אבא גוריא לא ילמד אדם את בנו חמר גמל קדר ספן רועה וחנוני שאומנותן אומנות ליסטים רבי יהודה אומר משמו ד)החמרין רובן רשעים והגמלין רובן כשרין הספנין רובן חסידים טוב שברופאים לגיהנם והכשר שבטבחים שותפו של עמלק רבי נהוראי אומר מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה שאדם אוכל משכרה בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ושאר כל אומנות אינן כן כשאדם בא לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו הרי הוא מת ברעב אבל התורה אינה כן אלא משמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו בנערותו מהו אומר [1]וקוי ה' יחליפו כח בזקנותו מהו אומר [2]עוד ינובון בשיבה וכן הוא אומר באברהם אבינו [3]ואברהם זקן ה) וה' ברך את אברהם בכל [ה]מצינו ו)שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה שנאמ' [4]עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חוקותי ותורותי: **גמ'** תנו רבנן כל שעסקיו עם הנשים סורו רע כגון הצורפים והסריקים והנקורות והרוכלין והגרדיים והספרים והכובסים והגרע והבלן ז)והבורסקי [ו]ח)אין מעמידים מהם לא מלך ולא ט)כהן גדול מאי טעמא לא משום דפסילי אלא משום דזיל אומנותיהו תנו רבנן עשרה דברים נאמרו בגרע מהלך על צידו י) ורוחו גסה ונתלה ויושב ועינו צרה ועינו רעה אוכל הרבה ומוציא קימעא וחשוד על העריות ועל הגזל ועל שפיכות דמים כ)דרש בר קפרא לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה מאי היא אמר רב ל)יהודה

מחטא

הכל לשם שמים. ואין דעתי אחריה לחיבת אישות אלא לחיבת קורבה ולעשות קורת רוח לאמה כשאני מחבב את בתה: **מתני' לא ילמד רווק סופרים.** רווק פנוי בלא אשה: **סופרים.** מלמדי תינוקות. כלומר לא ירגיל רווק עצמו להיות מ)מן הסופרים ובגמרא מפרש טעמא. וכן לא תלמד אשה סופרים לא תרגיל עצמה להיות ממלמדי תינוקות: **אף מי שאין לו אשה.** בגמרא מפרש מאי היא: **לא ירעה רווק את** נ)**הבהמות.** שלא יתאוה לה: **ולא יישנו שני רווקים בטלית אחת.** שלא יבואו לידי משכב זכור: **וחכמים מתירין.** שלא נחשדו במשכב זכור ובהמה: **גמ'** מ"ט. לא ילמד רווק סופרים אי נימא משום דחשידי רווקים אמשכב זכור דתינוקות: **אמרו לו לר' יהודה.** דמתניתין דאמר לא יישנו שני רווקין בטלית אחת: **משום אמהתא דינוקי.** אמותיהם של תינוקות שמצויות אצלו להביא את בניהן לבית הספר: **מי שאין לו אשה כלל.** ומוסיף אדתנא קמא דקאמר רווק שלא נשא אשה מימיו ואתא ר' אלעזר למימר אפילו היתה לו ומתה אבל יש לו ואינה שרויה אצלו מותר או דלמא כו': **מתני' כל שעסקיו עם הנשים.** שמלאכת אומנותו נעשית לנשים והנשים צריכות לו: **לא יתייחד עם הנשים.** אפילו עם הרבה נשים לפי שלבו גס ס)בהו וכולן מחפות עליו. ואילו איש אחרינא בין שתי נשים תנן (לעיל דף פ:) אבל עם שלש או ארבע שפיר דמי: **נקיה וקלה.** מפרש בגמ' ע)שפיר: ואל יאמר בלבו אומנות זו אינה מעשרת אלא יבקש רחמים למי שהעושר שלו: **חמר גמל** פ)**ספן קדר.** בעל קרנות. כל אלו אומנות ליסטיות צ) שלנים בדרכים הם נכנסים ולוקטים עלים מן הכרמים ופירות ועוד שנשכרים לאדם ומעבירין על תנאם: **רועה.** בהמות שלו ק)שמעבירן לרעות בשדה אחרים: **חנוני.** מלומד בהונאה להטיל מים ביין צרורות בחטין: **משמו.** של אבא גוריא: **החמרים רובן רשעים.** מפני ליסטיות: **הגמלין רובן כשרים.** שפורשין למדברות למקום גדודי חיות וליסטין ויראים לנפשם ומשברים לבם למקום: **הספנין רובן חסידים.** שפורשין למקום הסכנה ותמיד הם נרעדה יותר מן הגמלין: **טוב שברופאים לגיהנם.** אינו ירא מן החולי ומאכלו מאכל בריאים ואינו משבר לבו למקום ופעמים שהורג נפשות ויש בידו לרפאות העני ואינו מרפא: **טוב שבטבחים.** ספיקי טריפות באות לידו וחס על ממונו ומאכילן: **אבל התורה אינה כן.** שאף הבא לידי זקנה או ייסורין ואינו יכול לעסוק בה הוא אוכל ממתן שכרה דכתיב עוד ינובון בשיבה: **גמ' סורו רע.** מנהגו רע. קרבתו רעה להשתדל עמו שיהא סר אליו ובא לביתו: **הצורפין.** צורפי זהב העושין לנשים שירין נזמים וטבעות: **הסריקים.** סורק בגדים לנשים פלוקיירד"א: **הנקורות.** מנקרי ריחים של יד שנשים טוחנות בהם כדתנן בכתובות (דף נט:) אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ואמרינן (שם) בריחיא דידא: **והרוכלין.** מוכרין קישוטי בשמים לנשים: **והספרין.** הנשים צריכות להן בשביל בניהם: **והגרע.** אומן המקיז דם על שם שמגרע את הדם: **הבורסקי.** מעבד להם עורות ללבוש ולנעול: **והבלן.** מחמם מרחצאות: **מהלך על צידו ורוחו גסה ונתלה ויושב.** שלשתן סימני גאוה אבל אין זו דומה לזו ובכולן הוא חלוק ממדת הכשרים. נתלה ויושב אינו יושב אלא אם כן נסמך או לאחוריו או על צידו דרך גאוה ובשביל שהבריות מוסרין נפשן לידו הוא מתגאה: **ועינו צרה.** בממונו להוציא כלום מפני שהוא מלומד לאכול אצל המקיזן ואינו מלומד להוציא: **ועינו רעה.** נותן עיניו בבריאים שיחלו ויהיו צריכין לו: **אוכל הרבה.** שמלומד לאכול עם כמה אנשים בכל יום: **ומוציא קימעא.** מתוך שמאכלו יפה בלחם נקי ובשר שמן שממעטים את הזבל שכל אדם מכין לסעודת הקזה מאכל בריאה ר): **וחשוד על העריות.** מתוך שהנשים צריכות לו ועסקו עמהן: **ועל הגזל.** שהנשים גוזלות מבעליהן ונותנות לו: **ועל שפיכות דמים.** זימנין דשפי ליה לדמא לפחות מרביעית ש):

מחטא

הכל לשם שמים. ועל זו אנו סומכין השתא שאנו משתמשים בנשים: **לא** ילמד רווק סופרים. פי' תלמידים רווק הוא אדם פנוי שלא נשא אשה מעולם ותרגום של ובחורים כשול יכשלו הוא רווקים (ישעיה מ): **ולא** ירעה בהמה. מפני שיש לו תאוה יותר מאיש אחר שנשא אשה: **לא** יתייחד עם הנשים. פי' בקונט' ואפילו עם נשים הרבה ודווקא רוכל אבל איש אחר מותר וקשה להר"ס דאמר לעיל (דף פא.) אנשים מבפנים ונשים מבחוץ חוששין משום יחוד משמע דאסור להתייחד עם נשים הרבה לכ"ע לכן נ"ל לא יתייחד עם הנשים אפילו אשתו עמו דשרינן לעיל (דף פ:) דכיון דהוי רוכל איכא חששא טפי[א]: **אלא** הכל לפי זכותו. ה)פירוש לפי מזלו[ב] דבני וחיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא[ג] א):

הדרן עלך עשרה יוחסין

מסורת הש"ס

א) [בכת"י נוסף: דתניא. והוא בתוספתא דפרקין ה"י], ב) ס"א שאומנתו, ג) [בכת"י ובמאירי: אבא אוריין איש ציידן], ד) [עי' תוס' נדה יג. ד"ה רוכבין], ה) [בכת"י נוסף: בא בימים. ובע"י וגו'], ו) [יומא כח: מימרא דרב ול"ע ויש ליישב], ז) פ"א שקיים, ח) [נ"ל והברסי ערוך], ט) [לא נזכר בהרמב"ם שיהא אלו פסולין לכ"ג ואפשר דלא גרים בברייתא ולא כ"ג כ"כ התוי"ט כמ"ג פ"א דעדיות ע"ש ודע דהכ"מ בדין ו' בפ"א מהל' מלכים העתיק כל הברייתא זו כצורתה ולא העיר מהשמטה זו וצריכין אנו לומר דגם לפני הכ"מ היה הגי' ברמב"ם שלפניו כמו דאיתא לפנינו בהלכות מלכים שם בזה"ל אין מעמידין מלך ולא כ"ג לא קצב ולא ספר וכו' אבל בנוסחת הרמב"ם שהיה לפני התוי"ט לא היה כתוב כך ועי' ברש"י שבת טו. ד"ה שני גרדיים וכו' וכן בספר החינוך מצוה תק"ט איתא ולא כ"ג], י) פי' הולך בקומה זקופה, כ) ברכות סג., ל) [בכת"י: חסדא, וכ"ה בברכות], מ) [ברש"י שברי"ף ובר"ן: להיות ממלמדי תינוקות], נ) [ברש"י שברי"ף: הבהמה. וכבמשנה], ס) [כדפו"ר: בו. ברש"י שברי"ף ובר"ן: בהן], ע) ["שפיר" ליתא ברש"י שבע"י, והד"א], פ) [לרש"ל כאן הס"ד ומתה"ד קדר. וברש"י שבע"י הד"א והגירסא בעלי קרנות. ועי' בר"ן], צ) [ירושלמי דפרקין], ק) [ברש"י שברי"ף ובר"ן: שמעמידם בשדות אחרים], ר) [שבת קכט.], ש) [שם, ע"ש], ת) [עי' תי"ט], א) [מ"ק כח.],

◆

גליון הש"ס

מתני' שעשה אברהם אבינו את כל התורה. יומא כח ע"ב ועי' סוף קנים בפי' הקונטרס שם: בגמ' אין מעמידין מהם לא מלך. עי' תי"ט פ"א משנה ג' דסנהדרין:

◆

לעזי רש"י

פלוקיירד"א [פלוקיידרי"ש]. סורקי צמר.

◆

מוסף תוספות

א. הואיל ועסקו עם הנשים לבו גס בם ואינו בוש מאשתו. תוס' הרא"ש: מפני שאין אשתו יכולה לשמרו תמיד כ"כ ואף הנשים מתוך שצריכות לו ולכן גם הם מחפות עליו. מאירי. ב. כלומר לפי מזלו שזוכה להיות מזלו טוב. תוס' הרא"ש. ג. ומיהו איכא למימר דלפעמים המזל משתנה לטוב ע"י זכות כמו שהאיר המקום צדק ממזרח לאברהם אבינו. שם. ועי' תוס' רשב"א ושבת דף קנו. סליק בעזה"ה מס' קידושין.

עין משפט נר מצוה

קכד א מיי' פכ"ב מהל' איסורי ביאה הלכ' יג ומיי' פ"ב מהל' ת"ת הלכה ד סמג לאוין קפב טוש"ע אה"ע סימן כב סעיף כ [י"ד סימן רמה סעיף כ כא]:

קכה ב מיי' פכ"ב מהל' איסורי ביאה הלכ' ג טוש"ע אה"ע סי' כד:

קכו ג מיי' שם הלכה יג טוש"ע אה"ע סי' כב סעיף כ [י"ד סי' רמה סעיף כ כא]: ד [מיי' שם הלכה ח טוש"ע שם סעיף ז]:

קכז ה מיי' פ"א מהל' מלכים הלכה ו:

◆

תורה אור השלם

1. וְקוֹיֵ יְיָ יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ: ישעיהו מ לא
2. עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: תהלים צב טו
3. וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַייָ בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל: בראשית כד א
4. עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי: בראשית כו ה

◆

תוס' ר"י הזקן

מתני'. רווק. פנוי בלא אשה. סופרים. מלמדי תינוקות. וקאמר שלא ירגיל הרווק את עצמו להיות מן הסופרים. וכן אשה לא תלמד. לא תרגיל ובגמ' מפרש טעמא. מי שאין לו אשה. בגמ' מפרש. לא ירעה. שלא יבא על הבהמה. בטלית אחת. משום משכב זכור. מתירים. שלא נחשדו ישראל לא על הזכור ולא על הבהמה. גמ'. חשדא דינוקי. משכב זכור. אמהתא. שמוליכות בניהן לבית הספר. כלל. ומוסיף את"ק דת"ק דוקא קאמר שלא נשא מימיו, ואתא ר' אליעזר ואמר אפילו נשא ומתה. או דלמא כשאינה שרויה אצלו. דת"ק קרי רווק כל מי שאין לו אשה, ואתא איהו למימר אפילו יש לו אשה ואינה שרויה אצלו שם אסור ללמד. תא שמע וכו'. והא ודאי ר' אליעזר הוא. וכן עיקר שאם נפרש אינה שרויה אצלו שאינה עומדת עמו ואינו מתייחד עמה, היינו אין לו אשה. ומסתברא שאם הוא בעיר אחת ללמד והניח אשתו בעיר אחרת שאסור דהא אין לו אשה כאן. אית דמפרשי שרויה אצלו ואפילו הכי שרו רבנן. מיהו כל זה בתינוקות אבל בגדולות לא שייך הכא לא אמהתא ולא אבהתא ומותר. מתני'. לא ילמד אדם וכו'. כלומר כל אדם חייב ללמד את בנו אומנות כדמוכיח פ"ק דמכלתין [לעיל ל, ב] מקרא וראה חיים עם האשה אשר אהבת ובפרק אלו מציאות [ב"מ ל, ב] מוכיחים והודעת להם זה בית חייהם, כלומר אומנות. ובירושלמי [לעיל פ"א ה"ז] חזי ליה מקרא אחרינא ובחרת בחיים זו אומנות. ואפילו הכי לא ילמדו אומנות עם הנשים, שאומנותו עם הנשים והנשים צריכות לו. לא יתייחד עמהן. לפי שכולן מחפות עליו, ואילו איניש אחרינא עם שתי נשים תנן אבל ג' או ד' מותר. [חמר גמל קדר ספן]. כל אלו גולנים בדרכים שהולכים גוזלים עצים ופירות, ועוד שנשכרים לבני אדם ומעבירים על תנאם. רועה. בהמות שלו, שמעבירים בשדות אחרים. חנוני. מלומד בהונאה להטיל מים ביין וצרורות בחטין. כשרים. שפורשים למקום גדודי חיות וליסטים ולבם נשבר. הספנים רובן חסידים. שמתוך עוברים במקום סכנה יותר מן הגמלים ולפיכך הם חסידים. טוב שברופאים. שממיתים החולה. שבטבחים. ספק טרפות בא לידם וחסים על ממונם. כל זה פרש"י. ואית דמפרשי שאומנות מלמדתו אכזריות אפילו הטוב שבהם אכזרי ורע כעמלק. גמ'. הצורפים. צורפי זהב ועושים תכשיטים לנשים. הסריקים. סורקים בגדים לנשים. [והנקורות]. נוקרי ריחיים לטחון והנשים טוחנות באותן ריחיים של יד כדאמרינן [בכתובות נט, ב] אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת וכו'. רוכלים. מוכרי בשמים לנשים. ספרים. נשים צריכות להם [בשביל] בניהם. [והגרע]. אומן מקיז דם. בורסקי. מעבד להם עורות לנעול. בלן. מחמם מרחצאות.